

Innhold

- 3 **Forord**
Redaksjonen
- 5 **Menneskerettigheter som normativ standard i det tsjetsjenske løsrivelsesspørsmålet**
Arnhild Lein
- 27 **Polen under Kaczynski’isme – Om Lov og Retfærdighedspartiet**
Søren Riishøj
- 45 **Administrativ reform i Russland**
Geir Hønnesland & Jørgen Holten Jørgensen
- 63 **Da satirikeren Jaroslav Hašek hjalp Lenins politiske politi**
Valerij Jegorov
- 73 **Velkommen til Internett**
Russisk olje og gass på nettet
- 79 **Bokomtaler**
Automobil: Gjennom Europas bakgård
Recenserad av Anders Hammarlund
- 82 **Utopias of Nation: Local Mass Killing in Bosnia and Herzegovina, 1941–1942**
Recenserad av Matthew Kott

- 85 **The Image War: Nato's Battle for Kosovo in the British Media**
Omtalt av Birgitte Kjos Fonn
- 88 **Gender and Sexuality in Ethical Context. Ten Essays on Polish Prose**
Recenserad av Karin Sarsenov
- 92 **Conflicting Logics? Implementing Capacity and EU Adaptation in a Postcommunist Context**
Omtalt av Flemming Spidsboel Hansen
- 95 **Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy**
Omtalt av Indra Øverland
- 98 **Centralasien: Västturkestan. Nationsbyggande under sovjetekologi och islameideologi?**
Omtalt av Arne Haugen
- 101 **Putins Rusland – Når magt korrumperer**
Recenserad av Vilhelm Konnander
- 104 **The Transitions of Local Administration Culture in Russia**
Recenserad av Peter Söderlund
- 106 **Åh Tjetjenien. Den uendelige krig i Europa**
Omtalt av Heidi Furustøl
- 111 **Nye bøker i Norden**
- 115 **Summaries**

Forord

Bør Tsjetsjenia bli en selvstendig stat?

For snart syv år siden innledet russiske styrker sin antiterroroperasjon (eller invasjon, avhengig av hvilket politisk utgangspunkt man har) i Tsjetsjenia. Til tross for tallrike forsikringer fra Kreml om en «normalisering», er situasjonen fortsatt på ingen måte normal i Tsjetsjenia – med mindre vold og menneskerettighetsbrudd kan beskrives som en normaltilstand i denne krigsherjede republikken. Men bør Tsjetsjenia få bli en selvstendig stat? Administrativt-territorielt befant Tsjetsjenia seg et hakk for lavt i det føderale hierarkiet til å innvilges selvstendighet i 1991 (Tsjetsjenia hadde en status sammenlignbar med Kosovos innenfor det tidligere Jugoslavia), og republikken ble i stedet en delrepublikk innenfor den nye russiske føderasjonens grenser. Prinsippet om statenes territorielle integritet står sterkt internasjonalt, men finnes det situasjoner hvor det (ofte) konflikterende hensynet til nasjonenes rett til selvbestemmelse allikevel kan overprøve det førstnevnte prinsippet? Arnhild Lein åpner dette nummeret med en diskusjon av dette spørsmålet: Bør Tsjetsjenia bli en egen uavhengig stat når vi legger hensynet til menneskerettigheter til grunn?

I neste artikkel flytter vi fokus til det jordskjelvaktige skiftet som inntraff i polsk politikk sist høst. Etter at polsk politikk siden 1989 har vært dominert av skillet mellom postkommunister, først og fremst representert ved SLD, og de tallrike partiene på høyresiden, markerte valgene i fjor ifølge Søren Riishøj etableringen av en ny politisk skillelinje på systemnivå, nemlig mellom et «liberal» og et «solidarisk» Polen. Mens venstresiden lå nede med brukket rygg, kom kampen til å stå innenfor den tidligere høyreblokken mellom det liberale Borgerplattformen og det populistiske Lov og rettferdighetspartiet. Sistnevnte gikk seirende ut av både parlamentsvalget

og presidentvalget, og polsk politikk domineres nå av det populistiske brødparet Jaroslaw og Lech Kaczynski (henholdsvis parlamentarisk leder for regjeringspartiet og president) og en politisk kurs som Riishøj beskriver som «*kaczynski’isme*».

Geir Hønneland og Jørgen Holten Jørgensen tar oss med tilbake til Russland. Mye har vært skrevet om politiske reformer under Vladimir Putin: om styrt demokrati, resentralisering og en uthuling av det institusjonelle rammeverket som ble opprettet på 1990-tallet. Langt mindre har blitt publisert om det som i det minste i forbindelse med lanseringen våren 2004 ble fremstilt som en ny grunnleggende reform, nemlig slankingen og strømlinjeformingen av regjeringsapparatet og byråkratiet. Hønneland og Jørgensen forsøker imidlertid å rette på dette ved å gjøre opp status per dags dato nå nærmere to år etter iverksettelsen. Gjennom casestudier av fiskeri- og miljøbyråkratiet diskuterer de i hvilken grad de ulike delene av reformene har blitt gjennomført, og hvorvidt de i så tilfelle har fått den tilsiktede effekt.

I den siste artikkelen beveger vi oss et stykke bakover i tid. Åpningen av de sovjetiske arkivene har tilført oss mye ny kunnskap. Valerij Jegorov, militærjurist med ansvar for å behandle spørsmål om rehabilitering av sovjetepokens politiske ofre, gir oss i artikkelen et innblikk inn i FSBs arkiv og en av sakene han har behandlet, nemlig spionasjedommen mot Georg Vyrvikh og Alfred Garikh. Disse to jobbet under borgerkrigen som utsendinger på vegne av henholdsvis dansk og svensk Røde Kors. Saken i seg er ikke oppsiktsvekkende – tusenvis av mennesker ble dømt på grunnlag av fabrikkerte anklager – men er interessant først og fremst på grunn av at en av aktørene som fikk de to dømt, var den tsjekkiske forfatteren Jaroslav Hašek, mannen bak historien om den tapre soldat Svejk. Hašeks ikke ubetydelige rolle i å få de to Røde Kors-ansatte fengslet setter hans senere forfatterskap i et nytt lys, hevder Jegorov.

Internettsidene er denne gangen viet et svært aktuelt tema, nemlig russiske olje- og gassressurser – hvilke er de sentrale aktørene og hvor finner man mer informasjon om russisk energipolitikk? Vi bringer som vanlig også en rekke bokomtaler og en oversikt over nye bokutgivelser i Norden.

God lesning!

Redaksjonen

Menneskerettigheter som normativ standard i det tsjetsjenske løsrivelsesspørsmålet

Arnhild Lein
cand.polit. fra UiO med
hovedfagsoppgave om
normative argumenter for
territoriell løsrivelse

Spørsmålet om løsrivelse og tsjetsjensk selvstendighet ble aktualisert under glasnost og perestrojka i Sovjetunionens siste fase. Den nye åpningen for å kritisere myndighetene førte til at det ble fremsatt beskyldninger om diskriminering og undertrykkelse av det tsjetsjenske folk. Krav om større autonomi og politisk innflytelse ble reist, og snart ble kravet utvidet til å gjelde uavhengighet i form av en egen stat. Russiske myndigheter nektet imidlertid å etterkomme tsjetsjenernes krav, og i 1994 rykket russiske styrker inn i republikken. I 2006, tolv år og to kriger senere, meldes det fortsatt jevnlig om nye trefninger og tap av menneskeliv i den tsjetsjenske republikken.

Løsrivelseskonflikter som normativt problem oppstår i spenningen mellom prinsippet om selvbestemmelse og prinsippet om territoriell integritet. Mens de tsjetsjenske separatistene hevder sin rett til nasjonal selvbestemmelse, ser den russiske staten vern om de eksisterende territorielle grensene som sin rett og plikt. Allen Buchanan gir følgende definisjon av løsrivelse: «Secession (...) is an effort to remove oneself from the scope of the state's authority, not by moving beyond the existing boundaries of that authority but by redrawing the boundaries so that one is not included in them» (Buchanan 1991: 11). Løsrivelse utgjør et permanent tap av territorium for den eksisterende staten og bryter dermed med prinsippet om staters territorielle integritet.

Spørsmålet jeg ønsker å diskutere i denne artikkelen er hvorvidt Tsjetsjenia bør ha rett til å bli en egen uavhengig stat.¹ Hensynet

1 En stat har et fast og avgrenset territorium. Innenfor disse grensene har ifølge Max Weber en moderne stat monopol på legitim bruk av makt (Østerud 1997: 18). I det

til internasjonal orden tilsier at statenes territorielle integritet må forsvares. Det betyr at barrierene mot territoriell løsrivelse skal være høye. Uoverstigelige barrierer lar seg likevel ikke forsvare (Østerud 1997: 123). Finnes det argumenter for løsrivelse som er så godt begrunnet at separatismekrav kan forsvares? Og er disse i så fall holdbare for det tsjetsjenske tilfellet? I hvilke tilfeller og under hvilke omstendigheter kan løsrivelse være normativt overlegent *status quo*, eller eksisterende statsordning?

En normativ tilnærming til løsrivelse

I artikkelen «The Morality of Secession» fra 2000 har Anne Julie Semb utarbeidet en oversikt over argumenter som taler mot status quo. Her diskuterer hun argumenter som sier at prinsippet om eksisterende staters territorielle integritet må settes til side hvis statene ikke oppfyller visse grunnleggende moralske krav. Jeg skal her konsentrere meg om ett av disse argumentene, «oppfølging av basale menneskerettigheter». Ifølge dette argumentet er løsrivelse normativt forsvarlig når viktige sivile og politiske rettigheter ikke oppfylles under den eksisterende statsorden. Samtidig må indre forhold i den staten som vil oppstå etter en eventuell løsrivelse også vurderes. Det kan tenktes at løsrivelsen gir utilsiktede konsekvenser som veier tyngre enn godene en løsrivelse fører med seg. Lee C. Buchheit (1978: 230) krever at en eventuell løsrivelse må resultere i en levedyktig stat. En ikke-levedyktig stat vil ha negative konsekvenser for både befolkningen innenfor denne statens grenser og det internasjonale samfunn. Hvis en løsrivelse resulterer i en slik stat, kan det ovennevnte argumentet for løsrivelse på bakgrunn av manglende ivaretakelse av menneskerettigheter bli nøytralisiert.

En nærmere spesifisering av spørsmålet jeg søker svar på i denne artikkelen blir dermed: Bør Tsjetsjenia bli en egen uavhengig stat når vi legger hensynet til menneskerettigheter til grunn? Spørsmålet som stilles er normativt. Jeg vil diskutere det tsjetsjenske løsrivelsesspørsmålet i et konsekvensetisk lys. Svaret skal ikke være utsiktig, men ha rot i virkeligheten. Internasjonale maktkonstellasjoner og realpolitikk skal imidlertid i stor grad holdes utenfor. Formålet med denne artikkelen er ikke å si noe om hvorvidt det internasjonale samfunnet eller den eksisterende staten tillater en løsrivelse.

internasjonale systemet av stater er staten en juridisk enhet med formell og uavhengig kontroll over territoriet (Østerud *et al.* 1997: 259).

Svar på normative spørsmål forteller oss ikke hvordan ting *er*, men hvordan de ut fra visse kriterier *bør* være. Normativ analyse er systematiske undersøkelser av innholdet i utsagn om riktig og galt og de premissene disse hviler på (Malnes 1997: 100). Når man skal vurdere et utsagn eller et argument normativt, gjør man en moralsk vurdering. En vurdering er moralsk når man tar stilling til alternativer der hvem som helst skal kunne forstå og godta både resonnementet og konklusjonen (*ibid.* 2002: 13).

Normative spørsmål som genererer normative svar er viktige i internasjonal politikk nettopp fordi de representerer en annen og «mykere» makt enn tradisjonell økonomisk og militær makt. Janne Haaland Matlary (2005) omtaler den makten som bygger på verdier som «attraksjonsmakt». Denne har i den senere tid fått økt betydning i Vesten, og bidrar til å legitimere bruken av mer tradisjonell makt (*ibid.*).

Hvorfor menneskerettigheter som normativ standard i løsrivelsesspørsmål?

Det er på sin plass å understreke at også andre hensyn enn menneskerettigheter kan brukes for å legitimere løsrivelse. I den normative litteraturen kan vi skille mellom tre hovedgrupper av argumenter for løsrivelse. Den første kan vi kalte den instrumentelle. Ifølge denne kan løsrivelse og opprettelse av en selvstendig stat bare forsvares hvis det fører til at urettferdighet opphører. Hensynet til basale menneskerettigheter faller inn under denne gruppen av argumenter.

De to øvrige gruppene hevder at retten til løsrivelse ikke bare er instrumentell, men av primær art – det er en rett som er verdi-full i seg selv. Den første av disse omfatter det vi gjerne med en fellesbetegnelse kaller *choice-teorier*: Hvis flertallet i en gruppe ønsker å utgjøre en egen selvstendig stat, har den også rett til det. Denne tankegangen rammes av det åpenbare problemet det vil være å definere *hvilke* populasjoner som skal utgjøre grunnlaget for flertallet. Hvis alle regioner skal ha rett til opprettelse av en egen selvstendig stat på grunnlag av flertallets vilje, vil det kunne føre til en evig ustabilitet, ikke minst siden også flertallets ønske gjerne endrer seg over tid.²

2 Et annet problem her er nasjonalismens dobbelhet som normativ verdi. De nasjonale argumentene bygger på en motiverende kraft knyttet til felles nasjonal tilhørighet, en form for nasjonalisme som kan gi positive effekter i form av demokrati og rettferdig fordeling. Samtidig har historien vist at nasjonalismen kan anta en aggressiv form. Det gjør den til en tvilsom kraft i en normativ kontekst. Det er lettere å oppnå universell oppslutning rundt hensynet til menneskerettigheter.

Den tredje gruppen favner det vi kan kalle de nasjonale argumentene, tanken om at medlemmer av en nasjon har en form for samhørighet, og at denne samhørigheten gjør løsrivelse til en primær rett enten ved å vise til hensynet til demokrati, eller også til rettferdig fordeling (Buchanan 2004). John Stuart Mill brukes gjerne som representant for det første synet, mens David Miller kan stå som representant for det andre. Mill hevder at et funksjonelt demokrati er avhengig av den tillit og solidaritet som oppstår mellom medlemmer av et nasjonalt kollektiv. Dette er en forutsetning for å lette kommunikasjon mellom aktører og fremme evnen til å sette seg inn i andres sted når beslutninger skal tas (Mill [1861] 1991: 391). Ifølge denne tankegangen kan det i visse tilfeller være nødvendig med løsrivelse og opprettelse av egen stat for å legge forholdene til rette for et velfungerende demokrati.

Miller argumenterer på sin side for at rettferdig fordeling innenfor en stat bare er mulig dersom borgerne har samme nasjonalitet. Miller definerer nasjon blant annet ved å si at dens medlemmer har gjensidige forpliktelser overfor hverandre, noe som ifølge Miller genererer en vilje til å ofre seg for hverandre som vi ikke finner igjen innenfor andre typer kollektiv. Prinsipper for rettferdig fordeling vil dermed fungere kun i stater hvor medlemmene har en felles nasjonal identitet (Miller 1995: 49–84). I tråd med dette hevder Miller at løsrivelse i visse tilfeller er nødvendig for at rettferdig fordeling skal kunne realiseres innenfor en stats grenser.

Mot alle de tre gruppene med argumenter beskrevet over vil det kunne rettes velbegrunnede innvendinger (jf. kritikken mot choice-teoriene). Å gå nærmere inn på denne kritikken er for plass-krevende i forhold til rammene for denne artikkelen, og heller ikke nødvendig med hensyn til den videre diskusjonen her. Det jeg ønsker å understreke er imidlertid at de instrumentelle argumentene, og hermed hensynet til menneskerettigheter, synes å fremstå som mest tungtveiende. Man kan tenke seg at hensynet til basale menneskerettigheter, demokrati og rettferdig fordeling kan settes i et hierarkisk forhold til hverandre. Innenfor et slikt tenkt hierarki blir det naturlig å sette basale menneskerettigheter øverst – uten retten til liv og til å bli beskyttet av rettssystemet har verken demokrati eller rettferdig fordeling noen verdi.

Jeg vil i det videre presentere og diskutere argumentet om oppfølging av basale menneskerettigheter. Deretter vil jeg komme inn på hensynet til staters levedyktighet, og vise hvordan vi kan bruke begrepet «failed state» som hjelpemiddel til å si noe om levedyktigheten til en fremtidig stat. Før jeg går løs på empirien vil jeg

også avslutningsvis foreta en teoretisk basert veiling av hensynet til basale menneskerettigheter opp mot hensynet til levedyktighet. Til slutt vil jeg analysere det tsjetsjenske caset ut fra de kriteriene jeg utarbeidet i den teoretiske delen. På bakgrunn av en slik empirisk drøfting vil det kunne være mulig å konkludere på spørsmålet jeg stilte innledningsvis.

Argumentet om oppfølging av basale menneskerettigheter

Selve grunnlaget for den instrumentelle og rettighetsbaserte løsrivelsesretten finner vi igjen hos kontraktsteoretikerne på 1600- og 1700-tallet. For disse var staten et resultat av en sosial kontrakt mellom alle individene i samfunnet. Ifølge John Locke utgår staten fra en frivillig sosial kontrakt mellom rasjonelle og frie mennesker. Staten har rett til å bruke makt mot sine borgere i de tilfeller de bryter kontrakten. Likeledes må staten respektere den samme kontrakten. «If the government threatens its citizens' rights (which it is its sole purpose to protect), then the citizens might consider the contract null and void. They may even as a last resort rebel against it,» hevder Locke (Knutsen 1992: 104).

Så lenge myndighetene oppfyller sin del av kontrakten, har ikke medlemmene noen rett til å opplse den. En form for undertrykkelse fra myndighetenes side legitimerer derimot et folkelig opprør. Normativ politisk teori har for lengst anerkjent folkets rett til opprør (revolusjon) mot stater i slike tilfeller. Det finnes imidlertid to grunner til at opprør ikke kan være den eneste legitime strategien. For det første er det mulig at befolkningen mangler de nødvendige ressursene til å velte et slikt regime. For det andre kan det tenkes at rettighetsbruddene begås mot bare en del av befolkningen (for eksempel etniske eller religiøse minoriteter). Det er i slike situasjoner at løsrivelse kan anses som et legitimt svar på rettighetsbrudd. Humanitære intervensjoner kan riktignok være et mulig alternativ, men slike intervensjoner synes å være avhengig av hvilken retning verdensopinionen til enhver tid tar (Semb 2000: 34–35). Det finnes ingen absolutte retningslinjer innenfor internasjonal lov som sier noe om når intervensjoner for å begrense menneskerettighetsbrudd er på sin plass.³

³ Det foregår en stor debatt om dette temaet. Det diskuteres både hvorvidt humanitære intervensjoner er legitime og i hvilke tilfeller de evt. er det. Hovedpoenget her er imidlertid nettopp at det hersker stor usikkerhet knyttet til legitimiteten av humanitære intervensjoner, hvilket gjør løsrivelse til et alternativ.

Menneskerettigheter er rettigheter en har i kraft av å være menneske. FNs menneskerettighetserklæring fastslår følgende:

Everyone is entitled to the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind such as race, colour, sex, language, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status. Furthermore, no distinction shall be made on the basis of political, jurisdictional, or international status of the country or territory to which a person belongs, whether it be independent, trust, non-self-governing or under any other limitation of sovereignty» (Universal Declaration of Human Rights, artikkel 2).

Disse rettighetene beskytter enkeltindividet. Det er imidlertid staten som forventes å respektere og ivareta disse rettighetene (Semb: 34). Allen Buchanan mener at løsrivelse rettferdiggjøres dersom det skjer som selvforsvar for å forhindre at en gitt gruppe utsryddes av den eksisterende staten (jf. Semb 2000: 35).

Robert Goodin er på sin side opptatt av hvordan menneskerettigheter kan beskyttes mest mulig effektivt. Å sikre at alle individer kan nyte godt av de rettigheter de har i kraft av det å være menneske, oppfylles ifølge Goodin mest effektivt når hver stat får ansvar for å beskytte *sine* innbyggeres rettigheter. Slik blir territorielle grenser et instrument for å knytte hver person til en beskytter (Goodin 1988). I de tilfeller hvor staten ikke viser vilje til å overholde sine forpliktelser overfor borgerne, er separatisters krav om løsrivelse legitimt. En slik argumentasjonslinje kan settes opp skjematisk på følgende måte:

Premiss 1: Staten har visse forpliktelser overfor alle borgerne.

Premiss 2: Hvis staten ikke oppfyller disse forpliktelsene, har den heller ikke rett til territoriell suverenitet.

Konklusjon: En folkegruppe⁴ har et legitimt krav på løsrivelse og etablering av egen stat når den eksisterende staten systematisk bryter eller ikke respekterer menneskerettighetene til denne folkegruppen og andre løsninger ikke finnes.

4 Det er nødvendig å klargjøre et par forhold ved begrepet «folkegruppe». For det første må det være snakk om en gruppe av en viss størrelse som oppfatter seg selv som et kollektiv og som blir oppfattet slik av andre. For det andre må dette kollektivet ha et ønske om selvstyre. Og sist, men ikke minst: Hvis en folkegruppe skal kunne innrommes rett til løsrivelse, må størsteparten av befolkningen bosatt i det aktuelle området være representanter for denne gruppen. Hvis ulike folkegrupper bor territorielt blandet, vil en løsrivelse mest sannsynlig skape flere problemer enn den løser.

La oss se nærmere på dette resonnementet. Premiss 1 må sies å være riktig. Normativ teori og i særdeleshet kontraktsteori peker på nett-opp dette. «Visse forpliktelser» er i denne sammenheng oppfølging av menneskerettigheter. For å definere innholdet av menneskerettigheter er det vanlig å legge FNs menneskerettighetserklæring fra 1948 til grunn.

Premiss 2 er i forlengelsen av premiss 1 og med bakgrunn i kontraktsteoriene et gyldig premiss. Å oppfylle «disse forpliktelsene» vil i denne sammenheng bety å sørge for at alle borgernes menneskerettigheter blir overholdt. Hvis menneskerettighetsbruddene rammer tilfeldig, uten sammenheng med etnisitet eller nasjonalitet, har vi sett at opprør er en legitim strategi. Grensene kan holdes intakte, men regimet må byttes ut. Hvis menneskerettighetsbruddene rammer enkelte folkegrupper, kan løsrivelse forsvarer normativt.

Det blir nødvendig å utdype hvilke menneskerettighetsbrudd som rettferdiggjør løsrivelse. Semb (2000: 37) mener at ikke alle typer brudd på menneskerettigheter kan legitimere opprettelsen av en egen stat. Brudd på viktige sivile og politiske rettigheter kan imidlertid rettferdiggjøre løsrivelse (*ibid.*).⁵

På bakgrunn av FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter fra 1966 kan de sivile rettighetene oppsummers som vern om liv, frihet, rettssikkerhet, religions-, ytrings-, forsamlings- og foreningsfrihet. Jeg velger å forholde meg til de tre første av disse. Vern om liv, frihet og rettssikkerhet må nødvendigvis betraktes som viktigere enn de øvrige sivile rettighetene i den forstand at de øvrige rettighetene ikke kan oppnås uten at de første er oppfylt. Det er ikke vanskelig å forstå hva som menes med vern om liv. Vern om frihet og rettssikkerhet blir imidlertid vanskeligere. Artikkel 4 i FNs menneskerettighetserklæring påpeker at ingen skal holdes i slaveri eller fangenskap. Ifølge artikkel 5 skal ingen utsettes for tortur. På grunnlag av dette definerer jeg vern om frihet til å være frihet fra å bli fengslet eller internert uten grunn. Artiklene 6–11 kan sies å berøre ulike sider av rettssikkerhetsbegrepet. De gir imidlertid ingen operativ definisjon av det. I en stortingsmelding utarbeidet av det norske justis- og politidepartementet slås det fast

5 Tanken bak at nettopp brudd på *viktige* sivile og politiske rettigheter rettferdiggjør løsrivelse, skyldes at disse rettighetene kan oppfattes som *overordnet* øvrige rettigheter. Dette siste er det ikke uproblematisk å anta. Det hersker stor uenighet om det finnes en form for et slikt «rettighetshierarki». Isaiah Berlin argumenterer for at det finnes en kjerne av rettigheter som er viktigere enn andre. Noen konkret beskrivelse av hvilke rettigheter som danner denne kjernen, finner vi imidlertid ikke hos Berlin. For en nærmere begrunnelse av Berlins syn, se Riley (2001).

at rettssikkerhet «ikke lar seg definere eller avgrense særlig presist» (St.meld. nr. 23 2000–01). I meldingen konkretiseres begrepet ved hjelp av forutsetninger som en stats domstoler må tilfredsstille. Et av de viktigste kvalitetskriteiene er uavhengighet. At domstolene er uavhengige er en nødvendig forutsetning for at en stat kan oppfattes som en beskytter av borgernes rettssikkerhet.

I tillegg til brudd på de sivile rettighetene rettferdiggjør ifølge Semb også brudd på de *politiske* rettighetene løsrivelse (2000: 37). Disse inkluderer retten til å ta del i sitt lands styre gjennom stemmerett og rett til å stille til valg (jf. FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter). For å kunne rettferdiggjøre løsrivelse må menneskerettighetsbruddene være systematiske og omfattende. Bruddene er etter min mening systematiske når de initieres fra øverste myndighetshold, samt bevisst rettes mot en bestemt gruppe mennesker. Å si noe mer konkret om hvilket omfang og hvilken varighet menneskerettighetsbrudd må ha før de kan anses som å være en legitim grunn til løsrivelse, er imidlertid vanskelig.

Premiss 2 er gyldig når tre betingelser er oppfylt. Den første betingelsen er oppfylt når en eksisterende stat begår massive menneskerettighetsbrudd mot innbyggere i en geografisk avgrenset del av statens territorium. Den andre er oppfylt når utsiktene til regimeendring gjennom folkelig opprør ikke er til stede. Den tredje og siste betingelsen er oppfylt når FN ikke makter å foreta seg noe som stanser de pågående menneskerettighetsbruddene (Semb 2000: 38). Hvis disse tre betingelsene er oppfylt, er premiss 2 holdbart i en empirisk kontekst. I slike tilfeller kan argumentet om menneskerettigheter brukes som et argument for løsrivelse.

Nye staters levedyktighet

Ifølge Lee C. Buchheit (1978: 230) må også eventuelle nye staters fremtidige *levedyktighet* vurderes før en løsrivelse kan forsvarer normativt: «The minimum requirements for economic viability and the prospects for some basic political structure are of course the first considerations here» (*ibid.*). Buchheit gir ingen nærmere beskrivelse av hvordan vi kan forstå begrepet levedyktighet. Det er likevel opplagt at han har et poeng. Innenfor det internasjonale system finnes det flere spesielt svake stater. Afghanistan, Somalia og Sudan anno 2006 er alle eksempler på slike (Francois & Sud 2006: 141).

Bruno Coppelters (2003: 263) kaller slike stater «failed states» og lister opp en rekke kjennetegn vi kan bruke for å gjenkjenne en

slik stat.⁶ I en «failed state» utfordres de formelle makthaverne av lokale krigsherrer. Befolkningens lojalitet befinner seg i store områder hos disse krigsherrene, noe som ofte bidrar til en intern voldsspiral. Videre makter ikke statsapparatet å opprettholde offentlige tjenester som utdanning, helsevesen, økonomisk infrastruktur og et stabilt rettssystem. At en liten elite favoriseres økonomisk og at det er utstrakt korruption, er også karakteristisk. Et siste kjennetegn er at slike stater gjerne knyttes til terrorvirksomhet (*ibid.*).

En sterk separatistbevegelse har som regel en eller annen form for institusjonell kontroll innenfor det territoriet den ønsker løsrevet. Ofte er det snakk om en *de facto* uavhengighet. Eksisterende forhold gir da en pekepinn på hvilken utvikling vi kan forvente etter en eventuell løsrivelse. Ved hjelp av Coppieters' kjennetegn kan vi avgjøre om det er grunn til å tro at en eventuell ny, fremtidig stat ikke vil bli levedyktig.

Oppfølging av basale menneskerettigheter versus levedyktighet: veiling

Når vi skal vurdere om separatisters krav om en egen uavhengig stat er normativt forsvarlig, må vi gjøre en undersøkelse langs de retningslinjer som argumentet om oppfølging av basale menneskerettigheter trekker opp. I tillegg må vi se på momentet om levedyktighet. Hvis argumentet om oppfølging av basale menneskerettigheter trekker mot én løsning, mens momentet om levedyktighet trekker mot en annen, blir det nødvendig å veie disse to faktorene mot hverandre.

For at institusjoner som sikrer rettigheter av noe slag skal kunne komme på plass, må en stat være levedyktig. Et av de mest sentrale kjennetegnene på en ikke-levedyktig, eller en «failed state», er at de formelle makthaverne ikke har kontroll over hele det området som befinner seg innenfor statens formelle grenser. Uten slik kontroll kan heller ikke institusjoner etableres og sikres. Og uten slike institusjoner blir det også umulig å sikre alle borgerses menneskerettigheter, også den mest sentrale om retten til liv. Nettopp derfor veier hensynet til levedyktighet tyngre enn argumentet om oppfølging av basale menneskerettigheter i en empirisk kontekst.⁷

6 Coppieters har hentet disse kjennetegnene fra en artikkel av Robert Rotberg (2002)

7 Det kan innvendes at dette er et pragmatisk hensyn som er i strid med den normative tenkemåten. Det kan nemlig være at mislykte forsøk på å leve sammen i en levedyktig stat skyldes faktorer som gruppen selv ikke har hatt mulighet til å påvirke. Jeg mener likevel at det vil være vanskelig å ikke koble inn dette momentet når vi søker en løsning som skal settes i verk i den virkelige verden.

Ut fra disse normative teoretiske retningslinjene som fokuserer på en løsrivelses positive og negative konsekvenser, vil jeg i det følgende analysere det tsjetsjenske caset. Først vil jeg imidlertid gi en rask innføring i den russisk-tsjetsjenske konflikten siden 1991.

Historisk oversikt

I oktober 1991 ble Dzjokhar Dudajev⁸ valgt til tsjetsjensk president og den tsjetsjenske republikken erklært uavhengig. To måneder etter var Sovjetunionens dager talte, idet de tidligere unionsrepublikkene erklærte seg selvstendige. I det sovjetiske føderale hierarkiet hadde Tsjetsjenia status som autonom republikk, nivået under unionsrepublikkene. Formelt sett var derfor Tsjetsjenia etter Sovjetunionens oppløsning en del av Den russiske føderasjonen.

Dudajev fikk etter hvert store problemer med å opprettholde kontroll over utviklingen i republikken. Tsjetsjenia ble snart et kjerneområde for våpen- og narkotikasmugling, samt hvitvasking av penger (Sakwa 2003: 164). Den første tsjetsjenske krigen startet 11. desember 1994 som et resultat av Russlands ønske om å «gjenopprette konstitusjonell orden». Den russiske armeen var imidlertid i elendig forfatning på dette tidspunkt, og de russiske troppene lyktes ikke i å nedkjempe den tsjetsjenske motstanden. Etter at tsjetsjenerne gjenerobret Groznyj i august 1996, startet partene forhandlinger. Disse ledet til en midlertidig fred, som utsatte spørsmålet om en avklaring av Tsjetsjenias fremtidige status til 2001. I praksis innebar dette de facto uavhengighet for Tsjetsjenia.

President Dudajev hadde blitt drept av russiske styrker våren 1996, og i januar året etter ble Aslan Maskhadov⁹ valgt til Tsjetsjenias nye president. Den første krigen hadde imidlertid gjort republikken ytterligere vanskelig å styre. Ulike krigsherrer hadde opparbeidet seg kontroll over «sine» regioner. Dermed ble den politiske makten svært fragmentert. Jordbruk og industri lå nede og 80 prosent av infrastrukturen var ødelagt. Helse- og utdanningssystemet hadde kollapsset og lovløshet hersket (Sakwa 2003: 167–77).

8 Før Sovjetunionens oppløsning tjenestegjorde Dudajev som offiser i det sovjetiske flyvåpenet i Estland. Han opplevde esternes kamp for selvstendighet på nært hold og oppfattet situasjonen i 1991 som en historisk mulighet også for tsjetsjenerne til å kreve selvstendighet (Tchkotoua 1998: 359).

9 Etter å ha blitt uteksaminert fra Leningrad militærakademi i 1981 tjenestegjorde Maskhadov i Ungarn. Fra 1990 var han kommandant for en artillerienhet i Vilnius. Han forlot den russiske armen i 1992 for å bli stabssjef i Dudajevs nye tsjetsjenske hær.

Et eksempel på at Maskhadov ikke lenger kontrollerte utviklingen var Sjamil Basajevs¹⁰ innmarsj i Dagestan i august 1999, en aksjon Moskva oppfattet som et angrep på Russlands territorielle integritet. Etter at tsjetsjenske terrorister fikk skylden for å stå bak bombeeksplosjoner i Moskva og Volgodonsk i september 1999, gikk Russlands nye statsminister, Vladimir Putin, inn for en antiterroroperasjon som utover høsten utviklet seg til full krig (Evangelista 2002: 67–70). Den betegnes som den andre tsjetsjenske krig.

Russiske styrker greide heller ikke denne gang å nøytraliser separatistene. Etter gisseldramaet på Dubrovka-teateret i Moskva i oktober 2002 fant de russiske myndighetene det nødvendig å gå inn for en ny strategi. Denne ble betegnet som «normalisering». Målet var å utmanøvrere separatistene og undergrave deres legitimitet ved å få på plass en ny konstitusjon og en ny folkevalgt president (Breslauer *et al.* 2004: 15). Verken vedtakelsen av en ny tsjetsjensk konstitusjon (april 2003) eller valget av Akhmed Kadyrov til ny tsjetsjensk president (oktober 2003) gjorde imidlertid situasjonen i Tsjetsjenia mer «normal». Kadyrovs personlige hær, de såkalte «kadyrovtsy» som ble ledet av hans sønn Ramzan Kadyrov, ble fort like fryktet som de russiske troppene.

En empirisk analyse betinger at vi definerer perioden tidsmessig. Ut fra de kriteriene jeg har valgt å bruke, blir det naturlig å la russernes invasjon av Tsjetsjenia 11. desember 1994 representere starten. Jeg setter sluttstrek for den empiriske analysen 9. mai 2004, da president Kadyrov ble drept i et attentat på Dynamo stadion i Groznyj.

Oppfølging av basale menneskerettigheter: Empirisk drøfting

La oss først repetere argumentasjonsrekken:

Premiss 1: Staten har visse forpliktelser overfor alle borgerne.
Premiss 2: Hvis staten ikke oppfyller disse pliktene, har den heller ikke rett til territoriell suverenitet.

Konklusjon: En folkegruppe har et legitimt krav på løsrivelse og etablering av egen stat når den eksisterende staten systematisk

10 Basajev har ingen formell utdanning fra det sovjetiske militærapparatet, men deltok i 1992 i kampene i den georgiske autonome republikken Abkhasia på den russiskstøttede siden. I 1994 sluttet han seg til Dudajevs styrker i Tsjetsjenia. Han ble allment kjent etter å ha ledet en gisselaksjon mot et sykehus i den russiske byen Budjonnovsk i 1995. Etter presidentvalget i 1997 ble han utpekt til statsminister i Maskhadovs regjering, men gikk av etter seks måneder.

bryter eller ikke respekterer menneskerettighetene til denne folkegruppen og andre løsninger ikke finnes.

Premiss 1 hviler ikke på empiriske forutsetninger og er allerede erklært som gyldig. Det andre premisset er derimot gyldig kun når tre betingelser er oppfylt. Ifølge den første betingelsen må det være tale om brudd på sivile og politiske rettigheter. Bruddene må videre være både systematiske og betydelige.

Både i krigsperiodene og i perioden med «normalisering» har russerne vært sterkt til stede i Tsjetsjenia, mens de i perioden opp til første krig og spesielt i mellomkrigsperioden hadde lite direkte kontroll. Jeg velger dermed å koncentrere meg om krigene og «normaliseringen», og vil i det følgende behandle krigsperiodene under ett.

Forholdene for menneskerettighetene under de to krigene skilte seg ikke vesentlig fra hverandre. Det finnes ingen nøyaktige tall som forteller oss hvor mange som forsvant som resultat av bortføringer, urettmessige arrestasjoner og opprensingsaksjoner. Den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial har beregnet at 3000–5000 mennesker forsvant på denne måten fra starten på den andre krigen og frem til årsskiftet 2004/2005 (Memorial 2004b). Det finnes heller ikke nøyaktige tall på hvor mange sivile som har blitt drept i de to tsjetsjenske krigene. Enkelte forskere har likevel forsøkt å estimere slike tall. Jakub M. Godzimirski (2002) mener at antall drepte sivile under første krig kan ligge et sted mellom 35 000 og 50 000. Antall drepte sivile i løpet av andre krig blir av David Satter (2004) anslått til 50 000.

De fôderale styrkene opprettet også såkalte «filtreringsleire» for å skille separatister og deres støttespillere fra ordinære sivile. Oleg Orlov i Memorial sier at slike «Filtration points are absolutely unlawful; they are places not sanctioned by any law, without any sanction of a prosecutor or court, where people are interrogated. No records are kept of who is being detained in these places» (Crimes of War Project 2003). Dette viser oss at tsjetsjenernes rett til frihet ikke ble beskyttet av den russiske staten.

Domstolenes arbeid er heller ikke av en slik kvalitet at de kan sikre å ivareta rettssikkerheten. Rettssystemet har bestått av en militær og en sivil del, med hver sin påtalemyndighet og hver sine domstoler. Dette har ført til at både informasjon om og ansvaret for å etterforske ulike saker har blitt sendt mellom kontorene. Tid og bevis har dermed blitt forspilt. Ifølge statsadvokaten i Tsjetsjenia fantes det bevis på at fôderale tropper var involvert i 300 av 565 forsvinningssaker som ble åpnet i 2002. Fra starten av konflikten

og frem til april 2003 hadde imidlertid kun 51 militære og 16 politimenn blitt dømt av russiske myndigheter for ulike forbrytelser mot den tsjetsjenske befolkningen. 23 av disse hadde fått betingede dommer (Borchgrevink 2003a).

FNs komité mot tortur uttrykte direkte bekymring over domstolenes manglende uavhengighet: «Also of concern is the insufficient independence of military courts, prosecutors and judges, with the result that few cases are registered to prosecute officials alleged to be responsible for the abuses (Committee against Torture 2002). Straffriheten for russiske soldater og tsjetsjensk politi i Tsjetsjenia har vært med på å undergrave den vanlige tsjetsjeners grunnleggende rettssikkerhet. «Russian soldiers can be sure that they can treat Chechen civilians (not to speak of Chechen fighters) however they like and will not face any consequences,» skriver Waters (2003: 151).

Ble menneskerettighetsbruddene initiert fra øverste hold? Og rettet de seg mot en bestemt gruppe mennesker? Både føderale tropper og tsjetsjenske separatister begikk menneskerettighetsbrudd i Tsjetsjenia under første og andre krig. De føderale soldatene stod likevel for de fleste bruddene. Russiske myndigheter har et klart ansvar for den menneskerettslige situasjonen som har utviklet seg i Tsjetsjenia. Den omtalte straffriheten for de føderale troppene viser at myndighetene ikke tok dette ansvaret alvorlig nok. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg tok i 2004 for første gang opp til behandling saker fra tsjetsjenske sivile mot den russiske staten, og 24. februar 2005 ble den russiske staten funnet skyldig i brudd på flere artikler i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen.¹¹ Tre separate saker fra til sammen seks ulike saker ble behandlet. Overgrepene hadde funnet sted i 1999 og 2000. I alle de tre domsavgjelsene ble den russiske staten dømt for

- brudd på retten til liv,
- ikke å ha utført tilstrekkelig etterforskning av forholdene rundt overgrepene, og
- ikke å legge godt nok til rette for å kunne klage inn sakene for nasjonale domstoler.¹²

¹¹ Den russiske føderasjonen ble tatt opp i Europarådet i 1996. I 1998 forpliktet Russland seg til å anerkjenne menneskerettighetsdomstolens jurisdiksjon.

¹² Domsavgjelsene finnes i Den europeiske menneskerettighetsdomstolens database og kan finnes på adressen <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?sessionid=6325816&skin=hudoc-en>. De tre omtalte sakene går under betegnelsene «Isajeva, Jusupova og Bazajeva vs. Russland», «Isajeva vs. Russland» og «Khasjijev og Akajeva vs. Russland».

Overgrepene i Tsjetsjenia under første og andre krig rettet seg først og fremst mot tsjetsjenske menn. I de mange «opprenskingsaksjonene» som ble utført av russiske soldater, lette russerne etter «opprørere» eller «terrorister». De russiske styrkene er ofte blitt anklaget for at de ikke klarte å skille mellom krigere og sivile i disse aksjonene. Man kan likevel ikke snakke om primært etnisk motiverte overgrep. Andre folkeslag som bodde innenfor republikkens grenser ble heller ikke vernet mot overgrep, ikke engang etniske russere. Overgrepene rammet hele gruppen av sivile som var bosatt innenfor den tsjetsjenske republikken.

En kan umulig lage universelle regler for hvor betydelige menneskerettighetsbrudd må være for at premiss 2 skal være holdbart. I det tsjetsjenske tilfellet finnes det likevel ingen tvil om at menneskerettighetsbruddene har vært massive i krigsperiodene. Det finnes utallige rapporter fra menneskerettighetsorganisasjoner som slår fast dette.

Ble menneskerettighetssituasjonen bedre under «normaliseringsprosessen»? Ifølge utsendinger fra Den internasjonale Helsinkiføderasjonen (IHF) endret menneskerettighetssituasjonen i Tsjetsjenia seg lite. De hevder at de russiske myndighetenes forsök på å få slutt på volden og straffriheten enten ikke lyktes eller ikke var seriøse nok (Borchgrevink 2003b: 6). Memorial (2004a) anslår at 492 mennesker ble bortført i 2003.¹³ Det er flere aktører som står bak disse bortføringene. De fleste ble likevel utført av enten føderale styrker eller kadyrovtsy. Tendensen var at tsjetsjensk-kontrollerte grupperinger, og først og fremst kadyrovtsy, sto for en stadig større andel av menneskerettighetsbruddene. Bruddenes karakter har imidlertid endret seg lite fra krigsperioden. Selv om den pro-russiske administrasjonen må ta mer av skylden for utviklingen mot slutten av den perioden artikkelen dekker,¹⁴ betyr ikke dette at de føderale myndighetene kan fritas for ansvar.

Rett til å ta del i sitt lands styre gjennom stemmerett samt rett til å stille til valg er de viktigste politiske rettighetene. Det er ikke relevant å diskutere rettighetssituasjonen på dette området under krigene – krig må anses som unntakstilstand hvor begrensning av de politiske rettighetene kan forsvares – men hva skjedde under «normaliseringsprosessen»?

13 Memorial dekker bare 30 % av det tsjetsjenske territoriet, og antar at deres tallmateriale må ganges opp med tre eller fire for å gi et bilde av den samlede situasjonen.

14 Forfatterens intervju med Eliza Muzajeva i Oslo 2. juni 2005. Muzajeva var tidligere bosatt i Groznyj og har vært leder av den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorials avdeling i Ingusjetia. På tidspunktet for intervjuet var hun ansatt i IHF og bodde og arbeidet i Wien.

I forbindelse med gjennomføringen av folkeavstemningen og presidentvalget i 2003 ble disse rettighetene helt klart brutt. Retten til å stemme er reell bare når forholdene ligger til rette for at de stemmeberettigede kan og tør stemme uten at de opplever egen sikkerhet som truet. I perioden frem mot folkeavstemningen i mars 2003 var det en økning i antall overgrep. I januar og februar ble 59 sivile drept og 90 kidnappet (IHF 2003a: 2). IHF (*ibid.*) siterer en kilde som hevdet at gatene i Groznyj var tommere enn vanlig på grunn av frykt for vold den dagen folkeavstemningen ble gjennomført. Situasjonen ble ikke bedre frem mot presidentvalget i oktober samme år. IHF (2003b) uttalte at «the security situation in Chechnya remains abysmal and does not provide the minimum conditions necessary for conducting free and fair elections». Vold og brudd på menneskerettigheter var enda mer utbredt sommeren 2003 enn i månedene frem mot folkeavstemningen i mars (*ibid.*). Dette viser at både folkeavstemningen og presidentvalget i 2003 ble gjennomført under forhold hvor retten til å stemme ble forringet av usikkerheten og unntakstilstanden som hersket i Tsjetsjenia.¹⁵

Retten til å stille til valg kan heller ikke sies å være oppfylt i det tsjetsjenske presidentvalget i 2003. Malik Saidullajev, Akhmed Kadyrovs antatt sterkeste utfordrer, ble systematisk motarbeidet og til syvende og sist diskvalifisert av det russiske rettssystemet. Begrunnelsen var at noen av underskriftene som Saidullajev hadde samlet inn for å få lov til å stille, var falske (RFE/RL *Newslines* 26. september 2003). Den russiske Tsjetsjenia-eksperten Aleksej Malasjenko ved Carnegie-senteret i Moskva hevder at dette var en bevisst strategi fra Kremls side for å fjerne «all the credible opposition candidates, while ensuing Kadyrov's easy victory» (*Chechnya Weekly* 9. oktober 2003). Kadyrov var Putins utvalgte og hadde ingen reelle utfordrere da valgdagen opprant.

I krigsperiodene var bruddene på viktige sivile rettigheter betydelige i den forstand at så mange ble rammet. De var systematiske i den forstand at den russiske staten stod ansvarlig for at bruddene fikk vedvare. Under «normaliseringss prosessen» har vi sett at tsjetsjenernes politiske rettigheter ikke kan sies å ha vært overholdt. Bruddene på de sivile rettighetene vedvarte i denne perioden. Etter at Putin «tsjetsjenifiserte» konflikten, var det riktignok kadyrovtsyene som sto for stadig flere av de alvorlige menneskerettighets-

¹⁵ Jekaterina Sokirjanskajas uttalelser i et nettmøte med VGs leser 1. september 2005 er med på å bekrefte dette. Hun arbeider for Memorial i Groznyj og var i byen under begge valgene. Ifølge henne var valglokalene tomme.

bruddene sivilbefolkningen ble utsatt for. Dette fritar likevel ikke den russiske staten fra ansvaret den har for å ivareta innbyggernes menneskerettigheter. Den første betingelsen i premiss 2 må derfor sies å være oppfylt.

Den andre betingelsen premiss 2 hviler på, krever at det er dårlige utsikter til at situasjonen kan rettes opp gjennom folkelig oppstand. Dette henger sammen med den første betingelsen. Når overgrep retter seg mot befolkningen i en bestemt del av staten, nemlig Tsjetsjenia, føler ikke de øvrige innbyggerne de samme påkjenningene og forholder seg passive.¹⁶ Etter at Putin ble president, har den russiske opinionen vært lite kritisk til krigføringen i Tsjetsjenia. Ifølge en meningsmåling fra februar 2000 utført av det russiske meningsmålingsinstituttet Levada-senteret, svarte 70 % av de spurte at russiske tropper burde fortsette felttoget, mens 22 % gikk inn for forhandlinger.¹⁷ Dette illustrerer en markant endring fra slutten av første tsjetsjenske krig. Da viste russiske meningsmålinger at rundt 60 % av befolkningen ønsket at krigføringen skulle opphøre øyeblikkelig (Hill 1999). Stemningsskiftet i den russiske opinionen gjenspeiles også ved at 52 % syntes at Putins innsats i Tsjetsjenia i 2000 var svært bra eller bra, mens tilsvarende tall for Jeltsins innsats i 1996 var 6 %.¹⁸

Vi skal imidlertid merke oss at det har foregått en holdningsendring igjen de siste årene. I oktober 2003 mente bare 21 % at krigføringen burde fortsette. Dette tallet har holdt seg relativt stabilt frem mot våren 2004.¹⁹ Denne opinionsendringen har likevel ikke ført til sterke krav om at Putin må endre sin Tsjetsjenia-politikk. Den andre betingelsen i premiss 2 er dermed oppfylt i det tsjetsjenske tilfellet.

Premissets tredje og siste betingelse er oppfylt når FN ikke makter å foreta seg noe som kan stanse de pågående menneskerettighetsbruddene. Hvis FN hadde hatt en slik makt, samtidig med at det fantes vilje og evne til å bruke den, ville argumentet om menneskerettighetsbrudd falt bort som rettferdiggjøring av løsrivelse. FN befinner seg imidlertid ikke i en slik posisjon. Her rekker det

¹⁶ En annen grunn til at den øvrige befolkningen ikke mobiliseres, er antakelig det informasjonslokket som russiske myndigheter har lagt over Tsjetsjenia i den andre krigen.

¹⁷ Se pressemelding fra Levada-senteret, *Vladimir Putin; Tsjetsjna; raznoje*, 24. februar 2000 (www.levada.ru/press/2000022401.html).

¹⁸ Se pressemelding fra Levada-senteret, *Vladimir Putin; Tsjetsjna; raznoje*, 24. februar 2000 (www.levada.ru/press/2000022401.html).

¹⁹ Se pressemelding fra Levada-senteret, *Rossijane o Tsjetsjnje*, 17. mars 2004 (www.levada.ru/press/2004031701.html).

å peke på at Russland har fast plass i Sikkerhetsrådet, og dermed vetoret. FN vil dermed, med dagens vetoregler, ikke ha mulighet til å foreta seg noe som går mot Russlands interesser.²⁰

Fra dette kan vi slutte at premiss 2 er holdbart i det tsjetsjenske tilfellet. Vi har sett at Russland systematisk bryter eller unngår å sikre tsjetsjenernes menneskerettigheter. Argumentet om oppfølging av basale menneskerettigheter kan tas til inntekt for tsjetsjensk løsrivelse.

Levedyktighet: empirisk drøfting

Vil Tsjetsjenia etter en eventuell løsrivelse være levedyktig som egen stat? Dette hypotetiske spørsmålet vil jeg forsøke å besvare gjennom å se på om perioden mellom første og andre krig, da Tsjetsjenia var de facto uavhengig, har ett eller flere av Coppieters' kjennetegn på en «failed state».

En «failed state» kjennetegnes for det første ved at de formelle makthaverne utfordres av lokale krigsherrer. Maskhadov var Tsjetjenias legitime president i mellomkrigsperioden og representerte de formelle maktstrukturene. Likevel kontrollerte han i praksis bare Groznyj og byens nærområder. Krigsherrene utgjorde sterke utfordrere til Maskhadovs styre idet de i praksis kontrollerte hver sin del av det tsjetsjenske territoriet. At befolkningen i store områder er lojale mot slike krigsherrer og ikke mot det formelle lederskapet, er Coppieters' andre kjennetegn på en «failed state». Flere av de tsjetsjenske krigsherrene klarte i tiden under og etter første krig å overta den tradisjonelle autoriteten til teiplederne og kunne dermed trekke på befolkningens lojalitet til teipen (Sakwa 2003: 174).²¹ Coppieters' tredje kjennetegn på en «failed state» er at de sentrale institusjonene ikke makter å opprettholde de offentlige tjenester. Tsjetsjenia karakteriseres nettopp ved sammenbrudd i den offentlige sektoren i mellomkrigsperioden. Lieven (2004) hevder at Maskhadovs administrasjon i perioden mellom 1996 og 1999 «failed utterly to foster even minimal elements of state in Chechnya». Dmitri Trenins (2002: 178) påstand om at «the tragedy of Chechnya

20 Etter 11. september har det heller ikke blitt vedtatt noen resolusjoner mot Russland i FNs menneskerettighetskommisjon. Det vitner om at det internasjonale presset mot Russland er svekket. Verdenssammfunnet har til en viss grad godtatt at konflikten i Tsjetsjenia er et indre anliggende og en del av kampen mot internasjonal terror.

21 En viktig enhet i den tsjetsjenske sosiale strukturen er klanen, eller *teipen*. Teipens medlemmer identifiseres ved deres slektskap til en felles stamfar. Videre omfatter en teip gjerne to eller tre landsbyer. Hver teip har blitt ledet av et «råd av eldre» (Arquilla & Karasik 1999: 210).

lies in the Chechens' continuing inability to organize themselves politically» støtter opp om dette. Tsjetsjenia lar seg dermed også karakteriseres av dette tredje kjennetegnet på en «failed state».

Korrupsjon, Coppieters' fjerde kjennetegn, var også sterkt til stede i Tsjetsjenia i denne perioden. Det faktum at en liten elite favoriseres økonomisk, er Coppieters' femte kjennetegn. De tsjetjenske krigsherrene kan antakelig sies å ha spilt denne rollen. I mellomkrigsperioden knyttet en del av krigsherrene kontakter med internasjonale islamistiske organisasjoner som bidro med våpen og utenlandsk kapital (Wilhelmsen 2004: 41–43). Slik ble klassen av «krigsherrer» økonomisk favorisert – dels gjennom støtte fra utlandet, dels ved at de i kraft av sin posisjon kunne ta økonomisk kontroll over «sin» region. I samfunn med anarkiske trekk gir gjerne våpenmakt den beste forhandlingsposisjonen.

Det sjette kjennetegnet på en «failed state» er terrorvirksomhet. Hensikten med terrorisme er ofte å vekke oppmerksomhet rundt det terroristene oppfatter som en frigjøringskamp. De terroraksjonene vi har sett på russisk jord siden den første tsjetjenske krigen brøt ut, må først og fremst sies å falle inn under denne kategorien. I et intervju på engelske Channel 4 3. februar 2005 uttrykker Basajev relativt tydelig at det er frigjøringen av det tsjetjenske folk og det tsjetjenske territoriet som er hans mål.²² Samtidig er det også sterke religiøse overtoner i retorikken rundt terrorvirksomheten: Vold legitimeres som et redskap for å fremme Guds vilje. I det ovennevnte intervjuet fremstiller Basajev den tsjetjenske kampen også som en del av en konflikt mellom en god og en ond makt. Selv om han ikke oppfatter konflikten som å gå langs konfesjonelle skillelinjer, antyder han et skille mellom det sekulariserte, ikke-troende Vesten og et troende islamsk fellesskap. Uansett må terrorisme kunne sies å være en integrert del av den tsjetjenske separatistbevegelsens virksomhet.

Alle kjennetegnene på en «failed state» var dermed i større eller mindre grad til stede i Tsjetsjenia i den de facto uavhengige perioden mellom første og andre krig. På bakgrunn av disse erfaringene kan man dermed også anta at en uavhengig tsjetjensk stat ikke vil være levedyktig. En «failed state» klarer ikke å sikre sin egen befolkning og vil ikke være i stand til å skape felles institusjoner. Ifølge dette momentet burde Tsjetsjenia derfor forbli en del av Den russiske føderasjonen.

22 Intervjuet er gjengitt på Kavkazcenter.com (<http://kavkazcenter.com/eng/content/2005/02/04/3500.shtml>).

Veiing og konklusjon

Argumentet om oppfølging av basale menneskerettigheter gir støtte til løsrivelse ut fra det faktum at basale menneskerettigheter ikke respekteres innenfor rammen av Den russiske føderasjonen. Ifølge momentet om levedyktighet bør Tsjetsjenia imidlertid forblie en del av Russland. Selv om vi vet at tsjetsjenernes basale menneskerettigheter ikke blir ivaretatt innenfor føderasjonen, er det liten sjanse for at menneskerettighetssituasjonen i Tsjetsjenia blir bedre i en fremtidig ikke-levedyktig tsjetsjensk stat. Den pågående «tsjetsjenifiseringen» av konflikten kan tenkes ytterligere å undergrave mulighetene for en fremtidig stabil statsdannelse. Ved denne analysens sluttspunkt går konfliktlinjene i stor grad mellom pro-russiske tsjetsjenere og separatister: Brudd på den tsjetsjenske sivilbefolkningens rettigheter begås i stadig større grad av pro-russiske tsjetsjenske styrker, samtidig som separatistene på sin side fører en geriljakrig hvor terrorhandlinger inngår som akseptert metode. Når utsiktene for at Tsjetsjenia skal bli en levedyktig stat er så små, vil vi ikke kunne regne med at basale menneskerettigheter vil få bedre vilkår *etter* en løsrivelse.

Ut fra en konsekvensetisk vurdering betyr det dermed at Tsjetsjenia ikke bør løsrive seg fra Russland.²³ En løsrivelse av Tsjetsjenia fra Den russiske føderasjonen kan ikke forsvareres normativt. Samtidig kan heller ikke situasjonen for den tsjetsjenske befolkningen ved analysens sluttspunkt på noen måte forsvareres normativt. Tsjetsjenerne befinner seg med andre ord i en situasjon der det kreves en endring. Det betyr at det er den russiske staten som må endre sin atferd, samt i større grad gripe inn når tsjetsjenerne blir utsatt for overgrep.

23 Å konkludere i det tsjetsjenske løsrivelsesspørsmålet *etter* at republikken har vært åsted for en blodig krig, hefter det visse problemer ved. Den russiske krigføringen og antiteroroperasjonen var med på å gjøre den de facto uavhengige republikken til en «failed state». Det ironiske ligger i at Russland har vært svært delaktig i å skape det kaoset som ved analysens sluttspunkt gjør at Tsjetsjenia ikke bør bli uavhengig. Analysens sluttspunkt ble valgt ut fra ønsket om å gjøre konklusjonen relevant. Prisen vi må betale for det er at russiske myndigheters umoralске atferd ikke kommer til uttrykk i selve konklusjonen. Hvis vi tenker oss at den tsjetsjenske republikken i 1991 hadde hatt bedre utsikter til å bli en fremtidig levedyktig stat, ville konklusjonen likevel sannsynligvis ha blitt den samme. På denne tiden begikk ikke den russiske staten menneskerettighetsbrudd overfor den tsjetsjenske befolkningen. Ifølge analyseapparatet i denne artikkelen ville konklusjonen i 1991 og i 2004 dermed blitt den samme – om enn med ulik begrunnelse.

Litteratur

- Arquilla, John & Theodore Karasik (1999) Chechnya: A Glimpse of Future Conflict? *Studies in Conflict & Terrorism* 22 (3): 207–29.
- Borchgrevink, Åge (2003a) *The OSCE-states Have Shirked their Responsibility*. Paper presentert på det 11. møte til OSSEs ministerråd, Maastricht, 1.–2. desember 2003 (www.ihf-hr.org/booklet/toc9.php).
- Borchgrevink, Åge (2003b) *Still in a State of Terror: Chechnya after the Referendum*. Wien: The International Helsinki Federation (www.ihf-hr.org/viewbinary/viewdocument.php?doc_id=5305).
- Breslauer George, Barry W. Ickes, Gail W. Lapidus, Peter Reddaway & Carol Saivetz (2004) Russia in the Year 2003. *Post Soviet Affairs* 20 (1): 1–45.
- Buchanan, Allen (1991) *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*. Oxford: Westview Press.
- Buchanan, Allen (2004) «Secession» i Edward N. Zalta (red.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (<http://plato.stanford.edu/entries/secession/>).
- Buchheit, Lee C. (1978) *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Committee against Torture (2002) *Conclusions and Recommendations of the Committee against Torture: Russian Federation* ([www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CAT.C.CR.28.4.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CAT.C.CR.28.4.En?OpenDocument)).
- Coppiepers, Bruno (2003) «Conclusion: Just War Theory and the Ethics of Secession» i Bruno Coppiepers & Richard Sakwa (red.) *Contextualizing Secession*. New York: Oxford University Press.
- Crimes of War Project (2003) An Interview with Oleg Orlov: On What Scale are War Crimes Being Committed in Chechnya? *The Magazine* 18. april (www.crimesofwar.org/chechnya-mag/chech-interview.html).
- IHF (2003a) *The Constitutional Referendum in Chechnya was neither Free nor Fair: Official Results are Not Credible* (www.ihf-hr.org/viewbinary/viewhtml.php?doc_id=5895).
- IHF (2003b) *Chechnya: Minimum Security Conditions do not Exist for Free and Fair Elections* (www.ihf-hr.org/viewbinary/viewhtml.php?doc_id=5304).
- Evangelista, Matthew (2002) *The Chechen Wars*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Francois, Monika & Inder Sud (2006) Promoting Stability and Development in Fragile and Failed States. *Development Policy Review* 24 (2): 141–60.
- Godzimirski, Jakub M. (2002) Europas «glemte» krig. *Hvor hender det?* (9). (www.nupi.no/IPS/filestore/hhd03_9.pdf).
- Goodin, Robert (1988) What is so Special about Our Fellow Countrymen? *Ethics* 98 (4): 663–86.
- Hill, Fiona (1999) *Statement to the Helsinki Commission Hearing on the Chechen Crisis and its Implications for Russian Democracy*. The Eurasia Foundation 3. november (www.eurasia.org/news/HillStatement110299.html).
- Knutsen, Torbjørn (1992) *A History of International Relations*. Manchester: Manchester University Press.
- Lieven, Anatol (2004) A Western Strategy for Chechnya. *International Herald Tribune* 9. september.
- Malnes, Raino (1997) *Filosofi for statsvitere*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Malnes, Raino (2002) «Gode grunner. En introduksjon til normativ argumentasjon»

- i Pia Axell (red.) *Med forskerblikk på verdier*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Matlary, Janne Haaland (2005) Attraksjonsmakt. *Aftenposten* 4. juni.
- Memorial (2004a) *Pokhisorjenja, istsjezovaniyai ubijstva za 2003 god v tsjetsjenskoj respublike* (www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/index.htm).
- Memorial (2004b) *Poteri grazjdanskogo naselenija v tsjetsjenskikh voinakh* (www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/index.htm).
- Mill, John Stuart ([1861] 1991) «Considerations on Representative Government» i H.B. Acton (red.) *Utilitarianism. On Liberty, and Considerations on Representative Government*. London: J.M. Dent & Sons.
- Miller, David (1995) *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.
- Riley, Jonathan (2001) Interpreting Berlin's Liberalism. *American Political Science Review* 95 (2): 283–95.
- Rotberg, Robert I. (2002) The New Nature of Nation-State Failure. *The Washington Quarterly* 25 (3): 85–96.
- Sakwa, Richard (2003) «Chechnya: A Just War Fought Unjustly?» i Bruno Coppieters & Richard Sakwa (red.) *Contextualizing Secession*. New York: Oxford University Press.
- Satter, David (2004) *Slaughter in Beslan*. Hudson Institute, 23. november (www.hudson.org/index.cfm?fuseaction=publication_details&id=3538&pubType=HI_Opeds).
- Semb, Anne Julie (2000) «The Morality of Secession» i *Sovereignty Challenged: The Changing Status and Moral Significance of Territorial Boundaries*. Oslo: Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Oslo.
- St. meld. nr. 23 (2000–01) *Førsteinstansdomstolene i fremtiden* (<http://odin.dep.no/jd/norsk/dok/regpubl/stmeld/012001-040009/dok-bn.html>).
- Tchikotoua, Charles (1998) «The Past Explains the Present» i Ole Høiris & Sefa Martin Yurukel (red.) *Contrasts and Solutions in the Caucasus*. Århus: Århus University Press.
- Trenin, Dmitri (2002) *Russia on the Border between Geopolitics and Globalization*. Washington, D.C.: The Brookings Institution Press.
- Universal Declaration of Human Rights* (www.un.org/Overview/rights.html).
- Østerud, Øyvind (1997) *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerud Øyvind, Kjell Goldmann & Mogens N. Pedersen (red.) (1997) *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Waters, T.R.W. (2003) *Human Rights in Chechnya – A lost Cause?* Swindon: Conflict Studies Research Centre (www.da.mod.uk/CSRC/documents/Caucasus/P31/P31.ch11).
- Wilhelmsen, Julie (2004) When Separatists become Islamists: The Case of Chechnya. *FFI-rapport* nr. 2004/00445. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

TF

TIDSSKRIFT FORENINGEN

Les mer om Tidsskriftforeningens politiske arbeid på
www.tidsskriftforeningen.no

- Tidsskriftforeningen arbeider for en økt rammebevilgning fra Kulturfondet, øremerket norske tidsskrifter.
- Tidsskriftforeningen arbeider for en ny gjennomgang av mediepolitikken i Norge.

**Ytringsfrihet handler om
friheten til å ytre seg – og om
å nå ut til folket.**

Ta kontakt med oss på koordinator@tidsskriftforeningen.no

Design: Lene Dybvik - Juicy design

Polen under Kaczynski’isme – om Lov og Rettfærdighedspartiet

Søren Riishøj
lektor, Institut for
Statskundskab, Syddansk
Universitet

I efteråret 2005 vandt det polske Lov og Rettfærdighedspartiet (PiS) overraskende valgene til såvel præsidentembedet som til parlamentet. De to tvillingebrødre, Lech og Jaroslaw Kaczynski satte sig herefter godt og grundigt på magten, med Lech som ny præsident og Jaroslaw som den «grå eminence», der reelt fastlægger regeringens politik og strategi.

Forhandlingerne om dannelse af en flertalsregering sammen med det liberale Borgerplatformen brød sammen, især fordi stærke kræfter i og uden for regeringen ikke ønskede at dele magten. Til ministerpræsidentposten blev noget overraskende valgt Kazimierz Marcinkiewicz, der herefter blev chef for en mindretalsregering uden faste støttepartier. Bondepartiet (PSL), Ligaen af Polske Familier (LPR) og Selvforsvar (*Samoobrona*) støttede godt nok et tillidsvotum til regeringen i parlamentet, men der opstod for alvor problemer i forbindelse med vedtagelsen af finansloven for 2006. Rygterne om valg i utide svirrede stadig. De blev foreløbig kvalt takket være indgåelsen af en «stabilitetspagt» mellem PiS, Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier, men den parlamentariske situation er på indeværende tidspunkt omskiftelig og højest usikker.¹ Flere forskellige, måske også uventede scenarier er derfor mulige.

I det følgende diskuteses udsigterne for demokratiet under PiS' nye «IV Republik». Er det polske demokrati truet? I diskussionen betones betydningen af arven fra den III Republik samt PiS' politiske profil, strategi og program før og efter overtagelsen af regeringsansvaret. Derudover inddrages forhold som de væsentligste

1 I marts 2006 lagde for eksempel PiS op til en «selvopløsning» af parlamentet og udskrivning af valg i maj 2006, men dette forslag blev nedstemt af parlamentet i april.

skillelinier (*cleavages*) i polsk politik, splittelsen og de mange «krige» på højrefløjens, omstændighederne omkring oprettelsen af PiS, partiorganisatoriske og institutionelle forhold, EU-aspektet samt valget i 2005 og udviklingen i de første måneder derefter.²

Arven fra den III Republik

For at forstå udviklingen i polsk politik efter 1989 må nødvendigvis inddrages klassiske historiske skillelinier mellem land versus by, kapital versus arbejde og religion versus sækularisme. Men til de nævnte skal også føjes de *systemiske* skillelinier, som måles ud fra holdninger for eller imod systemet som helhed. Systemiske skillelinier havde særlig stor betydning ikke alene ved det første valg i 1989, men blev i høj grad reaktivert ved det seneste valg i 2005, dog i en anden historisk kontekst. Hvor det første valg i 1989 var et valg for eller imod det gamle realsocialistiske system, blev valget i 2005 meget til et valg for eller imod den III Republik, der havde rådet i Polen fra 1989 og frem til valget i 2005. Ikke mindst Lov og Retfærdighedspartiet forstod at aktivere denne skillelinie.

En anden vigtig historisk faktor har været splittelsen på den polske højrefløj, som aldrig er blevet overvundet. Splittelsen kan et godt stykke henad vejen forklares ud fra de ovennævnte skillelinier, men også ud fra erindringer om tidlige uenigheder inden for disidentkredse, svagt udviklede partiidentiteter, organisatoriske problemer og lav politisk erfaring. Til dette skal føjes udstrakt mangel på tolerance og uvillighed til at indgå politiske kompromiser samt forskelle i partiernes politiske programmer. Alle disse historiske forhold skabte en form for stiafhængighed (*path dependency*), der har gjort det svært at samarbejde på højrefløjens.

De spørgsmål, der i de første ti år i særlig grad kom til at præge den politiske dagorden, var sagt i korthed:

- forholdet mellem Solidaritet og (post)kommunisterne,
- konflikter med tilknytning til kirkens rolle,
- delingerne inden for Solidaritet (Solidaritet blev splittet allerede i 1990),
- konflikter med tilknytning til præsidentembedet, især under Lech Walesas embedsperiode, og

² Denne strukturering er inspireret af Aleks Szczerbiak og Seán Hanley (2005).

- uenighed mellem forskellige fortolkninger af, hvordan markedsøkonomi bedst kan implementeres i Polen.

Splittelsen og «krigene i toppen» ramte ikke mindst Solidaritet. Ved det første valg i 1989 vandt Solidaritet en jordskredssejr. Men snart efter opstod intern splid, og ved valget i 1991 blev ikke mindre end 27 politiske grupper valgt ind i Sejmen. I skuffelse over de interne konflikter på højrefløjens stemte vælgerne postkommunisterne, Den Demokratiske Venstrealliance (SLD), tilbage til magten ved valget i 1993, et valg hvor Solidaritet mistede repræsentationen i Sejmen efter en valgopslutning på knap 5 procent. Solidaritet fik et comeback ved det efterfølgende valg i 1997, hvor det lykkedes at samle mere end 30 højregrupper på én fælles liste, Valgaktion Solidaritet (AWS). Derved blev i det mindste undgået samme store stemmespild som ved parlamentsvalget i 1993 og præsidentvalget i 1995. Men AWS udgjorde en såkaldt «negativ» alliance rettet mod SLD uden fælles ideologi og fælles program og med stærk rivalisering på lederplanet. Kun en fælles fjende kunne skabe den nødvendige samling. Problemerne opstod derfor straks efter valgsejren og regeringsdannelsen (AWS indgik en koalition med det liberale Frihedsunionen (UW)). UW forlod regeringen før regeringsperiodes udløb, men dette nærmest optrappede konflikterne mellem de forskellige politiske grupper inden for AWS. Vælgertilslutningen faldt støt og dermed også sammenhængskraften.

AWS var dog blot et af mange forsøg på at forene den polske højrefløj. Konervative markedsskeptiske nationale traditionalister stod skarpt over for stærkt pro-marked liberalister som Leszek Balcerowicz og hans politiske støtter. Partiloyaliteten var ekstremt lav, hvilket i sig selv ikke fristede til at etablere løse partialiancer – mange højrepolitikere har i årene efter 1989 fået at være medlem af fire eller fem forskellige partidannelser.

Ved valget i 2001 oplevede man nye politiske udsving, og mange nye partier så dagens lys. Valget blev noget af et vendepunkt, og antagelig afslutningen på fagforeningen Solidaritets partipolitiske engagement. AWS gled helt ud af parlamentet (det samme gjorde den tidligere koalitionspartner UW), og pladsen blev overtaget af nye partier, frem for alt Lov og Retfærdighedspartiet (9,5 procent af stemmerne) og Ligaen af Polske Familier (7,9 procent). Derudover opnåede det populistiske agrarparti Selvforsvar ledet af Andrzej Lepper solid repræsentation i parlamentet (10,2 procent af stemmerne). Største parti blev valgalliancen mellem venstrefløjspartierne SLD og Arbejdets Union (UP), der overtog regeringsansvaret med

Leszek Miller som ny ministerpræsident. Denne alliance opnåede 41 procent af stemmerne, men ikke pladser nok i Sejmen til at danne en flertalsregering alene på grund af ændringen i valgloven over til forholdstalsvalg. Med inddragelsen af Bondepartiet i regeringen blev der imidlertid etableret en flertalsregering og tilsyneladende skabt politisk stabilitet. Virkeligheden blev imidlertid en ganske anden. Bondepartiet trådte snart ud af regeringen, og under Marek Belka, der afløste Leszek Miller som ministerpræsident i 2004, havde vi nærmest at gøre med et SLD-UP-støttet «forretningsministerium».

Tabel 1: Regeringskoalitioner i Polen siden 1989

Valg	Ministerpræsident	Regeringsparti(er)	Varighed
1989	Tadeusz Mazowiecki	Solidaritet-ledet koalitionsregering	aug. 1989–dec. 1990
1991	Jan Krzysztof Bielecki	Solidaritet-ledet koalitionsregering	jan. 1991–dec. 1991
	Jan Olszewski	Solidaritet-ledet koalitionsregering	dec. 1991–juni 1992
	Waldemar Pawlak*		juni 1992–juli 1992
	Hanna Suchocka	Solidaritet-ledet koalitionsregering	juli 1992–okt. 1993
1993	Waldemar Pawlak	Koalition af Den Demokratiske Venstre-alliance (SLD) og Bondepartiet (PSL)	okt. 1993–marts 1995
	Jozef Oleksy	Koalition af SLD og PSL	marts 1995–jan. 1996
	Włodzimierz Cimoszewicz	Koalition af SLD og PSL	feb. 1996–okt. 1997
1997	Jerzy Buzek	Koalition af Valgaktion Solidaritet (AWS) og Frihedsunionen (UW). UW trådte ud af regeringen inden valgperiodens udløb	okt. 1997–okt. 2001
2001	Leszek Miller	Koalition af SLD-UP og PSL. PSL trådte snart ud af regeringen	okt. 2001–maj 2005
	Marek Belka	SLD-UP, men fungerede som et SLD-UP-støttet forretningsministerium	maj 2005–okt. 2005
2005	Kazimierz Marcinkiewicz	Lov og Retfærdighedspartiet (PiS)	okt. 2005–

* Lykkedes ikke at danne regering

I begyndelsen drejede den politiske kamp sig som sagt om systemiske emner forstået som for eller imod det gamle realsocialistiske system samt spørgsmål med tilknytning til kirkens rolle og indflydelse. Derved blev socioøkonomiske spørgsmål og skillelinier i nogen grad trængt i baggrunden, selv om disse emner uundgåeligt også spillede en rolle i valgkampen. Nedtoningen af sociale og

økonomiske emner skyldtes i høj grad også den meget lave handefrihed i den økonomiske politik. Det er antagelsen, at de politiske modsætninger er mest moderate, når de politiske valg hovedsageligt bestemmes af socioøkonomiske skillelinier, dog forudsat at indkomst- og formueforskellene ikke er meget store. Tjekkiet er et godt eksempel eksempel herpå.³ Kort sagt skal selve oprettelsen af PiS og også resultatet af 2005-valget ses i lyset af aktivering af stærke systemiske (samt kirke/sækularisme) skillelinier i Polen.

Oprettelsen af Lov og Retfærdighedspartiet

Dette fører os over til selve omstændighederne omkring oprettelsen af Lov og Retfærdighedspartiet (PiS) i begyndelsen af 2001. Partietableringen skal ses i sammenhæng med krisen og sammenbruddet i AWS, som skabte rum for nye højre-nationale partier.⁴ To af dem, der kalkulerede med, at AWS' dage var talte, var to gamle kendinge i polsk politik, tvillingebrødrene Jaroslaw og Lech Kaczynski.⁵

Kaczynski-brødrene havde begge været med helt fra starten af polsk efter-1989 politik. De begyndte deres politiske karriere inden for Solidaritet i 1980erne. I 1989 blev Lech indvalgt i Sejmen ved det første frie parlamentsvalg, og året efter etablerede han sammen med Jaroslaw partiet Centrumalliancen.⁶ I 1990 støttede Centrumalliancen Lech Walesa i dennes kamp for at blive Polens første ikke-kommunistiske præsident ud fra kravet om at fremskynde opgøret med det gamle system og begrænse indflydelsen fra de mere liberale kræfter i kredsen omkring Tadeusz Mazowiecki. Inden længe ophørte dog samarbejdet med Lech Walesa.

De grundprincipper, som Centrumalliancen i sin tid byggede på, herunder kravet om udrensning af især (post)kommunister og oprettelse af en ny og stærkere stat, blev videreført, men ved valget i 1993 delte Centrumalliancen skæbne med andre højregrupperinger og forsvandt fra parlamentet. Senere forsøgte brødrene sig med andre grupper og valgforbund. I en periode under AWS-regeringen blev Lech Kaczynski justitsminister (2000–01), og han blev i den

3 Emnet «cleavages» i Tjekkiet og Centraleuropa behandles på en spændende måde i for eksempel Hlousek & Kopecek (2004, 2005).

4 Om højrefløjens i Polen og AWS, se for eksempel Szczerbiak (2004) og Szczerbiak & Hanley (2004).

5 Af de to tvillingebrødre er Lech Kaczynski blevet anset for den mest diplomatiske og kompromissøgende, medens Jaroslaw fremstår som mere radikal i sin politik.

6 Jaroslaw overtog efterhånden partilederværet fra Lech og sad som leder af Centrumalliancen til 1998. Han var medlem af Sejmen 1991–93 og 1997–2001.

egenskab ret populær som følge af sin lov og orden-politik. På grund af lave tal i meningsmålingerne opgav imidlertid Lech at satse på en fremtid inden for AWS.

I stedet satsede brødrene på at etablere et nyt parti, det oven-nævnte Lov og Rettfærdighedspartiet. Erfaringerne med problemerne inden for AWS havde lært dem, at kun et centralistisk styret parti med afklarede ledelsesforhold og et klart program var vejen til succes. Vejen frem var derfor et disciplineret topstyret kadreparti. Taktikken viste sig rigtig, for så vidt PiS blev repræsenteret i Sejmen ved valget i 2001 (med 9,5 procent af stemmerne), medens AWS, der havde opnået 33 procent af stemmerne i 1997, ikke klarede den høje spærregrænse på 8 procent for valgalliancer.

Efter lokalvalgene i 2002 fik Lech Kaczynski en stærk platform som ny borgmester i hovedstaden Warszawa – en position, der helt klart var gavnlig for hans muligheder ved præsidentvalget i 2005 (se nedenfor). Her var Aleksander Kwasniewski tvunget til at træde tilbage i henhold til grundlovens bestemmelser om, at en præsident højst må sidde i to valgperioder.

PiS' politiske profil

I udgangspunktet var Lov og Rettfærdighedspartiet et centralistisk styret «ét-bensparti», et parti der frem for alt profilerede sig selv på krav om lov og orden. Senere blev emner som korruptionsbekæmpelse, patriotiske appeller og beskyttelse af borgerne mod globalisering og udartning af transformationen også iøjnefaldende. For at benytte den statsvidenskabelige sprogbrug kan PiS betegnes som et centralistisk opbygget magtens parti,⁷ som et kartelparti med klientelistiske træk⁸ og som et antikommunistisk «catch-all» parti med appell til brede sociale grupper.⁹

7 Magtens partier er en variant af kartelpartier (se fodnote 8). Disse partier har været tæt knyttet til den økonomiske elite og (super)præsidenten, og takket være netop disse forbindelser har de haft gode muligheder for hurtigt at trænge igennem i medierne og vinde valg. Putins støtteparti Det Forenede Rusland er blot et af flere eksempler herpå. Fænomenet er heller ikke ukendt i andre eks-kommunistiske lande, om end måske ikke i den idealtypiske udgave.

8 Kartelpartier prioriterer koblingen til statsapparatet højst, og for at opnå dette etableres et «kartel» af partier, der målrettet søger at holde andre partier uden for indflydelse.

9 «Catch-all» parti søger at spænde socialt bredt og fokuserer derfor ikke som for eksempel agrarpartier på bestemte erhvervsgrupper. Nye brede «catch-all» partier blev oprettet spontant omkring de gamle systemers krise og undergang. Eksempler herpå er Borgerforum i Tjekkiet, Solidaritet i Polen og folkefronterne i de baltiske lande. Disse bevægelsespartier kan med nogen ret betragtes som «transitoriske», eftersom de gik i opløsning ret hurtigt efter, at sejren var vundet.

PiS er på mange måder et produkt af kommunismens sammenbrud, rundbordssamtalerne og de politiske opdelinger i tiden umiddelbart derefter. Moralpolitik og kravet om en stærk stat har været iøjnefaldende helt fra starten. Selv tanker om indførelse af dødsstraf og et forbud mod det «postkommunistiske» SLD er blevet luftet. Den tidligere ministerpræsident Tadeusz Mazowieckis moderate *gruba kreska* (tyk linie)-politik efter princippet om at «slå en streg over fortiden» blev således pure afvist.

I et interview i *Polityka* betegnede Jaroslaw Kaczynski selv PiS som «moderat højreorienteret», mere konservativt end det gamle Centrumalliancen, men hverken radikalt eller revolutionært. Partiet, fortsatte han, ønsker ikke andet end at eliminere det, der stiller sig i vejen for mere retfærdighed og højere moral. Han hævdede, at folk fra det gamle system, dvs. den III Republik, havde haft for gode muligheder og gennem de gamle strukturer påført det polske samfund «gigantiske tab» (*Polityka* 14. januar 2006).

Linien i opposition til SLD-UP-regeringen var benhård. Partiet gik så langt som til at kræve ministerpræsident Marek Belka stillet for en domstol på grund af påstået «forræderi» mod polske interesser i forbindelse med forhandlingerne i EU om forfatningstraktaten. Partiet tog også aktivt del i de parlamentariske kommissioner, der undersøgte SLD-UP-regeringens påståede embedsmisbrug. Størst politisk betydning fik den såkaldte «Rywin-affære», der drejede sig om påviselig bestikkelse i medieverdenen.¹⁰ En annen højt profileret korruptionssag, privatiseringen af Polens største olieselskab Orlen, blev formelt aldrig nogen rigtig «sag», dertil var beviserne for usikre.¹¹ Men som andre «sager» rejst i medierne blev den udnyttet til det yderste rent politisk og tegnede et billede af SLD-UP-regeringen som praktiserende ekstrem «bad governance». Tonen i den politiske debat var i det hele taget så uforsonlig, at der ligefrem blev talt om «borgerkrig» mellem partierne, hvilket vanskeliggjorde lovgivningsprocessen, men også bidrog til at trække de ideologiske

10 Filmproducenten Lew Rywin hævdede sommeren 2002 over for blandt andre redaktøren i *Gazeta Wyborcza*, at han mod betaling kunne forestå ændringer i medielovgivningen gennem sine kontakter i SLD-UP-regeringen.

11 Problemerne med sammenblanding af den politiske og økonomiske sfære, som blev rejst i forbindelse med den kontroversielle Orlen-affære, var imidlertid reelle nok. Ifølge Jacek Wasilewski, der har specialiseret sig i politiske eliter i Polen, har typisk omkring 40 procent af embedsmænd ansat i staten på en eller anden måde været engageret i forretningsverdenen, normalt i kontrollerende og overvågende funktioner, hvilket uundgåeligt øger farens for korruption. Omkring 10 000 personer har på den ene eller anden måde været beskæftiget i «gråzonen» mellem politik og økonomi. Oplysningen bygger på egen samtale med Wasilewski.

skillelinier op og fylde det ideologiske «tomrum», som havde eksisteret under de postkommunistiske teknokraters styre.

I sit forhold til kirken var PiS i udgangspunktet mindre katolsk fundamentalistisk indstillet end Ligaen af Polske Familier. Den katolske profil blev imidlertid stærkere med pave Johannes Paul II's død i april 2005 og samarbejdet med den katolske fundamentalistiske radiosender Radio Maryja og dennes direktør Tadeusz Rydzyk i tiden op mod 2005-valget.¹²

Valgene i 2005: Etablering af Kaczynski'ismen

Ved parlamentsvalget i september 2005 blev Lov og Retfærdighedspartiet overraskende største parti med 27 procent af stemmerne mod Borgerplatformens 24 procent. Ligaen af Polske Familier tabte stemmer, men klarede spærregrænsen med 8 procent, og Andrzej Leppers populistiske Selvforsvar holdt stillingen med 11 procent. Venstrealliancen SLD og Bondepartiet var de største tabere med henholdsvis 11 og 7 procent af stemmerne, men klarede sig alligevel bedre end forudset i meningsmålingerne. Som noget nyt blev ingen nye partier repræsenteret i Sejmen ved dette valg.

Måneden efter, i oktober 2005, var der præsidentvalg. Aleksander Kwasniewski kunne som tidligere nævnt ikke stille op til en ny periode. Da SLD's kandidat Włodzimierz Cimoszewicz trak sig fra præsidentvalgkampen som en følge af kontroverser omkring den ovennævnte Orlén-sagen, kom kampen til at stå mellem Lech Kaczynski og Borgerplatformens liberale kandidat Donald Tusk. Medens Tusk vandt første runde med 36 procent mod Kaczynskis 33 procent, sejrede Kaczynski i anden og afgørende runde med 54 procent mod Tusks 46 procent.¹³

Som følge af svækkelsen af venstrefløjen og det faktum at venstrefløjens kandidat trak sig, blev den gamle systemiske «vi-de» skillelinie med (post)kommunister over for anti-kommunister erstattet af en ny skillelinie mellem de liberale (*Polska liberalna*) og de «solidariske» (*Polska solidarna*). Borgerplatformen repræsenterede den første gruppe, PiS den anden. Det kollektivistiske national-konservative princip, som PiS knyttede an til forudsatte en fælles

12 Gennem Radio Maryja, TV-kanalen Trwam, dagbladet *Nasz Dziennik* og en højskole for kultur og medier havde Rydzyk opbygget et «imperium» med stor indflydelse – til ærgrelse for den katolske kirkeledelse, der mistede en stor del af kontrollen over de troende polakker.

13 Udeover katolske grupper støttede også fagforeningen Solidaritet PiS. Det kom særlig tydeligt til udtryk ved anden omgang af præsidentvalget i 2005.

ydre fjende, det være sig «postkommunisterne», de «liberale» eller Rusland, måske endda EU. PiS var skeptisk over for tesen om den fri markedsøkonomi og minimalstaten og princippet om moralsk relativisme og politisk pluralisme. Kort sagt, de to valg i 2005 – til parlamentet og til præsidentposten – viste, at Polen var blevet opdelt i et «solidarisk» Polen og et «liberal» Polen.

Forud for valget havde de fleste regnet med etablering af en flertalsregering bestående af Borgerplatformen og PiS. Men forhandlingerne om etablering af en sådan løb ud i sandet. Både PiS og Borgerplatformen havde forud reelt betinget sig at blive det dominerende parti i regeringen. Der var slet ikke taget højde for, at ét af de to partier ville vinde *både* parlaments- og præsidentvalget. Rent personlige modsætninger var også svære at overvinde. PiS afviste kategorisk at overlade centrale ministerposter og ikke mindst lov og orden-ministerier til de liberale fra Borgerplatformen. I modsætning til Borgerplatformen gik PiS ind for større støtte til familierne, mere boligbyggeri og mere støtte til fattige regioner – til gengæld lagde partiet ikke den store vægt på at sikre ligevægt på de offentlige finanser. PiS var også afvisende over for flere af kernepunkterne i Borgerplatformens valgprogram, som for eksempel indførelse af en lineær «flad» skat, upolitiske stillingsopslag i staten, nedlæggelse af Senatet og store administrative besparelser.

Nogle, som Borgerplatformens parlamentariske leder Jan Rokita, regnede naivt med, at der kunne bygges bro mellem de to retninger. Partiets leder, præsidentkandidaten Donald Tusk, repræsenterede en mere aktiv neoliberal oppositionslinie. Denne spittelse inden for Borgerplatformen mellem liberale og konservative forsøgte PiS og dets allierede naturligt nok at udnytte. Fra PiS kalkuleredes med, at dele af Borgerplatformen ville bryde med moderpartiet og slutte sig til regeringen. Strategien lykkedes da også: Flere tidligere fremtrædende medlemmer af Borgerplatformen blev efterhånden optaget i regeringen, deriblandt den tidligere næstformand Zyta Gilowska, der i begyndelsen af 2006 blev finansminister og vicestatsminister.¹⁴ Optagelsen af den liberale Gilowska i regeringen var et politisk «kup», men denne handling indvarslede ikke nogen politisk tilnærmelse til Borgerplatformen. Målet var snarere at bidrage til yderligere spittelse i Borgerplatformen og give PiS flere liberale vælgere.

14 Gilowska havde forladt Borgerplatformen i maj 2005 efter anklager om nepotisme.

Det var alligevel i høj grad Tadeusz Rydzyk og ligesindede på den katolske fundamentalistiske fløj, der forpurrede etableringen af den fælles regering. Fra det yderste højre foretrak man et samarbejde mellem PiS, Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier og Bondepartiet – en yderst heterogen skare partier. Tanken om at optage Andrzej Lepper, Selvforsvars populistiske leder, i regeringen var ikke fjern. Argumentet fra PiS' side er blandt annet lydt på, at Selvforsvar i praksis har oprådt mere «ansvarligt» end Borgerplatformen.

Valget afslørede også, at PiS og Borgerplatformen appellerede til vidt forskellige vælgere. PiS' kernevælgere kom fra de fattigste regioner og/eller var stærkt troende katolikker, mens de liberalt indstillede især fandtes blandt veluddannede og velstillede i de større byer. Fra liberal side blev PiS' skare af kernevælgere hånligt omtalt som *moherowe berety* (mohair-alpehuer) (Winnicka 2005). I politisk sammenhæng dækker dette udtryk over ældre personer, gerne kvinder, der er konservativt og nationalt indstillede, EU- og markedsskeptiske, dybt katolske og typisk lytter til Radio Maryja og ser TV-kanalen Trwam. Gennem de katolske medier – og brødrene Kaczynski – fik disse ellers marginaliserede vælgere en følelse af at betyde noget politisk.

Et urovækkende træk ved parlamentsvalget var den ekstremt lave valgdeltagelse, blot 40 procent.¹⁵ Polen har længe lidt under lav valgdeltagelse, men 40 procent ved et nationalt valg var en ny bundrekord.¹⁶ Den lave gennemsnitlige uddannelsesgrad, den beskedne middelklasse og den store landbefolkning kan måske være forklaring på den lave valgdeltagelse. Andelen af stemmeberettigede, der konstant er sofavælgere, blev indtil 2005-valget beregnet til ca. 15 procent.¹⁷ Faldet helt ned til 40 procent i stemmedeltagelse gav imidlertid stof til eftertanke, også fordi meningsmålinger i modsætning til tidligere viste lav tilslutning i befolkningen til selve princippet om liberalt demokrati. Antallet af autoritært indstillede vælgere er groft sagt sat til 30–40 procent og viser en stigende tendens. Gruppen af stærkt troende «antikommunistiske socialister» er således talmæssigt ganske stor, måske omkring 6 millioner (Winnicka 2005). Kan den mobiliseres og bringes til stemmeurnerne, vil dette i sig selv kunne blive udslagsgivende ved valg.

15 Til sammenligning var deltagelsen i første runde af præsidentvalget 49,7 procent.

16 Ved valget til Europaparlamentet i 2004 var stemmeprocenten blot 20 procent. For en god artikel om valgdeltagelse i Polen, se McManus-Czubinska *et al.* (2004).

17 Den lave valgdeltagelse i Polen er søgt af dramatiseret i McManus-Czubinska *et al.* (2004).

Den «moralske oprustning»

I begyndelsen blev der talt mere om selve opgøret med det gamle system (den III Republik) end om indretningen af den nye IV Republik. Efterhånden blev konturerne af den nye republik dog mere tydelige. I sin tiltrædelsestale 31. oktober 2005 lagde ministerpræsident Kazimierz Marcinkiewicz særlig vægt på indførelsen af en mere familievenlig politik, mere lov og orden og en forenkling af skattesystemet. I sin første ideologisk prægede tale til parlamentet talte også Lech Kaczynski om behovet for «solidaritet», «retfærdighed» og «ærlighed» og en ny stærk stat, som beskyttede borgere og befriede dem for den gamle III Republik's «patologi».

Straks efter sin tiltrædelse lancerede regeringen en kampagne for moralsk oprustning. Enlige mødre skulle således have mindre i støtte end «rigtige» kernefamilier, den religiøse opdragelse på skolerne prioriteredes højt, ligestilling mellem kønnene skulle nedprioriteres (for eksempel gennem nedlæggelse af de særlige statslige institutioner herfor), og der skulle slås hårdt ned på demonstrationer for større ligestilling for seksuelle mindretal. Regeringen ville tillige oprette et særligt institut for opdragelse af ungdommen, der ifølge meningsmålinger var ret vrangvillig indstillet over for den IV Republik og den nye moralske orden. Højt på dagsorden stod også oprettelsen af en særlig enhed til bekämpelse af korruption og en kommission for sandhed og retfærdighed, der begge skulle understøtte realiseringen af projektet om den IV Republik.

For at gøre sin politik slagkraftig var det afgørende for PiS at sætte sig effektivt på statsapparatet. Domstole, ombudsmandsinstitutionen og nationalbanken skulle bringes under politisk kontrol. Med andre ord skulle det liberale princip om «checks and balances» begrænses.¹⁸ Posten som ombudsmann blev for eksempel besat af PiS' egen mand, Janusz Kochanowski, og som talskvinde for børns rettigheder blev Ewa Sowinska fra støttepartiet Ligaen af Polske Familier udpeget. Kort sagt var udnævnelserne i udpræget grad politiske. Gik personer i topstillinger imod regeringens politik, gjaldt det om at få dem udskiftet hurtigst muligt. Argumentet lød på, at institutionerne i for høj grad var bemanded med folk fra den gamle III Republik.

¹⁸ En ny presselov gav desuden regeringen gode muligheder for politisk styring af medierne.

Den nye medielovgivning gav for eksempel myndighederne mulighed for særbehandling af den fundamentalistiske og regeringsvenlige Radio Maryja og TV-kanalen Trwam i forbindelse med tildeling af sendetilladelser.

Ifølge præsidenten kan modernisering og traditionelle katolske og nationale værdier godt gå hånd i hånd. Ord der er gået igen og igen er «*zmiana*» (forandring), «*oczyszczanie*» (renselse), «*naprawa*» (udbedring), «*przebudowa*» (ombygning) og «*sprawiedliwość*» (retfærdighed). Den tyske delstat Bayern er blevet fremholdt som et ideal for Polen, for så vidt som det katolske CSU her igennem årtier har haft nærmest hegemonisk magt. Men én ting er magten i en delstat, en anden ting i et helt land.

Forholdet til EU og omverdenen

Fra EU's side havde man utvivlsomt ønsket det mere liberale og EU-venlige Borgerplatformen med i regeringen. PiS' euroskeptiske, anti-tyske og anti-russiske retorik passede ikke særlig godt til de liberale europæiske værdier. Oprindelig havde PiS anbefalet vælgerne at stemme nej til selve EU-medlemskabet, men nej'et blevændret til et ja kort tid før folkeafstemningen. Til gengæld har PiS ud fra et ønske om et solidarisk nationalstaternes Europa modsat sig EU's forslag til forfatningstraktat, der i 2005 blev forkastet ved folkeafstemninger af de franske og hollandske vælgere.

Efter overtagelsen af regeringsansvaret blev EU-linen mere pragmatisk. Marcinkiewicz gik således med til det kompromis, man nåede frem til om EU's budget for 2007, selv om der var tale om en reduktion i forhold til tidligere udspil fra EU-kommisionen og det luxembourgsk formandskab. For Polens vedkommende var der dog tale om et fremskridt i forhold til de budgetnedskæringer, der havde været foreslået fra det britiske formandskab, og det talte mest, da det kom til stykket. Polen fik desuden ved forliget bedre ordninger end andre nye EU-lande fra øst. I 2007 vil Polen således modtage mere fra EU's kasse end Spanien. En anden håndsrækning fra EU var forslaget efter Ruslands naturgas-strid med Ukraine om et solidarisk «en for alle, alle for en» energipolitisk samarbejde, dvs. et «energi-NATO» i EU-regi med det formål at gøre Polen (og EU) mindre afhængig af olie- og gasleverancer fra Rusland.¹⁹

Men EU-politikken – og udenrigspolitikken i det hele taget – har ikke højeste prioritet. Derfor gjorde Kommissionens skarpe kritik af Polen i en statusrapport fra det britiske Centre for European Reform over opfyldelsen af Lissabon-programmet heller ikke det helt store indtryk på regeringen, selv om EU-kommisionens chef

¹⁹ Den tysk-russiske aftale i september 2005 om en gasledning uden om Polen via Østersøen kom derimod den polske regering meget på tværs.

José Manuel Barroso skrev under på rapporten og også deltog ved præsentationen.²⁰ EU-aspektet skal ikke undervurderes. Mere afgørende for PiS har tilsyneladende været det transatlantiske forhold og den politiske «renselse» samt overgangen til den ny IV Republik på hjemmefronten. For PiS er EU måske mest en «pengemaskine», som den polske statskasse kan nyde godt af og derudover et middel til at øge indflydelsen i Ukraine og Hviderusland og frigøre sig fra energiafhængigheden af Rusland. PiS' model for EU's sluttilstand er et nationalstaternes Europa baseret på det solidariske princip, det vil sige med betragtelige pengeoverførsler til Polen.

Det usikre parlamentariske grundlag

PiS' problem har fra starten været det usikre parlamentariske grundlag. Men brødrene Kaczynski – og især regeringens «grå eminence» Jaroslaw Kaczynski – har aldrig hørt til de politikere, der forbandt politik med samarbejdets og kompromisets kunst. Dem, der gik ham og PiS imod, blev betragtet som «fjender» af den nye og mere retfærdige stat. Radikalisme og hensynsløshed over for politiske modstandere blev den «normale» og «ordinære» politik. «Postkommunisternes» valgsejre i 1990erne og i 2001 var blot «tilfældige afvigelser».

Politik er i Polen meget en kamp «på liv og død». Bedre end at give efter over for politiske modstandere er derfor at udskrive hurtigt nyvalg, eksempelvis hvis forslaget til finanslov for 2006 ikke gik uændret igennem parlamentet. Før den endelige behandling af finansloven var regeringen blevet nedstemt i parlamentet på forslag om sociale tilskud og om at fremskynde de lokale valg. Selv om vedtagelsen af finansloven trak ud, lykkedes det dog til slut regeringen at få loven igennem parlamentet ved den endelige afstemning den 26. januar uden betydelige ændringer.²¹ De samlede tillæg udgjorde blot 260 millioner zloty eller 0,1 procent af den samlede finanslov. I betragtning af at regeringen selv havde foreslået 3 milliarder zloty mere til sociale ydelser (til blandt annet børnefamilier), burde de 260 millioner zloty ekstra være til at bære for regeringen.

20 Rapporten, *The Lisbon Scorecard VI: Will Europe's Economy Rise Again* (Wanlin 2006) udpeger Polen som «the villain» blandt de nye EU-lande. Rapporten er også omtalt i *Gazeta Wyborcza* 21. marts 2006.

21 Fristen for vedtagelse var 1. februar, og præsident Lech Kaczynski havde truet med at udskrive nyvalg, hvis ikke finansloven blev vedtaget i tide.

Betingelsen for at undgå valg i utide var ifølge Jaroslaw Kaczynski, at et flertal i Sejmen tilsluttede sig en «stabilitetspagt», sådan at regeringen var politisk fredet helt frem til midten af 2006 – noget de andre partier af gode grunde ikke var meget for at gå med til. Under trusler om oplosning af parlamentet valgte Ligaen af Polske Familier og Selvforsvar imidlertid at tilslutte sig pagten 2. februar 2006, efter først at have fået visse begrænsede indrømmelser (visse sociale tilskud, tilskud til arbejdsløse samt krav til nationalbanken om at lempe på pengepolitikken).

Pagten lagde op til gennemførelse af en striben af de tidligere nævnte kontroversielle forslag, eksempelvis etableringen af et bureau for korruptionsbekämpelse, en permanent undersøgelseskommission i Sejmen, ændringer i det nationale Institut for Historiske Minder (*Institut Pamieci Narodow*) samt stramninger i straffeloven og i de særlige «renselseslove». Der blev også lagt op til politisk styring af nationalbanken, hvilket i marts 2006 førte til alvorlig konfrontation ikke alene med nationalbankdirektøren Leszek Balcerowicz, men også med EU. Regeringen lagde sig også ud med EU i spørgsmål om bankfusionen mellem Pekao og BHP.²² Flere populistiske økonomiske forslag stillet af Ligaen af Polske Familier og Selvforsvar kom dog ikke med ind under stabilitetspagten.²³

Stabilitetspagten kunne måske med tiden føre til oprettelse af en ny og varig «blok for opretning af staten» med støtte fra alle partier undtaget SLD. PiS så i hvert fald gerne på sigt etableringen af et bredt, nærmest hegemonisk «folkekonservativt parti» (*ludowe-konserwatywny*). En sådan politisk konstruktion bringer uundgåeligt minder frem om Jozef Pilsudskis strategi i mellemkrigstiden. Kaczynski selv lagde da heller ikke skjul på, at han så Pilsudskis renselse af staten efter kuppet i 1926 som en forbedring af statens funktionsmåde. Tanken om et sådant parti har heller ikke været fremmed for Radio Maryjas direktør Tadeusz Rydzyk og kredsen omkring ham. Selv Andrzej Lepper som vicestatsminister var ikke en umulig tanke.²⁴

22 Polske myndigheder modsatte sig fusionen mellem italienske UniCredit (som ejede Pekao, Polens tredje største bank) og tyske HDV (som ejede BHP, Polens næst største bank).

23 Se «Zapowiedz powolania bloku wyborczego LPR-Samoobrona; PO zarzuca PiS ‘kupowanie’ posłów», *Polska Agencja Prasowa* 27. januar 2006.

24 Rydzyk og Radio Maryjas betydning har været meget omtalt i polsk presse, se for eksempel Winnicka (2005).

Meningsmålingerne i de første måneder efter valget i 2005 var så gode for PiS, at dette i sig selv fristede regering og præsident til at udskrive nyvalg. Truslen forstummede for en stund efter indgåelsen af stabilitetspakten, men chancen for at pagten bliver brudt er imidlertid stor, da tilliden mellem partierne ikke er høj. Bliver meningsmålingstallene gode, vil Ligaen af Polske Familier og Selvforsvar sikkert skærpe deres profiler. Og sker det, er nyvalg den sandsynlige udgang. I marts 2006 lagde PiS da også op til en selvopløsning af parlamentet og nyvalg allerede i maj 2006, men som nævnt ovenfor, fik de ikke det nødvendige to tredjedeles flertal for dette i Sejmen.

Demokratiets vilkår under Kaczynski'ismen

Den kaotiske og konfrontatoriske politiske udvikling under SLD-UP-regeringen og PiS' valgsejr ved parlamentsvalget og præsidentvalget rejste uundgåeligt en diskussion om demokratiets vilkår, som af gode grunde ikke er afsluttet, al den stund vi lige nu befinner os blot et halvt års tid inde i regeringsperioden.

Erfaringerne viser, at forandringerne i de tidligere kommunistiske lande langt fra altid er gået i retning af konsolidering og liberalt demokrati. Der er heller ikke tale om en lineær proces. I nogle lande har vi set overgang til regulært autoritært styre, i andre har vi snarest haft at gøre med «hybridregimer», der på den ene eller anden måde befinner sig i «gråzonens» mellem demokratisk og autoritær styreform. Andreas Schedler (1998) har om demokratisk konsolidering meget rammende talt om «deepening» (fordybning) over for «set back» (blokering) eller «regress» (tilbagegang). I den mere negative gråzonevariant er vi vidner til «petrification» (forstening) og et måske varigt (semi)autoritært system (se også Morlino 2004, Merkel 2004).

Politiske regimer kan sjældent placeres entydigt under den ene eller anden etikette, oftest har vi at gøre med et «både og» eller et «mere eller mindre». Afgrænsningen mellem de mange forskellige klassifikationer af demokratier og hybridregimer er noget uklar, og regimeformerne er delvist overlappende. De fleste politiske regimer rummer træk fra flere forskellige typer og kan derfor ikke placeres entydigt under den ene eller anden overskrift. Dette gælder i højeste grad også for Polen i dag.

Ud fra en liberal demokratisk synsvinkel har vi imidlertid siden PiS' valgsejr været vidner til en demokratisk erosion, som har vakt en del bekymring også internationalt. Fokus har især været rettet

mod kontrollen med medierne, politiske stillingsbesættelser og diskrimination mod seksuelle mindretal og ikke-troende. Samtidig må inddragelsen af de grupper, der er faldet udenfor i transitionsprocessen, og sikringen af et socialt minimum for disse grupper derimod betragtes som en styrkelse af demokratiet vurderet socioøkonomisk. Heller ikke kravet om en stærkere og mere funktionel stat er i sig selv at betragte som udemokratisk (Walicki 2006).

I en debat om PiS-regeringens første 100 dage fastholdt kulturminister Tomasz Merta, at den nye regering ikke øver anslag mod det liberale demokrati, men kun ønsker at «farve» det anderledes (*Gazeta Wyborcza* 11.–12. februar 2006). Den påstand kan diskuteres. Farven er i hvert fald til at få øje på. Jan Rokita fra Borgerplatformen fremhævede i samme rundbordssamtale, at PiS i sit syn på staten og på politiske stillingsbesættelser ikke afgørende adskiller sig fra, hvad vi tidligere så under de postkommunistiske SLD-ledede regeringer i den III Republik (*ibid.*). Waldemar Kuczynski, tidligere privatiseringsminister og økonomisk rådgiver for ministerpræsident Jerzy Buzek talte imidlertid om institutionaliseret mistænkeliggørelse og uunderbyggede påstande om andres skyld, alt sammen begrænsninger i den pluralisme, der kendetegner liberalt demokrati (*ibid.*).

Der kan for mig at se ikke herske tvivl om, at Polen i dag bevæger sig bort fra det liberale konkurrenceprægede demokrati, hvilket som vil være fremgået også er Kaczynski-brødrenes *egen* hensigt. Wiktor Osiatynski (*Gazeta Wyborcza* 18.–19. marts 2006) rammer efter min mening rigtigt, når han konstaterer at Polen lige nu ikke rammes af diktatur og nogen egentlig trussel mod demokratiet som sådant. Dertil er pressen og civilsamfundet for stærke og presset udefra for stort. For Osiatynski er problemet imidlertid den atmosfære af manikæisme, angst og aggression, der præger den politiske scene, og den skærpede politiske kontrol over statens institutioner ud fra målet om at erobre, rense og styrke statsmagten. Polen er ifølge ham blevet en form for «opdragelseshjem». Han bakkes op af Tadeusz Mazowiecki, der i *Gazeta Wyborcza* 25.–26. marts 2006 konstaterer, at demokratiet i Polen ikke er dømt til at gå under, men at det meget vel kan gå hen at blive «forvrænget». Afgørende er, siger han, at forsøre de uafhængige institutioner, det vil sige den horisontale «accountability», der er bærende for det liberale demokrati.

Systemet vil stadigvæk være elektoralt, for så vidt som der gen nemføres reelle valg, men om disse også vil være retfærdige, vil vi først få at se ved næste korsvej. De illiberale og (semi)autoritære

træk er iøjnefaldende, al den stund PiS – som det er fremgået ovenfor – har udvistet de horisontale «checks and balances» og satset på at erobre statsmagten gennem at indsætte egne folk. Måske den IV Republik kommer tættest på kompetitivt semi-autoritært styre med et majoritetsstyre efter principippet om «the winner takes it all». Samtidig er der tale om en ikke afsluttet politisk proces, hvilket i sig selv maner til forsigtighed med at konkludere for bastant. Vi har trods alt at gøre med en mindretalsregering ansigt til ansigt med et ganske stærkt civilsamfund og et EU, der sætter visse grænser.

Som tidligere nævnt har Kaczynski-brødrene selv ikke lagt skjul på deres beundring for Jozef Pilsudski og hans «renselse» af polsk politik i 1926 og i årene, der fulgte. Set i det perspektiv kan demokratiet under Kaczynski’isme betragtes om ikke på vej til at blive autoritært så i hvert fald som forsøgt gjort «designet» og «kontrolleret». Med andre ord, Polen under den nye IV Republik har bevæget sig bort fra den postkommunistiske III Republik og det liberale demokrati. Hvor langt og med hvilke følger, vil kun tiden kunne vise.

Litteratur

- Hlousek, Vit & Lubomir Kopecek (2004) *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy Univerzity.
- Hlousek, Vit & Lubomir Kopecek (2005) *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*. Working Paper No 10. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy Univerzity.
- McManus-Czubinska, Clare, William Miller, Radoslaw Markowski & Jacek Walewski (2004) When Does Turnout Matter? The Case of Poland. *Europe-Asia Studies* 56 (3): 401–20.
- Merkel, Wolfgang (2004) Embedded and Defective Democracies. *Democratization* 11 (5): 33–58.
- Morlino, Leonardo (2005) «Good» and «Bad» Democracies: How to Conduct Research into the Quality of Democracy. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 20 (1): 5–27.
- Schedler, Andreas (1998) What is Democratic Consolidation? *Journal of Democracy* 9 (2): 91–107.
- Szczerbiak, Aleks (2004) The Polish Centre-Right's (Last?) Best Hope: The Rise and Fall of Solidarity Electoral Action. *Journal of Communist and Transition Politics* 20 (3): 55–79.
- Szczerbiak, Aleks & Seán Hanley (2004) Introduction: Understanding the Politics of the Right in Contemporary East-Central Europe. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 20 (3): 1–8.
- Walicki, Andrzej (2006) Liberalizm po polsku. *Gazeta Wyborcza* 11.–12. februar.
- Wanlin, Aurore (2006) *The Lisbon Scorecard VI: Will Europe's Economy Rise Again?* London: Centre for European Reform.
- Winnicka, Ewa (2005) Co jest pod moherem. *Polityka* (48), 3 december.

Administrativ reform i Russland

Geir Hønneland

dr.polit., seniorforsker og
leder for Russlands- og
nordområdeprogrammet,
Fridtjof Nansens Institutt

Jørgen Holten Jørgensen

cand.polit., forsker,
Fridtjof Nansens Institutt

En gjennomgripende reform av Russlands føderale byråkrati ble påbegynt i mars 2004. Antall byråkratiske enheter skulle reduseres, den samlede staben likeså. Nye kategorier ble innført for å avklare ansvarsforholdet og handlingsrommet til det enkelte byråkratiske organ. Denne artikkelen beskriver hovedtrekkene i reformen og diskuterer i hvor stor grad intensjonene er blitt virkelighet. Det er med andre ord ikke innholdet i russisk politikk som sådan som står i fokus i denne artikkelen, men deler av de styringssystemer som skal iverksette politiske beslutninger. Samtidig har den byråkratiske reformen flere ulike målsettinger. Vi velger derfor å ikke redusere diskusjonen til en debatt om for eksempel effektivitets- eller anti-korrupsjonshensynene bak reformen, men lar i stedet artikkelen fokus styres av empirien.

Det finnes en rekke standardverk som tar for seg politisk reform og byråkratisk utvikling generelt under Putin – se for eksempel Michael McFaul, Nikolai Petrov og Andrei Ryabovs *Between Democracy and Dictatorship: Russian Post-Communist Political Reform* (2004), Michael Wallers *Russian Politics Today* (2005) eller Richard Sakwas *Russian Politics and Society* (2002) – men bemerkelsesverdig lite er så langt skrevet om 2004-reformen. Foruten å beskrive reformen og å gjøre opp status for iverksetting per idag, vil denne artikkelen se nærmere på organiseringen av den russiske fiskeri- og miljøforvaltningen. Metodisk bygger disse to casestudi-

Artikkelen bygger på Hønneland & Jørgensen (2006), særlig kapitlene 3, 6 og 8. Vi er våre kolleger Anne-Kristin Jørgensen og Arild Moe stor takk skyldig for viktig input til studiene av hhv. fiskeri- og miljøforvaltningen i Russland. Takk også til to anonyme fagfeller og Helge Blakkisrud på NUPI for kommentarer.

ene på flere års studier basert på intervjuer med involverte aktører i både føderalt forvaltningsapparat og de russiske regionene, særlig i nord (Hønneland 2004, 2005, Hønneland & Jørgensen 2003, 2005, Jørgensen & Hønneland 2006). Detaljerte oversikter over våre intervjuer finnes i disse dybdestudiene; formålet i denne sammenheng er å trekke ut hovedtendenser snarere enn å dokumentere. Informasjon om reformen generelt bygger på russiske offentlige dokumenter og medier.

I det videre vil vi først gi et kort tilbakeblikk på situasjonen før 2004-reformen tok til. Deretter belyses iverksettelsesprosessen gjennom de to nevnte casestudiene før vi avslutningsvis diskuterer hvorvidt reformen har blitt gjennomført i samsvar med intensjonene.

Russisk byråkrati fram til 2004

Sovjetunionen var en byråkratisk mastodont. I et system uten privat eiendomsrett og markedsmekanismer var det regjeringens og ministeriene oppgave å administrere alle sider ved landets produksjon, distribusjon og varebytte. Ministeriene i Sovjetunionen var følgelig store, og de var mange. På det meste var det under Stalin flere hundre ministerier, og da Gorbatsjov tok over i 1985, hadde Sovjetunionen fortsatt 81 ministerier og såkalte statskomiteer. Sistnevnte var selvstendige utøvende organer i det sovjetiske byråkratiet, men på nivået under ministeriene. Lederen hadde likevel plass i ministerrådet, den sovjetiske regjeringen.¹

Det faglige nedslagsfelt til ministeriene og statskomiteene var snevert. Samtidig var kommunikasjonen mellom dem begrenset, noe som gjorde dem til lukkede enklaver med praktisk talt ingen kontakt «sidelengs» i byråkratiet. Det enkelte ministerium var til gjengjeld tett integrert vertikalt og var ansvarlig for samtlige produksjons- og næringsmessige aktiviteter innenfor sitt virkeområde, i tillegg til mange aspekter ved livsutfoldelsen til menneskene som hadde sitt arbeid innenfor ministeriets virksomhetsområde. Horizontal kontakt mellom ministeriene var begrenset til toppnivået, altså i ministerrådet. Dette besto av en leder («statsminister»), åtte nestledere («visestatsminstre»), ministre og ledere for statskomiteene, samt lederne for de femten unionsrepublikkenes ministerråd.

¹ Som vi skal se, fortsatte denne administrative kategorien å eksistere helt fram til 2004. En sentral forskjell mellom et ministerium og en statskomité i det post-sovjetiske Russland (i motsetning til i Sovjetunionen) var at lederen i sistnevnte ikke hadde sete i regjeringen.

Til sammen godt over hundre medlemmer begrenset ministerrådets evne til å regjere effektivt, og med 1977-grunnloven ble et presidium etablert for å ta seg av den daglige driften. Manglende koordinering av de ulike sektorenes virksomhet forble imidlertid et tydelig kjennetegn på regjeringens arbeid, også etter Sovjetunionens oppløsning i 1991.

Med starten på markedsøkonomiske reformer sto den russiske regjeringens arbeid overfor store endringer. Tilbud og etterspørsel skulle heretter styre økonomien, og regjeringens oppgaver skulle med tiden bli å regulere og legge til rette, snarere enn å delta direkte i landets økonomiske liv. Det enorme planleggingsorganet *Gosplan* og forsyningsorganet *Gossnab* ble begge nedlagt i 1992, da de ikke lenger hadde noen reell funksjon. De gamle spesialiserte industri- og utvinningsministeriene ble enten splittet opp eller gjenoppsto som mer eller mindre selvstendige aktører utenfor regjeringens direkte kontroll (gasselskapet *Gazprom* er for eksempel en direkte etterfølger av det sovjetiske gassministeriet). Men til tross for forsikringer om det motsatte fortsatte det russiske byråkratiet å vokse, om ikke i antall organer så i alle fall i antall ansatte.

Et gjennomgående problem for de russiske regjeringene på 1990-tallet og gjennom Putins første presidentperiode var at det mangslunge og oppsplittede byråkratiet hindret gjennomføringen av en konsistent reformpolitikk. Regjeringene fungerte i liten grad som et kollegium, men var snarere preget av fraksjonering og interne motsetninger sentrert om de mange visestatsministrene. I tillegg var institusjonaliseringen av ministeriestrukturen mangfull, og ministerier og statskomiteer ble opprettet og lagt ned tilsynelatende mer eller mindre vilkårlig. I 1992 hadde Russland hele 137 sentrale ministerier og statskomiteer mot 85 på slutten av sovjetperioden, til tross for at Russlands innbyggertall bare utgjorde halvparten av Sovjetunionens. Per oktober 1995 hadde tallet sunket til 73.

Men mens antallet ministerier dermed viste en nedadgående kurve, steg antallet byråkrater kraftig. I 1995 jobbet over 30 000 i det sentrale byråkratiet og 2000 ved statsministerens kontor (teknisk personale utelatt), mens de føderale organene sysselsatte hele 364 000 tjenestemenn på regionalt nivå. Til sammenlikning hadde det i 1990 vært 187 000 regionale tjenestemenn i hele Sovjetunionen. Slike tall må riktignok tas med forsiktighet, men de kan like gjerne ha vært høyere som lavere. I 2001 hevdet for eksempel finansminister Aleksej Kudrin at antall tjenestemenn hadde blitt redusert med 15 prosent til «bare» 333 232 personer, samtidig som statsdumarepresentant Jegor Ligatsjov, som representerte kommunistpartiet, påsto

at antall byråkrater i løpet av det foregående året hadde økt med 10 000 til 1 340 000 (Sakwa 2002: 123). Sammenliknet med de andre postsovjetiske republikkene hadde Russland et vanskelig utgangspunkt for å reformere byråkratiet da landet arvet holdningene, den byråkratiske organiseringen og ineffektiviteten til det gamle regimet, mens de andre republikkene så å si kunne starte fra null. På midten av 1990-tallet kom fortsatt over tre fjerdedeler av de russiske byråkratene fra det gamle *nomenklatura*-systemet (*ibid.*).

I tillegg til arven fra sovjetsystemet utviklet korruption seg til å bli et alvorlig problem innen byråkratiet. Et korrupt byråkrati er et alvorlig hinder for rettsstaten og demokratiet, og ikke minst for økonomien. Men med fallende lønninger, i den grad lønninger i det hele tatt ble utbetalt, måtte byråkratene på 1990-tallet finne nye måter å overleve på. Mens mange valgte å hoppe av og gå inn i den ekspanderende private sektoren, visste også de gjenværende å bruke sin kreativitet. Kontrollorgan som brann-, sanitær- og veterinærtilsyn holdt seg flytende ved å intensivere antall kontroller: Det var alltid ett eller annet man kunne sette fingeren på, med mindre en passende sum i rene penger ble utbetalt i stedet. Et tredje problem var sammenblanding av det offentlige og det private. Til tross for et generelt forbud fra 1991 mot å drive kommersiell virksomhet på sitt har fenomenet vært utbredt, og det er liten tvil om at båndene mellom høyere byråkrater og de store finansielle og industrielle gruppene har vært tette.

Under Putins første presidentperiode fortsatte regjeringen og byråkratiet sitt virke stort sett som før, om enn i sterkere grad enn tidligere underlagt presidentembetets føringer. Blandingen av politiske og kommersielle interesser nådde helt til topps i mange ministerier, og utnevnelser til høyere stillinger ble sett på som en vei til personlig berikelse. Tiden var imidlertid i ferd med å løpe fra noen av de mest korrupte politikerne, først og fremst medlemmer av den såkalte «familien», Jeltsins tidligere innerste krets. For eksempel ble den notorisk korrupte jernbaneminister Nikolaj Aksjonenko avskjediget i januar 2002 og deretter tiltalt for grov korruption. Det skulle imidlertid gå fire år fra Putin tiltrådte og til han fant tiden moden for å erstatte statsminister Mikhail Kasianov, en annen arv etter Jelsin-klanen. Rett i forkant av presidentvalget i mars 2004 avskjediget Putin Kasianov-regjeringen og utnevnte den heller ukjente Mikhail Fradkov til ny statsminister. Samtidig ble også en gjennomgripende reformplan for regjeringsstrukturen lansert. Typisk for russisk politikk skulle regjeringsreformen ledes fra presidentadministrasjonen og ikke fra statsministerens kon-

tor. Dmitrij Kozak, en av Putins mest betrodde medarbeidere og nyutnevnt nestleder i Kreml, fikk tilsyn med gjennomføringen av reformen.

Reformens innhold

Reformen innførte en ny tredelt struktur som hele regjeringsapparatet heretter skulle tilpasses. De gamle statskomiteene skulle bort. Disse hadde hatt en noe utsydelig stilling i og med at de hadde et ministeriums ansvar på sitt kompetanseområde, men manglet sete i regjeringen. Det føderale byråkratiet skulle fra nå av bestå av tre typer organer med hver sine klart definerte arbeidsområder:

- ministerier (*ministerstva*)
- føderale direktorater (*agentstva*)
- føderale tilsyn eller tjenester (*sluzhby*)

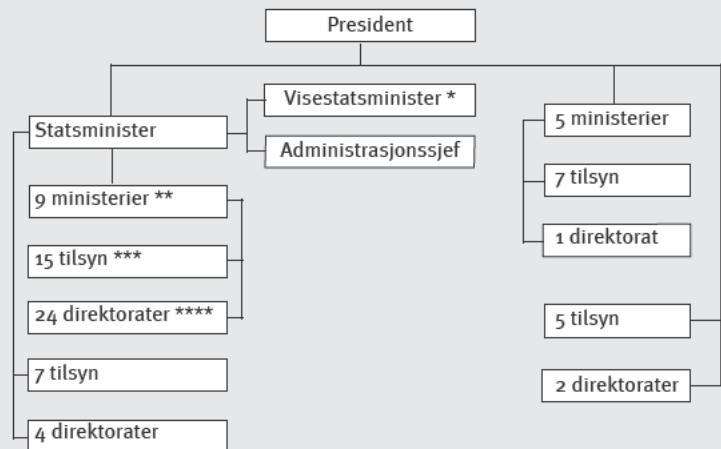
Reformen hadde flere siktemål. For det første skulle den klargjøre hvilke organer som står for hva. Ideelt sett skulle det heretter ikke være tvil om ansvarsforholdet til det enkelte organ. Dobbeltarbeid skulle unngås, og de organer som ikke maktet å rettferdigjøre sin eksistens ble nedlagt. Øverst i det nye regjeringshierarkiet er ministeriene, som står for utforming av politikk innenfor sitt ansvarsområde, mens iverksettingen av denne politikken overlates til direktoratene. Oppsyns- eller tilsynsaktivitetene er lagt til de såkalte tilsynene (eller tjenestene, som er den direkte oversettelsen fra russisk). Sistnevnte kategori omfatter også et knippe organer knyttet til statens sikkerhet, som Den føderale sikkerhetstjenesten (FSB), Den føderale etterretningsstjenesten og Den føderale vakttjenesten – Russlands parallel til det amerikanske Secret Service. Poenget med det hele er altså å skille politikkutformende, iverksettende og kontrollerende oppgaver fra hverandre. Dette skulle gi større åpenhet rundt beslutningsprosessen og minske mulighetene for storstilt korruption.

De fleste direktoratene og tilsynene er underlagt et ministerium. Kun ministerier har som nevnt rett og kompetanse til å utforme politikk og bestemme retningslinjene for virksomheten, men disse skal ikke blande seg inn i direktoratenes og tilsynenes daglige arbeid eller i enkeltsaker. Eksempelvis har kulturministeriet tre føderale direktorater (arkivdirektoratet, direktoratet for publikasjoner og informasjon, samt direktoratet for kultur og kinematografi) og ett føderalt tilsyn (med det noe overveldende navnet Tilsynet for

overvåking av lovoverholdelse innenfor massekommunikasjon og vern av kulturarv). Men det er ikke slik at et ministerium *må* ha både direktorater og tilsyn under sin paraply. Finansministeriet har for eksempel fire tilsyn, men ingen direktorater. Ministeriet for regional utvikling har kun ett direktorat og ingen tilsyn. Og det store og viktige innenriksministeriet, som blant annet organiserer føderasjonens politivesen, har ingen direktorater og kun ett tilsyn, den føderale migrasjonstjenesten. Hovedtrekkene i den nye strukturen framgår av figur 1.

For det andre skulle reformen redusere antall ministerier for å gjøre regjeringskollegiet mer styringsdyktig. Blant ministerier som ble oppløst finner vi blant annet jernbaneministeriet og atomenergiministeriet. Som et vertikalt integrert organ med ansvar for både politikkutforming og drift av jernbanene, var jernbaneministeriet en typisk levning fra sovjetperioden. I 2003 ble jernbanene skilt ut fra jernbaneministeriet og organisert som et frittstående statsselskap, og med Kozaks reformer ble det politiske ansvaret for jernbanen lagt til transportministeriet. Forvaltningen av skinnegang, jernbane-linjer o.l. ble organisert som et eget jernbanedirektorat under samme ministerium, og tilsynsvirksomheten ble lagt til det nye transporttilsynet. Totalt ble antall ministerier redusert fra 24 til 14. Tilsvarende skjedde en reduksjon i antall regjeringskommisjoner. I henhold til et dekret utstedt av statsminister Fradkov 20. april 2004 ble funksjonene til hele 146 mer eller mindre senvende regjeringskommisjoner avviklet. Som en kuriositet kan nevnes at Den interdepartementale kommisjonen for ivaretakelse av de russiske

Figur 1. Hovedtrekk i Russlands føderale byråkratiske struktur etter reformen i 2004

* Høsten 2005 ble antall visestatsministre utvidet fra én til tre.

** I etterkant har det blitt opprettet to nye ministerier for henholdsvis informasjonsteknologi og kommunikasjon og for regional utvikling.

*** I etterkant ble et nytt tilsyn opprettet.

**** Landbruksdirektoratet er siden nedlagt, mens tre andre er opprettet, slik at det totale antallet idag er 26.

interesser, produksjon og forskning på Svalbard var en av disse.

For det tredje skulle reformen drastisk redusere bemanningen i ministeriene. I russisk og sovjetisk tradisjon har det for eksempel vært vanlig at regjeringen omfatter et stort antall viseministre. De russiske regjeringene har som nevnt ovenfor hatt en tendens til å være dominert og ikke minst fraksjonert av visestatsministrene og deres «grupper». Kozaks reform skar antall visestatsministre ned fra seks til én, og i hvert enkelt ministerium skulle det heretter ikke være mer enn to viseministre. Dette var en betydelig reduksjon. For eksempel hadde ministeriet for økonomisk utvikling og handel hele 12 viseministre og tre såkalte «første viseministre» før reformen, mens finansministeriet hadde henholdsvis ni og tre. Tottalt ble antall viseministre redusert fra hele 250 til 28. Tilsvarende restriksjoner ble innført også på lavere nivåer: for eksempel skulle avdelingsdirektører i ministeriene ikke lenger kunne ha mer enn to visedirektører.

Vi har så langt beskrevet generelle sider ved 2004-reformen og hvordan det russiske byråkratiet er organisert på regjeringsnivå. I det følgende vil vi se nærmere på to casestudier av henholdsvis fiskerisektoren og miljøsektoren for å se på erfaringene med implementeringen av reformen.

Erfaringer fra fiskeriforvaltningen

Den føderale russiske fiskeriforvaltningen har blitt sterkt berørt av 2004-reformen. I Sovjetunionen var fiskerisektoren organisert i et eget ministerium. Etter unionsoppløsningen ble det føderale fiskeriforvaltningsorganet noen måneder underlagt det nye russiske landbruksministeriet, før det gjenoppsto som eget uavhengig forvaltningsorgan som statskomiteen for fiskerier (*Goskomrybolovstvo*). Med 2004-reformen falt statskomiteene bort som egne organer, og i tråd med reformens hovedkrav ble statskomiteen for fiskerier lagt ned og oppgaver knyttet til politikkutforming, iverksetting og oppsyn på fiskerisektoren fordelt mellom de tre nye kategoriene ministerier, direktorater og tilsynstjenester.

Utvikling av lover og regler samt annen politikkutforming ble lagt til en nyopprettet fiskeriavdeling under landbruksministeriet, og fiskerisektoren mistet med dette sitt selvstendige politikkutformende organ. Et fiskeridirektorat (*Rosrybolovstvo*) ble etablert for å ta seg av alle typer teknisk regulering og gjennomføring av tiltak som landbruksministeriet treffer på fiskerisektoren. Ansvaret for fiskerikontroll ble lagt til det føderale tilsynet for dyre- og

plantehelse (*Rosselkhoznadzor*). Dette er eneste tilsyn innenfor landbruksministeriets ansvarsområde, og det driver kontroll med dyre- og plantehelse, jakt og fiske. Fiskerioppsynet i Russlands økonomiske soner ligger fortsatt under grensestyrkene, som på sin side ble innlemmet i Den føderale sikkerhetstjenesten (FSB) i 2003.

Fiskeridirektoratet beholdt den gamle statskomiteens lokaler og brorparten av personellet. Videre er det dette organet som nå eier forsknings- og utdanningsinstitusjonene som tidligere lå under statskomiteen. Sånn sett kan det betraktes som en videreføring av det gamle fiskerikompleksets forvaltningsapparat. Men det er sterkt vingeklippet sammenliknet med forløperne: Kvotefordeling og annen politikkutforming er overført til landbruksministeriet og kontrollen til tilsynet for dyre- og plantehelse. Etter en langvarig strid mistet direktoratet også ansvar for lisensiering av fiskefartøy til sistnevnte tjeneste i 2005. På den andre siden er det tale om å la direktoratet igjen få hånd om kvotefordelingen fordi denne etter fordelingsprinsippene som ble innført i 2003, har fått et svært teknisk preg. Kvotene skal fordeles på grunnlag av siste års fangster, og det er lite politisk manøvreringsrom. For øvrig er eiendomsforvaltning og tjenesteyting på fiskerisektoren sentrale virksomheter for direktoratet.

På regionalt nivå fremstår de gamle fiskerioppsynene (de såkalte *rybvod'ene*) ikke lenger som kontrollorganer, men som det føderale fiskeridirektoratets regionale kontorer. Ettersom de fleste inspektører og oppsynsbyråkrater er overført til de regionale enhetene til tilsynet for dyre- og plantehelse, framstår de tidligere oppsynene også som svært redusert – som halvtomme skall for ennå udefinerte oppgaver innen næringsutvikling og tjenesteyting. Regionale myndigheter har på sin side mistet all innflytelse på kvotefordelingen i havfisket og ser i det minste i det nordlige basseng ut til å rette fokus mot utvikling av kystfiske.

Den nye føderale forvalningsstrukturen innenfor landbruks- og fiskerikomplekset framgår av tabell 1.

Ved utgangen av 2004 fikk Den russiske føderasjonen sin første fiskerilov. Parlamentet hadde helt siden begynnelsen av 1990-tallet arbeidet med en slik lov, og flere ganger rundt årtusenskiftet var den svært næر å bli vedtatt. Nærmet var man våren 2001, da lovforslaget hadde passert både Statsdumaen og Føderasjonsrådet. Presidenten la imidlertid ned veto med henvisning til at det stred mot annen føderal lovgivning. Før den tid hadde uenigheten i parlamentet hovedsakelig bunnet i ulike syn på regionenes rolle; guvernørene i Føderasjonsrådet var naturlig nok interessert i å opprettholde den

Tabell 1. Russisk føderal landbruks- og fiskeriforvaltning etter reorganiseringen i 2004

Føderalt ministerium (politikkutforming)	Landbruksministeriet	
Føderale direktørater (iverksetting)	Det føderale fiskeridirektoratet (<i>Rosrybolovstvo</i>) Det føderale landbruksdirektoratet (<i>Rossekhzoz</i>)*	
Føderale tilsyn (kontroll)	Det føderale tilsynet for dyre- og planthelse (<i>Rossekhognadzor</i>)	Den føderale sikkerhetstjenesten (FSB) (direkte underlagt presidenten)

*) Lagt ned ved årsskiftet 2005–06. Iverksetting av landbrukspolitikken ligger etter det hos landbruksministeriet selv.

betydelige innflytelsen de hadde tiltatt seg over kvotefastsettelsen under Jeltsin. Etter årtusenskiftet var resentraliseringen i russisk politikk et faktum, og forslaget til fiskerilov ble tilpasset både endringene i kvotefordeling fra 2003 og den nye institusjonelle ordningen som var blitt innført i 2004. Da fiskeriloven trådte i kraft på nyåret 2005, brakte den således ingen endringer verken i reguleringspraksis eller ansvarsforhold. Det eneste unntaket av en viss betydning var at kvoter skulle baseres på det aktuelle rederiets fangster fem år i forveien istedenfor tre.

Mer enn noe annet sluttførte dermed fiskeriloven utviklingen mot økt stabilitet og forutsigbarhet i russisk fiskeriforvaltning: Med de grunnleggende institusjonelle trekk og forvaltningsformer nedfelt i lovs form er barrierene høyere for nye endringsforsøk fra tilfeldige maktpersoner og -konstellasjoner. Og reguleringene selv har et materielt innhold som verner «brukerne» mot vilkårighet: Fiskekvotene skal fastsettes på bakgrunn av dokumenterte fangstresultater og ikke etter en tilfeldig byråkrats forgodtbefinnende. Videre skal andelen av totalkvoten fastsettes for fem år framover.

Erfaringer fra miljøforvaltningen

Den russiske miljøvernpolitikken har sammen med sitt ansvarlige utøvende organ opplevd diverse organisatoriske endringer siden en egen statskomité for miljøvern (*Goskompriroda*) første gang ble etablert i 1988. I perioden 1991–96 hadde miljøvernorganet ministeriums status (*Minekoligia*, senere *Minpriroda*) før det igjen ble redusert til en statskomité (*Goskomekologija*). I 2000 besluttet

imidlertid Putin å nedlegge statskomiteen og overføre deler av ansvarsområdet til en egen avdeling under naturressursministeriet (som i sin tur var blitt etablert på grunnlag av statskomiteen for mineralressurser i 1996). Etter 2004-reorganiseringen fortsetter naturressursministeriet å være ansvarlig for politikkutforming på miljøvernombudsrådet. Lover og reguleringer vil altså fremdeles bli utarbeidet på dette nivået. Tre føderale direktorater er opprettet under ministeriet for å ta hånd om iverksettelsen av politikk på områdene vannressurser, skogbruk og mineralressurser. I tillegg ble det etablert et organ – delvis på restene av det gamle miljøvernbyråkratiet – kalt Den føderale oppsynstjeneste for naturvern og ressursbruk (*Rosprirodnadzor*) (i det videre for enkelhets skyld omtalt som naturressurstilsynet). Dette organet har imidlertid et langt mer begrenset ansvarsområde enn den tidligere avdelingen for miljøvern innenfor naturressursministeriet, noe vi kommer tilbake til nedenfor.

Naturressursministeriet har imidlertid ikke eneansvar for miljøforvaltningen. Innenfor det såkalte «atomkomplekset» mistet atomenergiministeriet (*Minatom*) sin status som ministerium og finnes nå som et føderalt direktorat for atomenergi utenfor ministeriestrukturen (etter først en periode å ha vært underlagt det nye industri- og energiministeriet). Med utgangspunkt i det gamle strålevernet (*Gosatomnadzor*) og den tidligere oppsynstjenesten for teknisk sikkerhet i bergverksindustrien (*Gosgortekhnadzor*) er det videre etablert et nytt, frittstående tilsyn som hovedsakelig skal arbeide med å utstede tillatelser til og kontrollere industriutslipp. Dette nye organet er direkte underlagt regjeringen og heter offisielt Det føderale tilsyn for økologi, teknologi og strålevern (*Rostekhnadzor*). Noe forenklet vil vi i det følgende omtale det som forurensningstilsynet.

Også uavhengig av noe ministerium – det vil si direkte under regjeringen – finner vi et tilsyn med kompetanse på miljøforvaltning, nemlig det føderale tilsynet for hydrometeorologi og miljøovervåking (*Rosgidromet*). Dette har, som sin institusjonelle forløper, rene måleoppgaver knyttet til miljøvern, og det har dessuten koordinerende funksjoner i russisk klimapolitikk. De ulike organene under naturressursministeriet, samt andre organer involvert i miljøvern (innenfor atomkomplekset eller direkte underlagt regjeringen), er listet i tabell 2.

Fire organer peker seg ut som særlig interessante i en diskusjon av dagens russiske miljøpolitikk. For det første har som sagt naturressursministeriet det overordnede ansvaret for å utforme landets

Tabell 2. Statsorganer involvert i miljøvern etter reorganiseringen av det føderale byråkrati i 2004

Føderalt ministerium (politikkutforming)	Naturressursministeriet	
Føderale direktorater (iverksetting)	Det føderale vannressursdirektoratet (<i>Rosvodresursy</i>) Det føderale skogbruksdirektoratet (<i>Rosleskhoz</i>) Det føderale mineralressursdirektora- tet (<i>Rosselkhoznadzor</i>)	Det føderale direktoratet for atomenergi (<i>Rosatom</i>) (direkte under regjeringen)
Føderale tilsyn (kontroll)	Det føderale naturressurstilsynet (<i>Rosprirodnazor</i>)	Det føderale forurensingstilsynet (<i>Rostekhnadzor</i>) (direkte under regjeringen) Det føderale tilsynet for hydrometeorologi og miljøovervåking (<i>Rosgidromet</i>) (direkte under regjeringen)

miljøpolitikk, herunder lovverk og konkrete reguleringer. For det andre finnes det etter reorganiseringen tre føderale tilsyn relatert til miljøvern, det ene underlagt naturressursministeriet (naturressurstilsynet) og de to andre direkte under regjeringen (forurensingstilsynet og hydrometeorologi- og miljøovervåkingstilsynet). Naturressurstilsynet bygger i utgangspunktet institusjonelt på det tidligere miljøbyråkratiet, forurensningstilsynet på det tidligere strålevernet og tilsynet for teknisk sikkerhet, mens hydrometeorologi- og miljøovervåkingstilsynet i all hovedsak er en videreføring av det gamle organet med samme navn.

Som nevnt over ble naturressurstilsynet i mars 2004 etablert som et oppsynsorgan for «naturvern og ressursbruk». Da den nye strukturen for naturressursministeriet og underliggende etater ble formelt vedtatt et halvt års tid senere, var ordet «naturvern» tatt ut. Naturressurstilsynets hovedoppgave er i tråd med dette å drive kontroll med overholdelse av produksjonsstandarder og lover innenfor ressursutvinning og ressursforvaltning på land og på kontinentalsokkelen. Til tross for at «naturvern» ble tatt ut av navnet etter kort tid, har naturressurstilsynet likevel en rekke oppgaver knyttet til oppsyn i naturforvaltningen. Særlig bør det framheves at det fortsatt har ansvar for de omfattende russiske verneområdene, som reservater og nasjonalparker. Tillatelser til og kontroll av utslipp til vann og luft er derimot overført fra det gamle miljøbyråkratiet til det nyetablerte forurensingstilsynet. Dette organet har også ansvaret for tilsyn med

Tabell 3. Hovedoppgave til de viktigste organene i russisk miljøvern etter 2004*

Naturressursministeriet	politikkutforming (lovverk, reguleringer osv.)
Det føderale naturressurstilsynet (<i>Rosprirodnadzor</i>)	kontroll med overholdelse av produksjonsstandarder og lover innenfor ressursbruk og ressursforvaltning kontroll med verneområder (reservater, nasjonalparker osv.)
Det føderale forurensingstilsynet (<i>Rostekhnadzor</i>)	utstede utslippstillatelser kontroll med industriutslipp kontroll med atominstallasjoner
Det føderale tilsynet for hydro-meteorologi og miljøovervåking (<i>Rosgidromet</i>)	måling av industriutslipp og forurensing koordinering av klimapolitikk

*) Listen over ansvarsområder er ikke ment å være uttømmende, men angir hovedtrekk.

sikkerheten i industrien og ved utnyttelse av mineralressurser, og det utsteder lisenser for igangsettelse av tekniske anlegg og produksjon. Ansvarsforholdet mellom naturressurstilsynet og forurensingstilsynet er fortsatt ikke helt avklart. For eksempel er det usikkert hvilket av organene som skal forestå miljøkonsekvensutredninger innenfor ulike områder (foreløpig synes denne oppgaven å være delt mellom dem). De enkelte organers hovedoppgaver er listet i tabell 3.

Russisk miljøforvaltning var i 2004 og 2005 preget av apati og handlingslammelse. Alle ansatte i naturressursministeriets gamle miljøvernavdeling ble sagt opp i forbindelse med reorganiseringen i mars 2004. Noen fikk tilbud om nytt arbeid i løpet av høsten og vinteren 2004–05, men en rekke ressurspersoner hadde i mellomtiden funnet seg annet å gjøre. Mange fortsatte å gå på jobb selv etter at de var oppsagt, men kunne i praksis gjøre lite ettersom de manglet formell instruks om å drive miljøpolitikk. Ledige stillinger ble i stor grad fylt opp av såkalte *siloviki*, det vil si personer med bakgrunn fra forsvar, sikkerhetsstyrker eller politi. Forurensingstilsynet fikk for eksempel i desember 2005 en ny leder med militær bakgrunn. Dette antyder at de nye tilsynene nok er mer innrettet mot å skape «orden» enn å drive miljøvern.

Ansvarsfordelingen mellom de russiske føderale miljøvernorganene må ikke betraktes som endelig fastlagt. Det vil kunne skje nye forskyvninger av ansvarsområder og opprettelse av nye organer. Naturressursministeriet har for eksempel satt fram forslag

om å etablere et føderalt miljøverndirektorat. Foreløpig finnes det ikke noen iverksettende miljøvernmyndighet i Russland, kun et politikkutformende ministerium og tre kontrollerende tilsyn.

I hvilken grad har reformen blitt iverksatt?

Den russiske regjeringen har med reformen fått et strømlinjeformet, oversiktlig og ryddig ansikt utad. Skillet mellom politikkutformende, iverksettende og kontrollerende funksjoner er et viktig ledd i å avklare ansvarsområder, åpne beslutningsprosessen og hindre korruption. Den betydelige slankingen på ministerienivå skulle på sin side borge for et mer styringsdyktig og handlekraftig regjeringskollegium. Men en ting er intensjoner, noe annet de faktiske resultater av reformen. Selv om det fortsatt er relativt kort tid siden den administrative reformen ble iverksatt, vil vi forsøke oss på noen foreløpige konklusjoner.

Regjeringen ble som nevnt betydelig slanket: Antall ministerier ble redusert fra 24 til 14, delvis ved sammenslåinger og delvis ved at ministerier ble nedgradert til det nyinnførte direktoratnivået. Det skulle imidlertid ikke gå mer enn et par måneder før to nye ministerier ble etablert – ministeriet for informasjonsteknologi og kommunikasjon og ministeriet for regional utvikling. Økningen endrer selvsagt ikke ved reformens hovedintensjoner, men den viser i det minste at *ad hoc*-tilnærmingen til de byråkratiske institusjonene fortsatt er høyst levende i den russiske administrasjonen.

Regjeringen ble dessuten klart mer strømlinjeformet ved at de gamle statskomiteene ble fjernet som administrative enheter. Politikkutforming – i den grad regjeringen kan sies å være engasjert i dette (jf. presidentens dominans i russisk politikk) – skulle forbeholdes ministeriene alene. Til gjengjeld skulle ministerienes virksomhet også begrenses til nettopp politikkutforming; iverksettende og kontrollerende oppgaver ble overlatt til direktoratene og tilsynene. Av de til sammen 34 direktoratene og 35 tilsynene som har blitt opprettet, var henholdsvis 28 og 23 underlagt et ministerium.² De resterende 6 direktorater og 12 tilsyn er direkte underlagt enten statsministeren eller presidenten, og deres stilling ser ut til å ha likheter med de gamle statskomiteenes. Eksempelvis har Den føderale sikkerhetstjenesten (FSB) status som tilsyn, men gitt den vekt nasjonale sikkerhetsspørsmål har i russisk politikk er organet utvilsomt et av de mektigste i den russiske administrasjonen, og

² Ett direktorat, landbruksdirektoratet, er som nevnt siden blitt nedlagt, slik at antallet ministeriekontrollerte direktorater i dag er 27.

det har åpenbart en viktig politikkutformende rolle.

Samtidig har det også vært store problemer med iverksettingen. Reformen var ment å klargjøre rollene til de ulike regjeringsorganene, men den førte innledningsvis til ikke så rent lite uklarhet i det russiske byråkratiet. Tautrekking mellom byråkratiske organer er selvsagt ikke noe eget for Russland, men som resultat av reformen har en rekke organisasjoner blitt opprettet eller videreført uten klart definerte arbeidsområder. Vi så i casestudien av miljøvernbyråkratiet at både forurensingstilsynet og naturressurstilsynet ønsker å få ansvar for miljøkonsekvensutredninger samtidig som det fortsatt mangler et organ for iverksetting av miljøpolitikken. Innen landbrukssektoren ble landbruksdirektoratet nedlagt i slutten av 2005 – etter bare et drøyt års virke – og dets iverksettende funksjoner overtatt av landbruksministeriet. Dette synes å rime dårlig med reformens intensjoner om skille mellom politikkutformende og iverksettende oppgaver.

Et annet problem er knyttet til ambisjonen om å slanke byråkratiet. Siden Putin ble president i 2000, har tvert imot antall tjenestemenn i det føderale byråkratiet økt hvert eneste år med unntak for 2001. I 2005, året etter at reformen ble igangsatt, ble det opprettet 143 500 nye stillinger, en økning på 10 prosent sammenliknet med året før, og ifølge den statlige statistikkjenesten *Rosstat* er antall byråkrater nå oppe i hele 1,46 millioner, sikkerhetstjenestene ikke medregnet (Butrin & Shishkin 2006). Den største økningen har kommet i føderale organers nyopprettede regionale avdelinger.

Reformen var dessuten ment å skjære drastisk ned på antall visestatsministre, ministre og viseministre i regjeringen. Dmitrij Kozak, reformens far, annonserte 1. april 2004 at man heretter ville tillate kun én visestatsminister i regjeringen og maks to viseministre i hvert ministerium (Waller 2005: 56). Med Russlands for tiden 16 ministerier skulle antallet viseministre dermed ikke overstige 32 – men per mars 2006 er antallet allerede økt til 57. Utenriks- og forsvarsministeriet har henholdsvis sju og fem viseministre hver, mens de øvrige ministeriene har mellom to og fire. Her kan vi med andre ord trygt slå fast at reformens intensjon ikke lenger er oppfylt. Høsten 2005 utnevnte Putin dessuten to nye visestatsministre i tillegg til den sittende Aleksandr Zjukov: Forsvarsminister Igor Ivanov ble nå i tillegg visestatsminister med særlig ansvar for forsvarsrelaterte spørsmål, mens Dmitrij Medvedev, tidligere nestleder i president-administrasjonen og av mange spådd å bli Putins etterfølger, gikk over til regjeringen som første visestatsminister med et særskilt ansvar for de såkalte nasjonale prosjektene (programmer som skal

styre økonomiske ressurser til utvalgte sektorer), samt et overordnet ansvar for politikkutforming innen miljøvern, ressursforvaltning, justis, massekommunikasjon og markedsreform.

Med to nye visestatsministre er antallet nå oppe i tre, og spekulasjonene i russisk presse går allerede om at en fjerde snart vil komme. Dette er neppe godt nytt for statsministeren, og den russiske praksisen med en regjering av visestatsministre, støttet av hver sine grupperinger, kan være på vei tilbake etter bare halvannet års pause. Det har aldri vært tvil om at statsminister Fradkov ikke er regjeringens reelle leder; etter de siste utnevnelserne er det bare enda klarere at regjeringen styres fra Kreml og ikke Det hvite hus (det russiske regjeringsbygget).

Så var det heller aldri reformens hensikt å rokke ved presidentens dominerende rolle overfor regjeringen. Et særtrekk ved den russiske regjeringens organisering er at den er delt i to: Den såkalte maktblokken, bestående av ministeriene for forsvars-, utenriks-, innenriks- og justispolitikk samt ministeriet for krisehåndtering, i tillegg til et knippe sikkerhetsorganer som FSB og etterretningstjenesten, svarer direkte til presidenten. De resterende 11 økonomiske og sosiale ministeriene ligger under statsministeren. Disse er viktige nok – men det er ikke her makten ligger, og også disse er gjenstand for klare føringer fra presidentens administrasjon. Statsministeren selv utnevnes jo også av presidenten.

2004-reformen synes foreløpig heller ikke å gi resultater på hva som var et viktig underliggende mål: å etablere et velfungerende og effektivt byråkrati med incentiver for byråkratene til å tjene folket snarere enn seg selv. Med et forbehold om at det fortsatt er litt tidlig å evaluere, ser foreløpig det motsatte ut til å ha skjedd. Korruptionsnivået i Russland har tvert imot nådd nye høyder: På Transparency Internationals liste over korruptionsnivået i verdens stater i 2005 falt Russland fra 90. til en lite ærerik 126. plass, en plass landet deler med stater som Niger, Sierra Leone og Albania (Transparency International 2005). Andre rapporter har bekreftet dette bildet; ifølge en av dem betaler russiske forretningsfolk rundt 316 milliarder amerikanske dollar årlig i bestikkelsner, en sum som grovt tilsvarer to og en halv ganger inntektene i det russiske statsbudsjettet (Myers 2005). Størsteparten av beløpet går til bestikkelsner for å få eksportlisenser og -kvoter, statlige budsjetttransaksjoner, tolltjenester, privatiseringsavtaler, byggettillatelser o.l. At dette har negative følger for landets økonomi, er opplagt. Putins frittalende økonomiske rådgiver Andrej Illarionov konkluderte høsten 2005 med at det i Russland er «for mye inkompetent stat, og for lite

økonomisk frihet» (Konistsjeva & Panina 2005). Illarionov gikk av ved juletider samme år, fordi det «ikke lenger var mulig å påvirke landets økonomiske politikk i riktig retning» (Illarionov 2006).

Byråkrater er i utgangspunktet godt avlønnet i Russland, særlig sammenliknet med den såkalte «budsjettfæren», det vil si offentlig ansatte i tjenesteytende virksomhet, som for eksempel lærere og leger. I mange tilfeller fungerer likevel mulighetene for til dels betydelige skjulte inntekter som et viktig insentiv for å søke jobb i byråkratiet. De høyeste stillingene er selvsagt også de mest attraktive, og håpefulle til en ledig stilling er ifølge businessmagasinet *Kompanija* etter sigende villige til å betale store summer: En ministerpost kan koste 10 millioner dollar, mens en guvernørstilling kan gå for opp mot 8 millioner dollar (Mereu 2006). Kvalifikasjonskriteriene for å bli ansatt synes ofte å være helt andre enn de faglige. Russisk presse har gjentatte ganger poengtert at logikken for ansettelse til høyere statlige stillinger i dagens Russland ikke på noen måte bygger på kandidatens kvalifikasjoner, men på vedkommendes bånd og lojalitet til de øverste myndighetene. Beskjeden til tjenestemennene er klar: Motsi ikke presidenten eller din nærmeste overordnede – men gjør ellers hva enn du vil.

Oppsummering

Som antydet er det i skrivende stund vanskelig å gi noen entydig vurdering av 2004-reformen, til det har det gått for kort tid. På den ene siden vil vi være varsomme med å karakterisere reformen som mislykket selv om enkellementer ikke har latt seg gjennomføre og det på noen felt kan observeres en endring tilbake til utgangspunktet. Som i de fleste andre land endres ansvarsforholdene mellom ministeriene også i Russland fra tid til annen; nye ministerier vil opprettes og andre legges ned.

På den annen side er det tegn som tyder på at reformens ånd er i ferd med å settes til side. Mens det har vært en liten økning i antall ministerier siden reformen tok til, har det blitt dramatisk flere viseministre. Det totale antall byråkrater har dessuten økt betydelig siden reformen ble introdusert. Videre har de nye direktoratene og tilsynene neppe blitt så uavhengige av sine moderministerier – de fleste er jo underlagt et ministerium – som reformen tok sikte på. Direktoratene og tilsynene får både ressurser og instrukser fra ministeriene (eventuelt direkte fra statsministeren eller presidenten, avhengig av formelt underordningsforhold), og etablerte institusjonelle rutiner kan fortsette til tross for endringer i formell

Casestudiene har avdekket flere slike eksempler på utvanning av reformene. Det nye fiskeridirektoratet overtok for eksempel ikke bare flesteparten av arbeidsoppgavene til den gamle statskomiteen for fiskerier, det beholdt også komiteens lokaler og flesteparten av de ansatte. I mange henseende oppfattes derfor direktoratet som en videreføring av statskomiteen. Til alt overmål er det også på tale å «tilbakeføre» ansvaret for kvotefordeling – den uomtvistelig viktigste forvaltningsoppgaven på fiskerisektoren – fra landbruksministeriet til direktoratet (eller den tidligere komiteen, om man vil). Et enda tydeligere utslag av samme tendens er nedleggingen av landbruksdirektoratet mindre enn to år etter at det ble etablert, og «tilbakeføringen» av organets iverksettende funksjoner til landbruksministeriet. I sum begynner de institusjonelle forhold på denne sektoren til forveksling å se ut som de gjorde før 2004. De «frittstående» direktoratene og tilsynene, det vil si de som ikke er underlagt noe ministerium, har også trekk som ikke er helt ulik de gamle statskomiteene, som reformen altså tok sikte på å fjerne. At reformene ikke følger noen rettlinjet kurs i iverkettingsprosessen, kan dermed allerede nå slås fast.

Litteratur

- Butrin, Dmitry & Maxim Shishkin (2006) Vertical of Manpower. *Kommersant* 12. april (www.kommersant.com).
- Hønneland, Geir (2004) *Russian Fisheries Management: The Precautionary Approach in Theory and Practice*. Leiden & Boston, MA: Martinus Nijhoff Publishers/Brill Academic Publishers.
- Hønneland, Geir (2005) Fisheries Management in Post-Soviet Russia: Legislation, Principles and Structure. *Ocean Development & International Law* 36 (2): 179–94.
- Hønneland, Geir & Anne-Kristin Jørgensen (2003) *Implementing International Environmental Agreements in Russia*. Manchester: Manchester University Press.
- Hønneland, Geir & Jørgen Holten Jørgensen (2005) Federal Environmental Governance and the Russian North. *Polar Geography* 29 (1): 27–42.
- Hønneland, Geir & Jørgen Holten Jørgensen (2006) *Moderne russisk politikk: En innføring i Russlands politiske system*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Illarionov, Andrej (2006) Drugaja strana. *Kommersant* 23. januar.
- Jørgensen, Jørgen Holten & Geir Hønneland (2006) Implementing Global Nature Protection Agreements in Russia. *Journal of International Wildlife Law and Policy* 9 (1): 33–53.
- Konistsjeva, Tatjana & Tatjana Panina (2005) Andrej Illarionov: Opasnyj poverot. *Rossijskaja gazeta* 23. september.
- McFaul, Michael, Nikolai Petrov & Andrei Ryabov (red.) (2004) *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-communist Political Reform*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Mereu, Francesca (2006) Bureaucrat Numbers Booming Under Putin. *Moscow Times* 13. april.
- Myers, Steven Lee (2005) Pervasive Corruption in Russia is «Just Called Business». *New York Times* 13. august.
- Sakwa, Richard (2002) *Russian Politics and Society*. London & New York, NY: Routledge.
- Transparency International (2005) *Report on the Transparency International Global Corruption Barometer 2005*. Berlin: Transparency International.
- Waller, Michael (2005) *Russian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press.

Da satirikeren Jaroslav Hašek hjalp Lenins politiske politi

Valerij Jegorov
militærjurist (prokurator),
Den Centrale Militære
Anklagemyndighed,
Moskva

Mange mennesker blev på den ene eller den anden måde berørt af politisk forfølgelse i Sovjetunionen. Det gælder også den tjekkiske satiriker og forfatter Jaroslav Hašek, kendt for eventyret om den gode soldat Svejk.¹ Hašek opholdt sig i Rusland under borgerkrigen og medvirkede ved etableringen af sovjetmagten. Uvilkårligt blev han herved en del af det repressive system. Det er ikke formålet med denne artikel at vurdere hans handlinger moralsk, men blot at kortlægge en episode i hans liv.

To skæbner: Georg Vyrvikh og Alfred Garikh

Den 18. oktober 1991 blev der i Den Russiske Føderation vedtaget en lov «Om rehabilitering af ofre for politisk forfølgelse». I henhold til denne lov modtog Den Centrale Militære Anklagemyndighed i 2002 de arkiverede sagsakter fra straffesagerne mod Georg Vyrvikh og Alfred Garikh til gennemsyn.² Af dokumenterne fremgik det, at de to mænd den 17. juli 1920 var blevet anklaget for spionage på baggrund af oplysninger fra Tjekaens³ Særlige afdeling (*Osobyj*

-
- 1 Jaroslav Hašek (1883–1923), tjekkisk humorist og satiriker, mest kendt for den fuldendte samling med berettelser om den gode soldat Svejks oplevelser under Første Verdenskrig. Hašek var en periode aktiv i anarkistbevægelsen, blandt andet redaktør for anarkistavisen *Komuna*. Under krigen havnede Hašek i russisk fangenskab, og efter Oktoberrevolutionen sluttede han sig til bolsjevikpartiet. Hašek forblev i Sovjetunionen frem til 1919, hvorefter han vendte tilbage til fødebyen Prag. Han døde af tuberkulose i 1923.
 - 2 Sagsakterne om Vyrvikh og Garikh opbevares i FSB's centrale arkiv i Moskva, *Tsentral'nyj Arkhiv FSB, delo 49385*. I modsætning til andre arkiver angiver FSBs arkiv hverken *fond* eller *opis*.
 - 3 Tjekaen var forløberen til KGB, dagens FSB.

otdel). De to var blevet fundet skyldige og idømt tvangsarbejde i koncentrationslejre indtil borgerkrigens afslutning. Den 7. september 1920 forkortede Amnestikommisionen straffen til 5 års fængsel. Kommissionen blev ledet af den senere statsadvokat Nikolaj V. Krylenko.

En gennemgang af sagens akter afslører, at den berømte tjekkiske forfatter Jaroslav Hašek spillede en ikke ringe rolle for de to mænds skæbne. Hašek beklædte på den tid posten som «chef for Den Udenlandske Sektion i Femte Armés Politiske Afdeling», som han også underskrev sig i officielle dokumenter.

Som tjenstgørende i den østrig-ungarske hær havde Hašek i september 1915 overgivet sig frivilligt til russisk fangenskab. En tid tilbageholdtes han i krigsfangelejre, men i foråret 1916 indtrådte han i Den Tjekkoslovakiske Legion, der blev etableret i Rusland under tsaren. Her gjorde han tjeneste som kontorist. I 1918, året efter Oktoberrevolutionen, meldte han sig i Moskva ind i Det russiske Kommunistpartis tjekkoslovakiske Sektion. Fra oktober 1918 udførte han partiarbejde på østfronten i Den Femte Armés Politiske Afdeling i en periode, hvor arméen bevægede sig fra Bugul'ma til Irkutsk.⁴

Røde Kors-missionerne

Under borgerkrigen opererede legationer fra svenske og danske Røde Kors-missioner i guvernementerne Tjeljabinsk, Ufa og Orenburg. Danmark og Sverige var neutrale i Første Verdenskrig og erklaerede sig på anmodning fra regeringerne i Tyskland og Østrig rede til at yde hjælp til krigsfanger. Som det også nævnes i sagsakterne, var Røde Kors-missionerne skabt med humanitært arbejde for øje. De skulle yde «bistand til de tyske, østrigske, tyrkiske og bulgarske krigsfanger». Missionerne var aktive i 17 regioner i Rusland. Deres arbejde blev ledet af det danske og svenske gesandtskab, mens det lokale arbejde blev udført af udsendinge fra gesandtskaberne. Det var vanskelige tider, og det var ikke nemt at finde folk blandt de velbjærgede diplomater, der både beherskede russisk og havde mod på frivilligt at drage til Sibirien. Derfor rekrutterede missionerne rundt omkring i landet ofte lokale tyskere og østrigere til at arbejde for Røde Kors-missionerne. Disse tyskere og østrigere var kommet til Rusland inden revolutionen og var i et vist omfang naturaliserede. Det var sådan to skæbner, der blev hvirvlet rundt i de revolutionære

4 Bugul'ma ligger i dagens Tatarstan, og Den Femte Armé marcherede gennem Sibirien mod Bajkal. Om Hašeks liv i denne periode se i øvrigt Kol'man (1982: 133–38).

begivenheders malstrøm og ufrivilligt blev en del af de nedenfor beskrevne begivenheder.

Alfred Garikh var østriger og født i 1890. Han kom til Rusland i 1914 og arbejdede som kontorist på symaskinefirmaet Singers repræsentationskontor. Da verdenskrigen brød ud i 1914, blev han som statsborger i et af de krigsførende lande interneret og sendt til en landsby i nærheden af Orenburg, hvor han opholdt sig indtil 1917. I øvrigt fortsatte Singer med at betale ham løn under forvisningen. Efter bolsjevikernes magtovertagelse i oktober 1917 forandredes holdningen til Tyskland i Rusland, og i november samme år kunne Krebs fra det danske gesandtskab tilbyde Garikh ansættelse i den danske Røde Kors-mission i byerne Orenburg og Tjeljabinsk.

Georg Vyrvikh⁵ var polak og blev født i 1897. Hans familie boede i Lodz.⁶ Efter realskolen studerede han på Det Polytekniske Institut i Chemnitz i Tyskland. I begyndelsen af verdenskrigen blev han, eftersom han befandt sig i Polen, interneret sammen med sin familie og sendt til Sibirien. I sagsakterne omtales han som tysk værnepligtig. Efter at have gennemlevet mange trængsler og lidelser blev Vyrvikh i oktober 1918 ansat som sekretær for det svenske konsulats udsending, Olaf Olinder, i den svenske Røde Kors-mission i Tjeljabinsk. Han talte flydende fransk, tysk og engelsk.

De to unge mennesker fik virkelig noget at se til. I realiteten var det dem, der ledede Røde Kors-missionernes lokale arbejde. Missionerne fortsatte deres virke under den tjekkoslovakiske legions opstand såvel som under skiftende «hvidt» og «rødt» herredømme. Missionerne havde dog ingen problemer med «de hvide», og de red stormen af under den tjekkoslovakiske opstand, selv om Garikh blev arresteret og stillet for en militær feltret i byen Samara, der dømte ham skyldig og som straf deporterede ham fra Orenburg til Tjeljabinsk. Når magten skiftede i et område, lå arbejdet dog altid stille en tid, eftersom missionerne blev plyndret både af de nye magthavere og af tilfældige banditter. Det var en mærkværdig og kaotisk tid.

Anklager om spionage

I august 1919 faldt de områder, hvor missionerne befandt sig, i hænderne på «de røde» i form af Østfrontens Femte Armé. Den Femte Armés Særlige Afdeling begyndte sammen med den politiske

5 Vyrvikh optræder i dokumenterne også som Vyrnikh.

6 Lodz lå den gang i det russiskstyrede Kongres-Polen.

afdeling at interessere sig for både Vyrvikh og Garikh og Røde Kors' aktiviteter i det hele taget. Man mistænkte dem for spionage. Ud fra sagsakterne er det i øvrigt svært at vurdere, hvem man mente, de spionerede for. Kun et enkelt sted nævnes spionage til fordel for Koltjak.⁷ I august 1919 blev Garikh og Vyrvikh arresteret af Den Femte Armés Særliche Afdeling. Herefter blev de gennem en periode skiftevis løsladt og arresteret en del gange, idet de øjensynligt skrev under på, at de ikke ville forlade området. Under krigshandlingerne foregik efterforskning på utraditionelle og usædvanlige måder. Selve straffesagens akter består da også af de mest forskelligartede dokumenter. I kraft af et direktiv af 12. november 1919 blev Garikh og Vyrvikh overført til Moskva. Her blev de anbragt i Butyrka-fængslet under streng bevogtning

Under forhørene erklærede Vyrvikh og Garikh sig ikke skyldige i anklagen om spionage. Der skulle vægtige argumenter og beviser til for at få dem dømt, og sådanne havde efterforskningen ikke tilvejebragt. Og hvor skulle sådanne beviser også komme fra, hvis ellers Røde Kors-missionerne holdt sig til deres opgaver? Opgaven var at fordele penge blandt krigsfangerne og yde dem andre former for bistand – selvfolgelig inden for mulighedernes grænser og afhængigt af omstændighederne.

Hašeks analyse

Her er det, Jaroslav Hašek kommer ind i billedet. Han blev af Den Særliche Afdeling anset for at være «specialist i internationale forhold» og fik til opgave at analysere Røde Kors' aktiviteter. Det er svært at sige, hvor Hašek fandt de fakta, han lagde til grund for sine konklusioner. Sandsynligvis studerede han blot sagens akter og Røde Kors-missionernes instrukser og uddrog heraf sine egne subjektive konklusioner om disse organisationers fjendtlige holdning over for sovjetmagten. Det dokument, han udfærdigede, blev af Den Særliche Afdeling anset for at være et ekspertudsagn. Hašeks analyse bar overskriften «Almindelig karakteristik af det danske og det svenske gesandtskab i Rusland». Enkelte passager fortjener at blive gengivet ordret. Dokumentet begynder således:

⁷ Aleksandr Koltjak (1874–1920) var russisk officer og en af de centrale ledere på «de hvides» side under borgerkrigen. Koltjak ledede kampen mod «de røde» i Sibirien 1918–20.

Under verdenskrigen anmodede Østrig og Tyskland det danske og svenske gesandtskab om at varetage tyske og østrigske krigsfangers behov og interesser. I mange russiske byer er der af de ovennævnte gesandtskaber etableret missioner for det såkaldte «Svensk og Dansk Røde Kors». Disse institutioner skulle yde hjælp til krigsfanger og værnepligtige. I stedet beskæftigede de sig især med spionage, idet de rådede over et enormt apparat af diverse sygeplejersker, som under det neutrale Danmarks og Sveriges flag rejser frem og tilbage til både Tyskland og Østrig. Derudover holder disse «neutralte institutioner» øje med krigsfangernes politiske pålidelighed og med østrigske og tyske revolutionære i Rusland. [De] beskæftiger sig med politisk kontraspionage i overensstemmelse med instrukser fra Østrig og Tyskland.

Dokumentet er «ideologisk korrekt» og helt i tråd med Hašeks position som medarbejder i den politiske afdeling. Men det er langt fra at være noget objektivt ekspertudsagn. På to sider opremser Hašek argumenter for Røde Kors-missionernes fjendskab over for Sovjetrusland. I den forbindelse tager han ikke i betragtning, at sagen er rejst imod konkrete personer, som han på denne måde lader stå til ansvar for hele organisationen. Efter sagens akter at dømme er det svært at afgøre, om Røde Kors beskæftigede sig med spionage til fordel for Tyskland og Østrig, men der foreligger i sagen ingen beviser for spionageaktiviteter hverken fra Vyrvikhs eller Garikh's side.

Andre motiver?

Den tanke opstår uvilkårligt, at der måske var helt andre årsager til forfølgelsen af Røde Kors-missionerne. I sagsakterne berøres de finansielle aspekter af Røde Kors-missionernes aktiviteter flere gange. Selv om Garikh og Vyrvikh blev anklaget for spionage, gør sagsakterne særdeles meget ud af at forfølge i de mindste detaljer, hvor mange midler de havde fået tildelt af gesandtskaberne, og hvordan de var blevet brugt.

Sagsakterne nævner, at de «tjekkoslovakiske begivenheder» begyndte i juli 1918, og de beskriver, hvordan tjekkerne plyndrede den danske mission og tog alle dokumenter og penge med sig, arresterede Garikh og deporterede ham til Tjeljabinsk. En lignende plyndring fandt sted i den svenske mission i Tjeljabinsk. Carl Andreas Koefoed fortæller i sine erindringer *50 år i Rusland* (1997: 269), hvordan de to danske Marstrand-brødre blev arresteret, mistænkt for spionage, mens tjekkerne havde kontrollen over Samara. Brødrene arbejdede for Røde Kors. Kofoed skriver, at de «sandsyndligvis

blev arresteret, fordi det var velkendt, at de lige som alle andre udsendinge fra Kommissionen til Omsorg for Krigsfangerne var i besiddelse af store kontante pengesummer. Efter arrestationen blev danskerne plyndret og dræbt af en tjekkisk konvoj» (*ibid.*).

Da «de røde» indtog Tjeljabinsk, dukkede endnu en tjekke op, nemlig Jaroslav Hašek, af hvis værker det fremgår, at han hverken brød sig om tyskere eller østrigere – som Røde Kors-missionerne i Sibirien lige netop skulle redde. Da undersøgelsen af den danske Røde Kors-missions pengesager blev indledt, deltog Hašek aktivt i den. I sagen er der endnu et dokument, som er dateret 18. september 1919 og har titlen «Rapport fra kommissionen til undersøgelse af dokumenter fra den tidlige danske Røde Kors-legation». Også det er underskrevet af Hašek. Men dette dokument nøjes dog ikke med at analysere missionens udgifter. Dets konklusioner er derimod af ren og skær politisk art.

Således hævder Hašek, at «kommissionen er overbevist om, at den danske vicekonsul Petrsen [sic] stod i forbindelse med de hvides kontraetterretning». Videre drager han den konklusion, at «ikke overraskende afslører delegationen klart sine kontrarevolutionære tilbøjeligheder i forbindelse med udbetaling af understøttelse til tidlige krigsfanger: Officerer og underofficerer modtager 100 rub., lavere grader 10 rub. Dette apparats imperialistiske tilbøjeligheder fremgår tydeligt af dokumenterne». Hašek konkluderede, at

med etableringen af sovjetmagten lukkede det svenske og danske kongeriges legationer og ambassader, idet de repræsenterede lande, der var den socialistiske sovjetmagt fjendtligt stemt. Uden at anerkende sovjetmagten fortsætter de deres virke overalt, hvor kontrarevolutionen er ved magten. Når sovjetmagten rykker frem, lader de sig evakuere. Det var, hvad der skete i Jekaterinburg, Perm, Ufa og Tjeljabinsk.

Naturligt nok frygtede Røde Kors-medarbejderne under sådanne omstændigheder for deres liv og ønskede ikke at arbejde sammen med sovjetmagten. Overgrebene mot de danske og svenske Røde Kors-missioner i Sibirien såvel som Vyrvikhs og Garikhs skæbne taler for sig selv. Hašeks konklusion om evakueringen af Røde Kors-missionerne er sådan set korrekt og i overensstemmelse med virkeligheden.

Dokumentet slutter med at slå fast, at «de danske og svenske gesandtskaber og legationer i Rusland befinner sig under pres fra de imperialistiske allierede». I analysen af missionens finansielle virksomhed nævner Hašek, at «kommissionen har gennemset alle dokumenter og er kommet til den overbevisning, at bøger og do-

kumenter er blevet ført helt usystematisk. Der var tale om falsk bogføring». Kommissionen drog heraf den slutning, at Garikh havde tilegnet sig en stor del af missionens penge ved at fifle med bogføringen. Det skete til trods for, at Garikh selv ikke var blevet spurgt om det i forbindelse med efterforskningen og derfor ganske enkelt ikke havde afgivet forklaring i den anledning.

«Kontrollanterne» gik med andre ord ikke videre samvittighedsfuldt til værks. Det store spørgsmål er imidlertid, hvad der skete med de penge, der blev fundet i den danske mission. Myndighederne lukkede missionen, men hvad de gjorde med de penge, de havde fundet, vides ikke. Var det pengene, der i virkeligheden var anledningen til repressalierne?

Hvad angik den svenske missions penge, så blev en medarbejder ved den svenske Røde Kors-mission bragt for retten i forbindelse med denne sag, nemlig Vilhelm Klasson.⁸ Ham tog Revolutionskomitéen i Tjeljabinsk-distriktet sig af. Den 25. august 1919, efter at Den Femte Armé havde erobret byen, modtog Revolutionskomitéen ud af den blå luft «en gave» på 91 000 rubler fra Vilhelm Klasson. I sagsakterne oplyses det, at «Klasen [sic], alder 30 år, som udfører omfattende og aktiv espionage i form af at dække over spioner», i henhold til bekendtgørelse af 8. august 1920 fra Den Særlige Afdelings Ekstraordinære Domstol (*tjrezvytjajnaja trojka*) var blevet dømt til døden ved skydning. Kommissionen under Hašeks ledelse nåede derfor ikke at kontrollere noget som helst i den svenske Røde Kors-mission. De kom for sent, og da var kassen allerede tom.

Retsligt efterspil

Et af de senest daterede dokumenter i denne straffesag eller snarere i dette virvar af dokumenter er den konklusion, som en efterforsker fra Den Operative Afdeling af Den Særlige Afdeling i Den Alrusiske Tjeka ved navn Semjonov drog den 16. juli 1920. Her er tale om en central myndighed i Moskva, svarende til et ministerium. Det er relevant at citere dele af dette dokument, fordi det, lige som det var tilfældet med Hašek-dokumenterne, er vanskeligt at gengive nuancerne og meningen med dokumentet andet end med dets egne ord. Semjonov skriver blandt andet, at

⁸ Hans navn staves forskelligt i sagsakterne, men Klasson er formentlig den korrekte stavemåde.

det fremgår klart af materialet, at det dansk-svenske Røde Kors, der opererede i Tjeljabinsk på tjekkoslovakernes og Koltjaks tid, var et kontrarevolutionært foretagende. Det tjente kapitalisternes interesser og ikke, som det skulle, østrig-ungarernes og tyskernes. Røde Kors kontrollerede nøje disses politiske pålidelighed og fungerede derved som politisk kontraefterretningsorgan. Tjeljabinsk-legationen havde tætte relationer til Koltjaks regering og gjorde derfor intet for at varetage østrig-ungarernes og tyskernes interesser, som til trods for, at de befandt sig under Røde Kors' beskyttelse, blev utsat for vilkårlig og grov forfølgelse og nedskydning.

Senere i dokumentet opregnes den «internationale ekspert» Jaroslav Hašeks ovenfor beskrevne konklusioner, og dokumentet slutter med følgende dristige konklusion fra efterforskeren Semjonovs side:

På grundlag af det fremlagte anklages Garikh og Vyrvikh for at have været sekretærer i de kongelige danske og svenske missioner i Tjeljabinsk; for at have stået i forbindelse med Koltjaks kontraefterretning; for at have kontrolleret de dem betroede udlændinges politiske pålidelighed; for at have modarbejdet sovjetmagten og gået Koltjaks regeringsærinde ved at yde den hjælp af midler, der var betroet dem.

Som nævnt tidligere var det på grundlag af forfatteren Hašeks og efterforskeren Semjonovs konklusioner, at Garikh og Vyrvikh havnede i koncentrationslejr indtil borgerkrigens ophør. En sådan strafudmåling fandtes dengang. På uforståelig vis blev deres domme den 7. november 1920, da borgerkrigen allerede var forbi, «forkortet» til fem år. I virkeligheden blev de idømt en ny straf, men systemets dobbelmoral gjorde det muligt at tale om barmhjertighed og tildeling af amnesti.

I sagsakterne findes der yderligere to notater af 14. februar 1921 om løsladelse af Garikh og Vyrvikh fra Butyrka-fængslet. I notaterne stod der, at man skulle sørge for at få dem til at underskrive en ansøgning til den centrale evakueringsmyndighed om, at de skulle sendes ud af Rusland med det første, det bedste tog. Der er altså grund til at tro, at det trods alt lykkedes dem at slippe ud af Rusland.

Rehabilitering

Som jeg allerede har skrevet tidligere, er der i sagsakterne ingen som helst beviser for, at Garikh og Vyrvikh var skyldige i spionage. Derfor er de da også nu blevet rehabiliteret af Den Centrale Militære Ankla-

gemyndighed. I civiliseret retspleje kan Jaroslav Hašeks «ekspertudtalelse» ikke bruges som bevis for Vyrvikhs og Garikhs skyld.

Hvad angår Røde Kors-missionerne, fortsatte de på trods af forfølgelser og et særdeles anspændt forhold til sovjetmagten deres arbejde i andre egne af Rusland. Røde Kors' videre virksomhed viste, at organisationen gjorde alt for at leve op til sine humanitære forpligtelser, ikke lod sig skræmme af uheld undervejs og opererede uafhængigt af indenrigspolitikken i de lande, hvor den arbejdede. Allerede i 1921 reddede Røde Kors under ledelse af Fridtjof Nansen sultende mennesker i Volga-området og Ukraine. En delegation fra Dansk Røde Kors arbejdede sammen med Nansen og fordelte levnedsmidler blandt sultende i Kherson-området i Ukraine. I nøje overensstemmelse med dansk og svensk Røde Kors' arbejdstraditioner organiserede Nansen efter borgerkrigen norsk Røde Kors' operationer, samtidig med at han inden for rammerne af sin egen virksomhed, af egen lomme, deltog i opbygningen af en ny fremtid for en halv million krigsfanger fra 26 lande, der strejfede om i efterkrigstidens Europa og Rusland. Men det er en anden historie.

Som bekendt spiller begivenheder fra Hašeks eget liv en betydelig rolle i hans værker, herunder også oplevelser fra krigens tid. I fortællingen «Den gode soldat Svejk i politihovedkvarteret» fra bogen *Den gode soldat Svejks eventyr*, som er skrevet, efter at begivenhederne ovenfor fandt sted, beskriver Hašek en samtale mellem Svejk og en ørvighedsperson «med et embedsmandsansigt, som udtrykte dyrisk grusomhed».

Denne person forklarede under et forhør Svejk, at der var fremsat anklager imod ham for at have begået en lang række «forskellige forbrydelser, lige fra landsforræderi til fornærmelse af Hans Velærværdighed og medlemmer af den herskende familie. Af denne bunke forbrydelser skilte især godkendelsen af mordet på ærkehertug Ferdinand sig ud; herfra var der forgreninger til nye forbrydelser, blandt hvilke en opfordring til opstand lyste særlig klart, eftersom den var blevet udtalt i det offentlige rum (...).»

I Hašeks bog fremstår denne scene både morsom og komisk. Men som en virkelig episode i Hašeks eget liv virker den trist. Såvidt jeg kan se, var det satireforfatteren som led af mangel på medmenneskelighed – ikke Røde Kors og dets medarbejdere. Men, som man siger, det tilkommer ikke os at dømme ham.

Oversat fra russisk af Aage Trommer

Litteratur

- Gasjek [Hašek], Jaroslav (1921–22) «Bravyj soldat Sjvejk v politsejskom upravlenii» («Den gode soldat Svejk i politihovedkvarteret»), *Pokhozjdenija bravogo soldata Sjvejka (Den gode soldat Svejks eventyr)* (<http://lib.ru/GASHEK/shveik1.txt>).
- Kofod, Karl [Kofoed, Carl] (1997) *50 let v Rossii*. Moskva: Prava tjeloveka.
- Kol'man, Arnošt [Ernest] (1982) *My ne dolzny byli tak zhit'*. New York, NY: Chalidze.

Russisk olje og gass på nettet

Jakub M. Godzimirski
internettmedarbeider

Få temaer står i dag så høyt på den politiske agendaen i Europa og USA som energisikkerhet og koblingen mellom politikk og energi. Da EU-kommisjonen nylig presenterte sin «grønnbok» om energi – *Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy* – var hovedgrunnen bekymringen for Europas fremtidige energiforsyninger. EU er svært avhengig av energiimport. Konflikten rundt Gazproms gassleveranser til Ukraina rundt årsskiftet 2005–06, en konflikt som fikk ringvirkninger også for forsyningene til kontinentet, tjente for mange som en vekker i spørsmålet om forsyningssikkerhet.

Russlands bruk av energi som et politisk pressmiddel – det er åpenbart at Gazprom ikke bare følger markedsinteresser i sin strategiutvikling, men også Kremls interesser – har igjen rettet sørklyset mot Russland som global energiaktør. For å gi våre leserne en bedre forståelse av denne dimensjonen av russisk økonomi og politikk har jeg i denne utgaven av *Velkommen til Internett* valgt å se på hvordan den russiske

olje- og gasssektoren presenterer seg på nettet.

Presentasjonen er tredelt. I første del vil jeg gi en oversikt over de viktigste russiske energiaktørene og se på hvorledes de har valgt å presentere seg på nettet. I del to vil jeg kort presentere adresser til en del andre viktige russiske aktører som er med på å legge rammebetegnelsene for den russiske energisektoren. Og til slutt vil jeg presentere lenker til noen tekster som kan bidra til en bedre forståelse av den politiske og internasjonale betydningen av denne sektoren.

Russiske gass- og oljeselskaper på nettet

Det er mange måter å presentere russiske gass- og oljeselskapers tilstedeværelse på nettet. I denne presentasjonen tar jeg utgangspunkt i hvor de enkelte selskapene plasserer seg i det russiske politiske og økonomiske landskap og hvilken rolle de spiller i den statlige energistrategien. Det er derfor naturlig å begynne med å presentere

de tre viktigste statseide selskapene i denne sektoren: Gazprom, Transneft og Rosneft.

Det viktigste av de russiske energiselskapene er utvilsomt den statlige gassgiganten Gazprom. Mer informasjon om Gazproms struktur, strategi, resultater osv. finner man på et av Gazproms to offisielle nettsteder. Det første, med informasjon på russisk, er å finne her: www.gazprom.ru/main.shtml

Engelskspråklig informasjon om Gazprom er å finne på denne adressen:

www.gazprom.com

Gazproms internettstrategi – med informasjon om virksomhet både på russisk og engelsk, men på to forskjellige nettadresser, den ene med «halen» (toppnivådomenet) .ru og den andre med halen .com – er typisk for russiske selskaper med internasjonalt preg.

Når man ser på Gazproms rolle i russisk energisektor, må man også se på selskapets langsigtige forretningsstrategi. Et viktig element i denne var oppkjøpet av et av de viktigste privateide russiske oljeselskapene, Sibneft, i slutten av 2005. Hovedaksjonæren i Sibneft, Roman Abramovitsj, oligark, guvernør på Tsjukotka og eier av Chelsea fotballklubb, kunne innkassere 13 milliarder dollar ved salget. Selv om Sibneft dermed er spist opp av gassgiganten, og man må regne med at selskapet dermed vil forsvinne som selvstendig aktør, ligger det fortsatt informasjon om Sibneft på nettet (hhv. på russisk og engelsk):

www.sibneft.ru

www.sibneft.ru/index-eng.php

At Gazprom bestemte seg for å kjøpe Sibneft, skyldtes i stor grad at Gazprom ikke klarte å tilvriste seg Yuganskneftegaz, selve kronjuvelen i Yukos-imperiet. Yuganskneftegaz sto for 60 % av oljeproduksjonen innenfor Yukos-konsernet, men ble kjøpt opp av Rosneft via et stråselskap under en omstridt tvangsausksjon. Selv om Yuganskneftegaz nå altså er overtatt av Rosneft, kan man fortsatt gå til den engelskspråklige serveren til Yukos for mer informasjon om dette selskapet:

www.yukos.com/EP/Yuganskneftegaz.asp

Det andre viktige statseide selskapet i energisektoren som jeg vil presentere her er Transneft, som driver det russiske rørledningssystemet. Hjemmesiden finnes på

www.transneft.ru

For informasjon på engelsk, se

www.transneft.ru/Default.asp?LANG=EN

Mens Gazprom har tilnærmet monopol på gassiden og Transneft kontrollerer rørledningsnettet, er den direkte statlige kontrollen over oljesektoren mer begrenset. Det statlige oljeselskapet heter Rosneft og dets virksomhet presenteres på følgende to adresser (hhv. på russisk og engelsk):

www.rosneft.ru

www.rosneft.com/english

Informasjon om Yukos-konsernet, som helt fram til 2003 var et av de mest dynamiske – og omstridte – russiske oljeselskapene, finner man på disse to adressene (hhv. russisk- og engelskspråklig, men med forskjellig innhold):

www.yukos.ru
www.yukos.com

Den siste serveren har litt vekslende kvalitet. Selv om førstesiden presenterer siste nytt om selskapet, er det mangelfull oppdatering på en del andre områder (som nevnt over presenteres for eksempel Yuganskneftegaz fortsatt som en del av selskapet). Årsaken er utvilsomt den store turbulensen rundt selskapet og arrestasjonen av bl.a. hovedmannen bak selskapet, Mikhail Khodorkovskij. Yukos-saken dominerete den russiske energiagendaen i 2003, 2004 og 2005. Flere Yukos-eiere og -direktører ble anklaget for en rekke kriminelle forhold, inkludert skatteunndragelse og forfalsking. Mens rettssaken pågikk, ble Yukos tvunget til å betale store beløp i restskatt til den russiske statskassen, og det viktigste produksjonsselskapet, Yuganskneftegaz, ble som nevnt over kjøpt opp av Rosneft. I mai 2005 ble Mikhail Khodorkovskij dømt til ni års fengsel.

Yukos' eiere har satset på en omfattende informasjonsstrategi for å nå frem med sitt syn på saken både til det russiske og det internasjonale publikum. For å se hvordan denne strategien kommer til uttrykk på Internett, kan man besøke en av følgende adresser:

www.khodorkovsky.ru
www.khodorkovsky.com
www.supportmbk.com
www.lebedevtrial.com
www.svetlanabakhmina.com
www.yukosshareholdercoalition.com

Det største av de russiske oljeselskapene er fortsatt Lukoil. Mer informasjon om denne oljegiganten finner man på Lukoils egne nettsider:

www.lukoil.ru
www.lukoil.com

Blant mindre russiske olje- og gasselskaper er de viktigste Surgutneftegaz, Slavneft, Russneft, Tatneft, Bashneft, Itera, Novatek og Aljans. Det Tjumen-baserte Surgutneftegaz står alene for om lag 13% av den totale russiske oljeproduksjonen. Engelskspråklig informasjon om selskapet finner man på adressen

www.surgutneftegas.ru/eng

Også Slavneft er et viktig russisk oljeselskap. Dette selskapet produserte mer enn 24 millioner tonn olje i 2005. For mer om selskapet og dets nokså turbulente historie, se adressen (kun på russisk)

www.slavneft.ru

Et annet dynamisk russisk oljeselskap er Russneft, ledet av Mikhail Gutserov. Russnefts hjemmeside finner man på denne adressen:

www.russneft.ru

Den engelske versjonen av samme side finnes på

<http://eng.russneft.ru>

To spesielle aktører på det russiske energikartet er de regionale oljeselskapene Tatneft og Bashneft. Disse eies av myndighetene i henholdsvis Tatarstan og Basjkortostan. Tatneft er Russlands 6. største og verdens 32. største oljeselskap. For mer informasjon om dette

selskapet kan man gå til adressen
www.tatneft.ru

Informasjon tilrettelagt på engelsk finnes her:
www.tatneft.ru/eng/index.htm

Når det gjelder Bashneft, ser det ut til at dette selskapet ikke har noen egen nettadresse – til tross for iherdige forsøk og bruk av mange søkmotorer har jeg ikke klart å finne Bashnefts nettserver. Litt informasjon om Bashneft kan man finne på denne adressen:

http://russiatoday.strana.ru/en/biz/business/lead_com/3207.html

Blant øvrige russiske olje- og gasselskaper som man finner på *Eksperts* 2005-ranking over de 400 største russiske økonomiske aktører, finner vi også Novatek, Itera og Aljans. *Eksperts* liste finnes for øvrig på
<http://old.expert.ru/expert/ratings/exp200/exp2005/38-exp400ogl.shtml>

Novatek er Russlands største private gasselskap, grunnlagt i 1994 og med aktivitet hovedsakelig i Jamal-Nenets. For informasjon på russisk og engelsk, se
www.novatek.ru/rus
www.novatek.ru/eng

Også Itera er i gassbransjen. Hjemmeside med informasjon på russisk og engelsk finnes på
www.itera.ru
www.itera.ru/isp/eng

Aljans er et relativt nytt oljeselskap med utvinningsaktivitet i Kasakhstan

og raffinerier i russisk Fjerne østen og i Kherson, Ukraina.

www.nk-alliance.ru
www.nk-alliance.ru/index.phtml/eng

Andre aktører

Selv om energiressursene i stor grad er kontrollert av private aktører, har den russiske staten i den senere tid kommet mye sterkere på banen med hensyn til å fastlegge rammevilkårene for energiinteressene. De viktigste statlige aktørene på dette feltet er:

Ministeriet for naturressurser (Ministerstvo prirodnykh ressursov)
www.mnr.gov.ru

Det føderale mineralressursdirektoratet (Federal'noye agenstvo po nedropolzovaniju)
www.rosnedra.com

Finansministeriet (Ministerstvo finansov)
www1.minfin.ru

Den føderale skattetjenesten (Nalogovaja sluzhba)
www.nalog.ru

Ministeriet for energi og industri (Minpromenergo)
www.minprom.gov.ru
www.minprom.gov.ru/activity/energy

Sistnevnte har utarbeidet dokumentet «Russlands energistrategi for perioden frem til 2020». Denne finnes på
www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1

Også ministeriet for økonomisk utvikling og handel (Ministerstvo ekonomitsjekogo razvitiya i torgovli) har mye å si når det gjelder utformingen og implementeringen av landets langsigtige økonomiske strategi, hvor energisektoren selvfølgelig spiller en helt sentral rolle. Adressen er www.economy.gov.ru/wps/portal

www.carnegie.ru/en/pubs/workpapers/WP-2005-01-www.pdf

Også Fiona Hills *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival* gir en god innsikt. Denne studien er tilgjengelig her:

www.brookings.edu/views/articles/Fhill/20040930.pdf

For dem som vil lære mer om den russiske energisektorens betydning i det postsovjetiske rom, vil jeg anbefale en studie foretatt ved det polske Senter for øststudier (Ośrodek Studiów Wschodnich). En engelsk versjon av denne studien er tilgjengelig in extenso på følgende adresse:

www.osw.waw.pl/files/PRACE12en.pdf

Analytiske tekster om russisk energi og politikk

Til slutt vil jeg presentere noen sentrale tekster som kan gi leserne en bedre forståelse av energisektorens plass i Vladimir Putins langsiktige internasjonale strategi.

La oss begynne med en lengre artikkel fra *Nezavisimaja gazeta* som diskuterer i hvilken grad ulike land er avhengige av russiske energiforsyninger og hvilke politiske muligheter som ligger i det: www.ng.ru/economics/2005-12-16/1_partners.html

Også to studier foretatt av to av de fremste vestlige ekspertene på dette feltet gir et godt innblikk i denne problematikken. Den første er Martha Brill Olcotts *The Energy Dimension in Putin's Global Strategy*, som man finner på adressen

www.rice.edu/energy/publication/docs/PEC_Olcott_10_2004.pdf

En annen, russiskspråklig variant av denne studien er tilgjengelig på Carnegies hjemmeside under tittelen *Vladimir Putin i neftjanaja politika Rossii:*

Bokomtaler

Automobil: Gjennom Europas bakgård

Morten A. Strøksnes

Oslo: Kagge forlag 2005

392 s., ISBN 8248903907

Recenserad av **Anders Hammarlund** [docent, kulturhistoriker, musiketnolog och östeuropeakännare, verksam som forskare vid Statens musiksamlingar i Stockholm och i produktionsbolaget Verba kulturproduktion]

Den som skriver en bok skriver alltid om sig själv – bakom såväl romanen som avhandlingen finns ju ett jag som träder fram med ett meddelande till omvärlden. Att finna den rätta avvägningen mellan egotrippen och den avindivualiseringade objektiviteten är en balansakt som skrivandet ständigt tvingar den skrivande till. Balanspunktens lämpliga läge är givetvis avhängigt av genre och syfte. Enkla hållpunkter saknas. Man måste försiktigt treva sig fram på den slaka linan.

De här reflektionerna infann sig – närmast störande – i min läsning när jag kommit ett stycke på väg i Morten A. Strøksnes automobilresa genom Europas bakgård. Bokens faktainnehåll, dess så att säga officiella meddelande, skymdes av ett vinglade i formen. Visst är detta ett utmärkt uppslag: att i ett av det tjugoförsta århundradets första år köra bil genom östra Europa, söka upp kända och okända platser, möta människor och lyssna på deras berättelser om livet, politiken och historien i en brytningstid.

Idén är följande: att med automobilens som metafor för moderniteten färdas genom kvarlevorna av ett havererat modernitetsprojekt, det sovjetkommunistiska, och att under färden spekulera kring orsakerna till havariet genom att kontrastera kommandoekonomin mot kapitalismen. Strøksnes ser fordismen – Henry Fords produktionstotalitarism – som en trosbekännelse, gemensam för det tidiga

1900-talets industrikapitalism och statssocialism. Han gör en stor poäng av det faktum att Ford bidrog till att bygga upp den tidiga bilindustrin i Sovjetunionen och bestämmer sig för att färdas genom Östeuropa i en rostig Ford Scorpio av årgång 1986. Den slitna bilen skall liksom ge det riktiga perspektivet.

Strøksnes tar sig så snabbt som möjligt med denna Ford från Oslo till Karlshamn och låter sig färjas över till Liepaja i Lettland. Men de baltiska staterna får inte någon riktig uppmärksamhet i boken. De är mest transportsträcka. Det sammanhänger säkert med den förhärskande bakgårdstematiken: enligt denna världsbild har Europa en glänsande och välputsad fasad, en upplyst framsida vid Atlanten. Men denna stilfulla byggnad övergår österut i alltmer sjabbiga källarlokaler och uthus, sombefolkas av bakgårdsmänniskor. Österut finns inte ens någon riktig fasad, bara gisnta trädgårdar och betande getter – och en och annan potemkinkuliss. Det är ett bevis på mod och manlig dådkraft att kunna umgås och samtala med de tiggare, kriminella och korrupta politiker som här har sina revir. Man kan spela viril reporter.

Och Strøksnes medför från Norge sin Kvinna på färden. Hon heter Rita, och man får veta en hel del om hennes fysiska företräden och stamtavla. Men för övrigt är hon märkvärdigt frånvarande i skildringen. Några intressanta samtal tycks han inte ha fört med henne. Hon utbrister i stället i sång på olika karaokebarer som paret uppsöker under färden.

Men Baltikum är inte någon riktig bakgård, kanske bara en nyrenoverad flygel i utkanten av det europeiska slottskomplexet, så därför sparar Strøksnes på sitt litterära krut tills han kommit till det mystiska Vitryssland. Här börjar äntligen den riktiga bakgården.

Jag tycker plötsligt att jag läst den här boken tidigare, att den påminner mig om en annan läsupplevelse. Och jag går till min bokhylla och drar ut en bok av Gustaf Bolinder, tryckt i Stockholm 1928. Den har titeln *Underliga folk i Europas mitt – skildringar från färder till Karpaternas herdestammar*. Bolinder var en av dessa mer eller mindre etnografiska reseskildrare eller «upptäcktsresande» som hade en stor marknad i Europa fram till omkring 1970, då den expanderande massturismen till tidigare exotiska länder gjorde det möjligt för folk att äntligen se med egna ögon. Karaktäristiskt för genren är en fixering vid det som avviker från det västerländska borgerliga livet, vid de egendomliga sedvänjorna. Resenären lever nära de «underliga» människorna, sitter i deras rökiga pörten och äter ur deras grötskålar, men håller samtidigt en påtaglig distans till dem. De framstår sällan som individer, utan mer som typer, zombie-

aktigt styrda av traditioner, seder och djupt präglade mentaliteter. Sådant som vi på Europas framsida har gjort oss av med.

Som en korsning av Gustaf Bolinder, Ryszard Kapuscinski och Ernest Hemingway kör Strøksnes sin Ford genom skogar, över stäpper och genom dåligt belysta bygator, alltmedan Rita sover eller gnolar på en visa. De dricker sprit på dåliga syltor med dåliga människor och lyssnar på auktoritära monologer. De upplever bakgårdens hårda och vodkadoftande verklighet. I sin reseberättelse infogar Strøksnes här och där detaljrika historiska och politiska faktaavsnitt, men det är ibland svårt att förstå vad dessa fakta har för samband med de människor han skildrar, eller om de har någon förklaringskraft för de förhållanden han iakttar. Snarast får man intrycket att de främst finns där för att demonstrera författarens belästhet. Jag vill inte uppehålla mig vid smådetaljer, men det är irriterande att finna en hel del elementära faktafel i dessa avsnitt. Skall man servera fakta skall de kollas.

I gagausernas trakter i Moldova skapas en dramatisk höjdpunkt när Strøksnes kör ner i en monumental väggrop. Hela avgassystemet på bilen faller i stycken. Jag kan dock inte frigöra mig från intrycket att bilföraren blir överlycklig när han ser gropen och genast kör ned i den för att få nöjet att senare skildra sitt «havari i Gagauzia», som kapitlet heter.

Men Morten och Rita räddas efter lång väntan på den ödsliga vägen av en snäll gagaus, Forden repareras och färden går vidare mot Rumänien. Avsnittet om detta land hör till det någorlunda läsvärda i boken. Här tycks Strøksnes intresse och kunskaper komma i något slags jämvikt och de omotiverade exkurserna om forntida ryttarfolk är inte störande frekventa. Men genast i Bulgarien tycks en viss utmattning ha drabbat resenärerna, och Istanbul, som framstått som ett hägrande mål för färden, antyds slutligen bara på ett par sidor.

Denna antiklimax framstår förstås som gåtfull, men efter avslutad läsning är det ett annat stort mysterium som tornar upp sig för mig: Rita. Existerar hon verkligen? Vem är hon egentligen? Som en skuggestalt utan tydliga konturer fladdrar hon förbi i boken – men hon har en varm famn och kysstäcka läppar. Hur kan hon åka med på denna märkliga färd utan att säga ett minnesvärt ord på hela sträckan från Oslo till Bosporen? Östeuropas bakgård framstår som ointressant i jämförelse med detta nebulösa femininum. Strøksnes nästa bok måste handla om denna kvinna. Han måste låta henne träda fram.

Utopias of Nation: Local Mass Killing in Bosnia and Herzegovina, 1941–1942

Tomislav Dulić

Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia; 218

Uppsala: Uppsala Universitet 2005

413 s., ISBN 9155463029

Recenserad av **Matthew Kott** [historiker, projektanställd på Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Oslo]

Uppsalahistorikern Tomislav Dulićs avhandling *Utopias of Nation* är betydelsefull på åtminstone två sätt. För det första beskriver den händelserna i ett alltför lite känt kapitel av Sydösteeuropas nyare historia, nämligen massväldet och folkmordet i Bosnien och Hercegovina under det andra världskriget. För det andra, vilket kanske är viktigare, skapar Dulić därmed en färsk analytisk modell som kan användas för att jämföra även andra folkmord, eller grymhet som liknar folkmord, med varandra.

Det är den analytiska modellen som står i centrum för avhandlingen. Dulić menar att man bara kan förstå fenomenet som folkmord om man kan definiera vad fenomenet egentligen består i. Till skillnad från sina föregångare inom folkmordsforskningen väljer han inte att börja med de vanligaste förklaringarna till massväldet, som till exempel ideologi eller faktorer i omvärlden. Istället pekar Dulić ut tre mer eller mindre mätbara «dimensioner»: intention, systematik och resultat.

Med intention menar Dulić förövarnas syfte. Ville man utrota de utpekade offren helt, eller bara döda en viss del? I Dulićs analys är förövarnas definition av offergruppen viktigare än offrens själv-identifikation, då det är genom sin definition av offergruppen som gärningsmännen konceptualisera sina egna brott. Detta perspektiv är viktigt, eftersom intentionen i den västliga rättstraditionen är en viktig del av hur man definierar skuld (jämför den skillnad som görs mellan mord och dråp). Här understryker Dulić att det har stor betydelse om förövarens syfte är att utrota alla eller en omfattande merpart av offergruppen, eller bara vissa element inom denna hotade folkgrupp. I det första fallet skulle brottet kallas för folkmord, i det andra någonting annat. «Etnisk rensning» är ett begrepp som under det senaste årtiondet använts ofta av journalister och forskare. Dulić föredrar emellertid termen «ethnocide», som kanske kunde översättas med «folkdråp» i detta sammanhang.

En ytterligare fördel med att betona intentionens betydelse är

att det gör det möjligt att skilja mellan fall av fullbordat folkmord och misslyckade försök till detta – någonting som FN:s folkmordskonvention i sin nuvarande utformning inte tar riktigt hänsyn till, vilket orsakar en hel del juridisk akrobatik, som till exempel Haag-tribunalens formulering «lokalt begränsat folkmord» i fallet Srebrenica. Det måste också sägas att Dulić, åter i motsättning till FN:s folkmordskonvention, analyserar enbart massvåld med döden som resultat. Psykologiska skador och attacker på kulturella identiteter räknas inte, liksom ekologiska katastrofer som leder till ödeläggelse av en folkgrups traditionella miljö eller sätt att leva. Däremot kan icke-dödliga angrepp som tvångssterilisering anses som massvåld med dödligt syfte om förövaren därmed avser att säkerställa att offren som folkgrupp skall dö ut.

Förövarperspektivet fortsätter när det gäller systematiken. Här fokuseras på vilka medel som tas i bruk för att försöka uppnå planerade resultat. Blir offren dödade i en institutionaliserad och industriell skala som i Auschwitz eller sker «bara» enstaka, sporadiska massakrer? Det brukar påstås att folkmord är det värsta av alla brott, men alla folkmord är inte likadana. Går det egentligen att jämföra folkmord? Dulić menar att ett mått på hur stora resurser huvudtörerna i massvåldet ägnar åt dödandet av offren kan hjälpa oss att göra just detta, utan att på något sätt ifrågasätta de enskilda offrens lidande. Att försöka bygga jämförelserna på offerperspektivet skulle bara leda till oundvikliga moraliska invändningar.

Den sista dimensionen av massvåld som Dulić använder är resultatet, det vill säga hur många som blev offer för dödandet. Enligt Dulić måste antalet offer räknas inte bara absolut, utan också proportionellt till den utpekade folkgruppen i större mått, om inte i helheten. Att hinna döda alla medlemmar av offergruppen inom ett begränsat område är annorlunda än att mörda enstaka individer ur gruppen över hela landet, eller att utrota merparten av en folkgrupp totalt sett.

Varje dimension av massvåld kan fastställas på en skala. Intentionen kan vara att döda alla eller inga. Systematisering av våldsutövningen kan vara omfattande och komplex eller nästan obefintlig. Resultatet kan variera från inga offer alls till en total utrotning av offergruppen. Om man då tar dessa tre dimensioner av massvåld som axlar i ett diagram kan man börja plotta olika fall av massvåld som punkter, och man kan se hur de står i relation till varandra och till vissa kategorier som Dulić föreslår. Ett fall med högsta grad av intention, systematik och uppnått resultat betecknar Dulić som ett fullbordat folkmord medan ett fall med begränsad intention,

systematiseringsnivå och antal offer snarare utgör en massaker, en pogrom eller liknande.

Dulić tillskriver dessa tre dimensioner tre olika faser av massvåldets utveckling. Under konceptualiseringfasen formulerar förövaren hotbilder och definierar den grupp som skall offras som syndabockar. Därefter, under implementeringsfasen, utvecklas massvåldets mönster och infrastruktur. Med genomförandet ser man resultaten av våldsprocessen. Olika interna och externa faktorer i ett samhälle kan påverka hela processen, och kan till och med förändra förövarnas planer eller förmågor. På grund av inbördes motstånd eller intervention utifrån kan processen avbrytas.

Denna banbrytande analytiska modell utnyttjar Dulić till att försöka förklara skillnaderna och likheterna mellan massvåldet mot lokalbefolkningen från ustaša- och četnik-sidan i Bosnien och Hercegovina under andra världskriget. Dulić granskar olika fallstudier och försöker analysera variationerna i massvåldet. Hans analys bygger på en mängd uppgifter från arkiv i det forna Jugoslavien och innehåller mycket – kanske till och med för mycket – statistik i en rad tabeller.

Dulić har varit ytterst noggrann i sin källkritik, särskilt när det gäller teman som har präglats av politiserade debatter förr i tiden. Detta är nödvändigt, för hans slutsatser är både intressanta och oroväckande. Till författarens egen överraskning bekräftar hans forskning i stort sett den beskrivning av förintelseprocessen som Raul Hilberg utarbetade om nazisternas folkmord mot judarna redan för många år sen i sitt mästerverk *The Destruction of the European Jewry*. Å andra sidan har Dulić inte fått klart stöd för den stora roll som folkmordsforskare brukar tillskriva propagandan som stimulans för förövarna till uppströppning av massvåldet. Istället anser Dulić att propagandans viktigaste påverkan är att främja passiv acceptans av massvåld mot offergruppen bland så kallade «bystanders», så att dessa inte ingriper för att hejda ett pågående brott mot mänskligheten.

Under de senaste åren har några beaktansvärda monografier försökt utveckla folkmordsforskningen vidare från dess tillstånd som förintlestudiernas klumpiga lillebror, genom att skapa nya teorier och modeller som tillåter rigorös komparativ forskning och analys. Michael Mann ser «etnisk rensning» som en reaktion på processer som modernisering och demokratisering, medan Benjamin Valentino föreslår att politiskt massvåld är förknippat med verkliga eller påhittade säkerhetskriser. Liksom Dulić anlägger båda dessa författare förövarperspektivet istället för den moraliskt problematiska

utgångspunkten baserad på offren. Men Dulićs modell är mycket mer användbar för att jämföra olika typer av politiskt massvåld mot folkgrupper och därfor kommer den troligen att få stor betydelse inom den internationella folkmordsforskningen.

The Image War: Nato's Battle for Kosovo in the British Media

Kristina Riegert

Studier i kommunikation och medier 22

Örebro: Örebro universitet 2003

168 s., ISBN 9176683346

Omtalt av **Birgitte Kjos Fonn** [høyskolelektor i journalistikk, redaktør *Internasjonal politikk*]

At britiske medier viste en lite kritisk holdning til NATOs virkelighetsbilde under Kosovo-krigen, vil være kjent for alle som fulgte krigen. Også i perioden før NATO-angrepene fikk de kreftene som gikk inn for bombing temmelig fritt spillerom. Det som er interessant for Storbritannias vedkommende, er imidlertid hvordan hele spørsmålet om Kosovo ble satt inn i en kjent, hjemlig sammenheng. Det ble trukket paralleller til den britiske innsatsen under 2. verdenskrig, og kampen mot president Slobodan Milosevic ble gjort til et spørsmål om frihet, plikt og moral. Slik gjorde mediene NATOs og myndighetenes virkelighetsforståelse spesielt virkningsfull: Spørsmålet om bombing av Serbia ble «brakt hjem» og ble til dels både et nasjonalt «britisk» og et emosjonelt spørsmål. NATO-versjonen fikk dermed lenge stå temmelig uimotsagt i de mediene Kristina Riegert har tatt for seg i *The Image War: Nato's Battle for Kosovo in the British Media*, nemlig BBC-programmet *Nine O'Clock News* og kvalitetsavisen *Daily Telegraph*, begge medier som både var forholdsvis mainstream og samtidig hadde stor dekning.

Rapporten er ledd i en større europeisk studie om Kosovo-krigen som har hatt til hensikt å undersøke om propaganda kan gjenfinnes i mediene: Hvordan gjenspeilte spesifikke staters forhold til og syn på konflikten seg i nyhetsdekningen og debatten i de forskjellige landene, og hvordan forholdt ulike deler av pressen seg til de respektive partenes forsøk på å drive propaganda?

Riegert støtter seg på en propagandaforståelse som ikke bare omfatter ren villedning, men også all bruk av såkalt «korrekt» informasjon i villedende settinger – informasjon som er behendig plukket ut, dandert, timet og spredt for å underbygge avsenderens

versjon. Riegert trekker her på blant andre Philip M. Taylor, som mener at propaganda bør ses som et verdinøytralt begrep som beskriver en overtalelsesprosess – et middel for å nå et mål, uansett valens. Denne propagandaforståelsen har vunnet betydelig terreng de siste tiårene og passer bedre til en moderne virkelighet enn den noe eldre oppfatningen av propaganda som noe som bare foregår i totalitære og fremmedartede regimer. «Faren ved å fokusere på totalitære former for propaganda, er at vi har en tendens til å bagatellisere andre typer propaganda som finnes i våre egne demokratiske samfunn,» skriver Riegert (s. 15).

Studien tar for seg sju såkalte timespots i løpet av perioden fra 19. mars til 26. juni 1999. Riegert har hovedsakelig benyttet seg av diskursanalyse som metodisk redskap, men utelater mottakersiden. Til gjengjeld er studien supplert med retrospektive intervjuer med britiske journalister. Som tidligere nevnt slår studien fast at britiske mediers virkelighetsforståelse lenge var svært lik den som kom fra den britiske regjeringen og NATO. Etter som konflikten skred frem, ble elementer av det man kan kalle en kritisk diskurs introdusert. Den dreide seg først og fremst om virkninger og konsekvenser av bombingen. Men sammenliknet med den dominerende diskursen var denne mer sparsom, og den kom til syne først og fremst i de tilfellene der aktører som var kritiske til bombingen – slik som Russland – fikk medieoppmerksomhet.

Mange vil huske de forskjellige posisjonene fra den internasjonale pressedekningen, men de tåler å rekapituleres. Den dominerende versjonen, NATO-versjonen, lød slik: Milosevic kan bare påvirkes eller stanses ved bruk av makt. Det hadde krigene på Balkan gjennom hele 1990-tallet vist. Rambouillet-avtalen var en bra avtale for alle parter, men serberne nektet å samarbeide. Og den humanitære krisen var ikke bare det verste eksempelet på undertrykkelse i Europa siden 2. verdenskrig, den virket også destabilisrende på hele regionen.

Den kritiske versjonen betvilte at NATO-aksjonen bare hadde humanitære årsaker. Hvis så var tilfellet, ville det vært svært mye annet man også kunne henge fingrene i (jf. NATO-medlemmet Tyrkiyas årelange undertrykkelse av kurderne). Motstanderversjonen – eller også Beograd-versjonen – gikk ut på at NATO-bombingen var imperialistisk og fascistisk maktmisbruk mot en suveren stat. Den var i strid med FN-charteret og ødela hele det internasjonale konfliktløsningssystemet, og skyldtes at USA og Storbritannia ønsket å utvide sitt hegemoni til Balkan, som del av den nye verdensorden etter Murens fall.

Siden studien begynner 19. mars, tar den ikke bare for seg forhol-
det mellom myndighetsinformasjon og mediedekning under selve
konflikten, men også perioden før krigen brøt ut. Riegert peker på at
det ikke er en uvanlig strategi fra myndigheters side å bruke tid på å
gjøre publikum «møre» før et krigsutbrudd. Tiden før en krig bryter
ut kan faktisk være en vel så vanskelig tid å drive kritisk journalis-
tikk i som etter utbruddet. Mange studier bekrefter Daniel Hallins
tese om at det finnes en «sfære for legitim kontrovers» – og følgelig
også en del kontrovers som er illegitim. Selv motstanderne av en
krig – eller en hvilken som helst annen politisk tildragelse – bør ha
en plass blant dem som legitimt uttaler seg, slik at de kommer til
orde. Mens det kan være vanskelig å nå frem før et krigsutbrudd,
vil imidlertid kretsen av legitime kritikere ofte kunne bli utvidet
etter at publikum har blitt vitne til hva som faktisk skjer i en krig.
Angrep som rammer sivile er et typisk eksempel: Opinionen blir
engasjert og motstanden blir mer uttalt.

Studien viser at britiske journalister rett og slett ikke var opp-
merksomme på det Susan Carruthers har kalt «prepropaganda»-
strategier. Disse strategiene utelukket i realiteten alle alternativer
til krig. Prepropaganda følger gjerne et fast mønster, der presenta-
sjonen av en overhengende trussel er helt sentral. Som ledd i trus-
seletableringen er det viktig å forfekte at man må ha en eller annen
form for forebyggende strategi. Deretter kommer en demonisering
av motparten, gjerne ved hjelp av omskrivning av historien, hånd i
hånd med en mobilisering av en følelse av at grunnleggende verdier
er truet. En siste strategi i prepropaganda-feltet er å vinne pressen
over på sin side.

Mye av forarbeidet var allerede gjort. Etter neste ti år med kriger
på Balkan var fiendebildene av Milosevic og de etniske serberne
for lengst etablert. Alt NATO trengte å gjøre, var å mobilisere en
følelse av at grunnleggende verdier var truet, og at trusselen var
overhengende. Begge disse synspunktene lot seg finne igjen i
britiske medier på dette tidspunktet. Særlig *Nine O'Clock News*
viderebrakte en sterk følelse av stort hastverk og at det var fare på
ferde. Verken *Nine O'Clock News* eller *Daily Telegraph* levnet tvil
om at NATO hadde forsøkt alle midler og at det ikke var noen an-
nen utvei enn å bombe. Alternativene var soleklare: NATO skulle
avverge en humanitær katastrofe, mens Milosevics motstand mot
en fredsløsning var komplett uforståelig. Den serbiske virkelighets-
forståelsen – og også den russiske – ble bare gjengitt i kontekster
som svekket disse partenes budskap.

Mediene var opptatt av å understreke det nye i denne situasjonen

– at dette var NATOs første operasjon mot de væpnede styrkene til en suveren stat. Samtidig ble folkerettslige spørsmål ikke reist i begynnelsen av konflikten i det hele tatt.

Funnene fra intervjuundersøkelsen blant involverte journalister er også verdt å merke seg. Her kom det frem en bekymring som gjør seg gjeldende i mye pressekritikk for tiden, at det kan være fare for at den teknologiske utviklingen bidrar til at form overskygger innhold. I tillegg til flere og raskere medier og større konkurranse stiller ofte større krav om kostnadseffektivitet – definert blant annet som manglende vilje til å bruke penger på korrespondenter som *kan* et land eller en region når en kan basere seg på såkalte «parachuted» journalister. Eller på ferdigtygd informasjon fra krigens forskjellige parter.

Ikke alt som kommer frem i rapporten er like overraskende, men like fullt er den interessant lesning på grunn av den detaljerte gjennomgangen. Riegert selv slår dessuten fast at det som ser ut til å være det som både huskes best og debatteres mest etter en slik tildragelse, er mediedekningen. Ellers hadde selv den britiske pressens lojalitet en ende. For eksempel fikk BBC på pukkelen av statsminister Tony Blair fordi de hadde latt serbiske påstander om NATO-ødeleggelserstå uimotsagt. I Underhuset beskyldte en opprørt Blair BBCs utenriksredaktør John Simpson for å ha underkastet seg serbiske myndigheter. Slike episoder bidro i stor grad til at pressen etter hvert utviklet et mer kritisk syn.

Gender and Sexuality in Ethical Context. Ten Essays on Polish Prose

Knut Andreas Grimstad & Ursula Phillips (red.)

Slavica Bergensia 5

Bergen: Department of Russian Studies, IKRR, University of Bergen 2005

286 s., ISBN 8290249306

Recenserad av **Karin Sarsenov** [fil. dr., forskarassistent i rysk litteratur vid Lunds universitet]

Knut Andreas Grimstad och Ursula Phillips bok fyller ut ett tomrum inom polonistiken som sedan länge täppats till i exempelvis russistiken: behovet av en allsidig genomgång på engelska av modernitetens litteratur med utgångspunkt i (post-)moderna teorier om genus och sexualitet. Redaktörerna vill dock inte hämföra sig till någon särskild teoretisk skola eller politisk ståndpunkt: de vill

till exempel inte fastslå huruvida «genus är socialt och ideologiskt konstruerat eller betingat» (s. 7), utan vill istället begränsa sig till ett antal undersökningar av konkreta texter. Eftersom «genus» per definition avser just den sociala och ideologiska aspekten av könets praktik kan man undra varifrån denna försiktighet stammar. Ingen av artikelförfattarna hemfaller heller åt någon särartsfeminism eller åt biologiska tolkningsmodeller.

Däremot speglar inte alla bidrag en medvetenhet om de asymmetriska maktrelationer som från början skapat ett behov att teoretisera genus. Włodzimierz Boleckis utmärkta introduktion av Polens främsta modernistiska författare visar på freudianska tankegångar i Karol Irzykowskis roman *Paluba* skriven 1899–1902, det vill säga samtidigt med Freuds publikation av *Om drömtydning* (1901). Boleckis argumentation är dock främst inriktad på att visa Irzykowskis profetiska insikter och hans föregripande av idéer som skulle bli dominerande långt senare, bakom vilket man anar ett nationalistiskt ärende, snarare än ett genusperspektiv. Så som många bidragsgivare påpekar stod frågan om Eros och Thanatos, om kampen mellan könen i centrum för den modernistiska litteraturen och man behöver därför inte anlägga ett särskilt genusperspektiv för att få lov att diskutera dessa frågor. Boleckis referens till «patologisk» masochism (s. 114) visar också på hans distans till den genusvetenskapliga diskursen.

Ordet «etisk» i antologins titel väcker farhågor: Feminister har alltid fått kämpa just mot etikens, eller snarare moralens förespråkare när de velat införa basala rättigheter som exempelvis utbildning, preventivmedel och abort. Redaktörerna lugnar oss dock med att etik i den här boken främst avser «en eller flera moraliska visioner som utmanar lästa mentala attityder» (s. 8), vilket expanderar det semantiska fältet nästan ad infinitum. Man är ute efter att «beskriva en författares etiska program» (s. 8) med avseende på till exempel manlighet och kvinnlighet, vilket tyder på en författarcentrerad approach, som efter årtionden av textorienterad kritik inom litteraturvetenskapen får en skandinavisk läsare att höja på ögonbrynen.

Bland bidragen är det främst Grażyna Borkowskas artikel «The Feminism of Eliza Orzeszkowa» som använder sig av den författarcentrerade varianten. Artikeln ger en välbehövlig genomgång av Eliza Orzeszkowas liv och verk och visar med all önskvärd tydlighet på det prekära i att vara en politiskt och litterärt intresserad kvinna i 1800-talets Polen. Som läsare irriteras man först av Borkowskas beslut att inleda med en ganska gråtmild beskrivning av Orzeszko-

was olyckliga privatliv – ingen av de manliga författarna begåvas med en sådan, trots att deras liv knappast var mycket lyckligare – men efter hand klarnar motiven till beslutet. Borkowska tolkar många av Orzeszkowskas politiska och litterära ställningstagan- den just mot bakgrund av hennes biografi – som frånskild kvinna var hennes yttrandefrihet minst sagt begränsad. Släende är också kontrasten mellan till exempel Orzeszkowas utopiska vision om kvinnornas «moraliska excellens» (s. 93) å ena sidan, och Ignacy Witkiewicz drömmar om «‘systematiskt förräderi’ som ett motgift till ‘stor kärlek’» (s. 112) å den andra.

Małgorzata Anna Packaléns artikel om femmes fatales i den polska byn försöker inte som Borkowska utvinna författarens etiska program ur texterna, utan låter verken tala för sig själva. Hon har valt ut tre landsbygdsskildringar: Orzeszkowas roman *Cham* (1888), *Chłopy* av Władysław Reymont (1910–11) och *Ludzie stamtqd* av Maria Dąbrowska (1926) vilket gör att hela den modernistiska perioden täcks. Nu är dessa skildringar inga arketyptiska modernistiska verk – det är ju staden och inte landsbygden som är modernismens topos per se. Packalén ser också romanernas rigida förståelse av kön som ett resultat av landsbygdsmiljön, och något som inte var utmärkande för urbana skildringar från samma tid. Inte oväntat är det bara det yngsta verket – *Ludzie stamtqd* – som förmår förena kvinnlig ohämmad sexualitet, förkroppsligad i begreppet femme fatale, med social anpassning.

I Orzeszkowas och Reymonts romaner går dessa kvinnor en stereotyp våldsam död till mötes. Packalén pekar dock på den ohöljska förtjusning med vilken båda författare beskriver sina hjältinnor och som hos Reymont tar sig nästan religiosa uttryck. Paradoxalt nog beskriver han den barnlösa fresterskan Jagna med ett bildspråk hämtat från katolskt mytologiskt tänkande med dess tätta koppling mellan den helgade jorden och kvinnan (Moder Maria). Här refererar Packalén till Mircea Eliade, och även om hennes slutsatser inte blir mindre övertygande för det skulle jag ändå vilja uppmana till en viss försiktighet: Eliade har utsatts för hård kritik på grund av allt för långtgående slutsatser om den förhistoriska «religiosa män-niskans» världsbild på grundval av ett ganska magert källmaterial. Det är dock ingen tvekan om att Jagnas fullständiga hängivenhet till sin «natur», som i romanen förutbestämmer henne till ett liv i självdistraktiv kärlek (och inte arbete) har klart mytiska drag.

Detta för oss osökt till Ursula Phillips bidrag, en analys av Narocyza Źmichowskas roman *Poganka* från 1846. Hon finner samma fascination för den stereotypa femme fatale i Źmichowskas text

som Packalén fann i sina, samtidigt som Phillips urskiljer ett skarpt avståndstagande från myten om den självuppförande polska modern. Efter en noggrann intertextuell läsning av romanen drar Philips slutsatsen att Żmichowskas roman förespråkar en syntes mellan eros och agape (femme fatale och dygdig moder), samt ett samhälle där lyckliga individer utför nyttigt arbete, i motsats till självuppförande, lidande individer vars arbete blir meningslöst. Särskilt det senare framstår idag snarast som en truism i stil med «det är bättre att vara frisk och rik än sjuk och fattig», medan det på Żmichowskas tid utgjorde ett radikalt ställningstagande inom den patriotiska diskursen.

Knut Andreas Grimstad gör en lysande psykoanalytisk läsning av Witold Gombrowicz anonymt publicerade boulevardroman *Opetani* (1939). Romanen framstår med sin långa rad av populärkulturella motiv (det gotiska slottet, prostitution, mord, parapsykologi) som en pastisch på genren i sig. Grimstad lyckas dock ur denna härva av överdrifter tvinna fram ett resonemang som bygger på konceptet «otillåten likhet» – idén om de båda könens olika men komplimentära roller provoceras här med hjälp av ett älskande par som på ett grundläggande plan är identiska. I Gombrowicz roman behöver en «manlig» kvinna och en «kvinnlig» man ett övernaturligt element för att skapa spänning dem emellan – när detta försvisser, försvisser också attraktionen. Av detta drar Grimstad slutsatsen att romanen inte fullständigt lyckas göra sig av med en binär och essentialistisk förståelse av genus.

German Ritz har bidragit med två förträffliga artiklar, men av utrymmesskäl berör jag bara den ena. I sin artikel «Inexpressible Desire and Narrative Poetics» visar Ritz på betydelsen av det «outtryckbara begäret» för hela den polska litteraturhistorien, till skillnad från många västerländska, där homosexuella sedan efterkrigstiden tillkämpat sig en plats som autonoma subjekt i sina länders litterära kanon. I Polen har homoerotiskt begär därför främst fungerat som en subtext, tillsammans med andra otillåtna uttryck av sexuell eller politisk natur. Ur Ritz artikel framgår att detta på intet sätt har varit till förfång för den polska litteraturskatten, utan att homoerotik snarare fått större plats där än i den västerländska.

Ursula Phillips har gjort ett imponerande arbete när hon översatt lejonparten av artiklarna till engelska. Den polska, norska och tyska vältaligheten i originalversionerna har med lätt hand förvandlats till en engelsk sådan. Som skandinav är jag dock obekvämt med meningar som sträcker sig över fem rader – detta fungerar på polska, när meningsstrukturen blir glasklar via kasus och genus, medan engelskan ofta kräver enklare konstruktioner.

Som alla goda böcker väcker även denna en mängd frågor, och så här i efterhand längtar jag efter en fylligare och mer teoretiskt baserad introduktion. Men att påpeka vad författare *inte* gjort är alltid orättvist så jag avslutar med att gratulera Ursula Phillips, Knut Andreas Grimstad och bokens övriga författare till att ha givit oss en viktig och välargumenterad introduktion till ett evigt ämne.

Conflicting Logics? Implementing Capacity and EU Adaptation in a Postcommunist Context

Ulrika Jerre

Lund Political Studies 136

Lund: Department of Political Studies, Lund University 2005

197 s., ISBN 918830650X

Omtalt af **Flemming Splidsboe Hansen** [phd, assistant professor, Central European University, Budapest]

Denne bog omhandler to vigtige emner: For det første, effekten af EU's standarder og krav på den offentlige forvaltning i postkommunistiske ansøgerlande og, for det andet, reformerne i den rumænske børnehjemssektoren. Begge dele fortjener vor opmærksomhed.

Bogen er baseret på Ulrika Jerres phd-afhandling – et forhold, som skinner igennem i bogens første, relativt teoritunge afsnit (kapitel 2–5). Disse kapitler er efterfølgende suppleret med lidt lettere data (kapitel 6–7) fra en række feltundersøgelser i Rumænien. Værkets styrke er desværre sidstnævnte; jeg skriver «desværre», idet det empiriske materiale udgør en blot lille del af bogen. Eftersom der er tale om en phd-afhandling, er der naturligvis en del teori – og denne gennemgås ganske fint – men der synes ikke at være noget selvstændigt bidrag («added value») i disse første fire kapitler. Projektets formål har ikke været at skabe ny teori, men «alene» at anvende allerede eksisterende teori til at belyse en konkret problemstilling, nemlig reformerne i børnehjemssektoren. Det er der naturligvis ikke noget galt i – mange af os arbejder på denne måde; men problemet opstår, når gennemgangen af den teoretiske ramme ender med at udgøre to tredjedele af det samlede værk. Der er simpelthen for lidt plads til nyt, og Jerre burde have præsenteret flere af sine egne data og konklusioner – jeg er sikker på, at hun har *meget* mere, end hvad der er indeholdt her – det ville have været mere interessant.

Samtidigt er det uklart, hvorledes teori og empiri er forbundet.

Hvis der på den ene side er tale om en mere eller mindre «tilfældig» udvælgelse af casen, hvad fortæller det hele os så om de forventelige ændringer i andre undersektorer af den rumænske forvaltning – og om forvaltningen i andre postkommunistiske lande? Tilsyneladende ikke særligt meget. Jerre forklarer selv, at staten kan have en høj kapacitet til at formulere og gennemføre politikker inden for visse områder, mens den kan være svag inden for andre. Dette argument afspejler naturligvis den komplekse virkelighed, som vi forsøger at beskrive, men det gør det samtidigt vanskeligere for os at generalisere om den mulige effekt af eksterne aktørers pres. Med andre ord, hvad er forholdet mellem den uafhængige variabel og den lange række af mulige afhængige variabler (undersektorer)?

Hvis casen på den anden side er udvalgt netop, fordi «child protection is the diamond of the last ten years» (s. 156), ja så er der også et problem. For så synes valget at være sket under hensyntagen til den afhængige variabel (se s. 12). Og så er det igen vanskeligt for os at vide, hvorledes andre afhængige variabler vil opføre sig, når de udsættes for pres.

Forvirringen stammer, så vidt jeg kan bedømme, fra ovennævnte vægtning af teori og empiri. Det er ikke en teori-genererende afhandling, og Jerre skulle derfor ikke alene have vægtet stoffet anderledes, men også gjort det mere klart, at der her er tale om en enkeltstående case, som er udvalgt efter helt andre og muligvis personlige kriterier. Så ville læseren ikke forgæves lede efter de netop beskrevne sammenhænge.

Ændringerne i forvaltningen sker tilsyneladende efter rationelle cost-benefit analyser; konditionalitetspolitikken ændrer et eksisterende balancepunkt i det hjemlige politiske system, og derved fremvinges de påkrævede reformer. Det er med andre ord simpel læring, og der synes ikke at være åbnet for muligheden af nogen form for internalisering af de relevante normer. Hvorfor egentlig ikke? Er det, fordi internalisering ikke har fundet sted (eller ikke kan registreres)? Eller er det, fordi forfatteren simpelthen mere eller mindre bevidst har udeladt denne dimension? Det kunne have været interessant at vide mere om komplekse læringsprocesser, især inden for så følsomt et område som det her valgte. Det nævnes kort, at «[East and Central European] elites look to the EU for models» (s. 82), hvilket normalt ville indikere, at man er ude efter mere end blot «kopiering» og i stedet søger at overtake og internalisere nye måder «at gøre tingene på».

Det er et af Jerres hovedargumenter, at den rationelle adoptering af EU's standarder ofte har utilsigtede, men positive virkninger på

statens evne til at formulere og gennemføre politikker inden for andre undersektorer (for eksempel s. 3). Dette argument forsvinder dog undervejs, og det bringes først op igen hen imod slutningen af bogen (s. 160), hvorfor det forekommer uunderstøttet. Det kunne have været et vigtigt og selvstændigt bidrag til teorien, men tanken forfølges ikke konsekvent.

Emnets vigtighed skal der dog ikke sås tvivl om. Jerre spørger selv, hvorfor vi skal bruge tid på at diskutere effekten af EU's standarder og krav, når størstedelen af de postkommunistiske ansøgerlande allerede er inde eller snart vil komme det (s. 7). Til dette svarer hun, at nye lande står klar i kulissen, og at vi derfor har brug for mere viden om, hvorledes disse vil reformere sig i denne situation (s. 8). Jeg er enig – dog med en enkelt undtagelse: Naboskabslandene (blandt andet i SNG) har ikke fået noget løfte om medlemskab. Og det er netop dét forhold, som Jerre fremhæver som afgørende for at «få tingene til at ske». Men konditionalitet er jo ikke alene om medlemskab, det er i stedet alle de politiske tiltag, som benyttes for at ændre balancepunkterne i de hjemlige politiske systemer. Videre forskning inden for vort felt kan forhåbentligt hjælpe til at fremme vor viden om «konditionalitet minus medlemskab» – det vil utvivlsomt blive stadig vigtigere.

Alt i alt er der tale om en bog med gode ansatser, men også om et værk, som ikke helt evner at leve. Bogen vil klart være af størst interesse for folk, som beskæftiger sig med reformproceserne i Rumænien eller endnu mere snævert med ændringerne i børnehemssektoren, men selv for disse potentielle læsere er der skuffende lidt at hente. For folk med interesse for offentlig forvaltning og EU-konditionalitet tilbydes endnu mindre – her er der i store træk alene tale om en velskrevet og kompetent gennemgang af eksisterende teori.

Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy

Lena Jonson

London: Tauris 2004

256 s., ISBN 1850436282

Omtalt av **Indra Øverland** [phd, seniorforsker, Norsk Utenrikspolitisk Institutt]

Denne boken tar opp et spørsmål som fortjener mer oppmerksomhet: Hvorfor skjedde det en endring i Russlands politikk overfor Sentral-Asia slik at USA kunne bruke militære fasiliteter i regionen i forbindelse med operasjonen i Afghanistan? Dette spørsmålet er spesielt interessant tatt i betrakning at et av hovedmålene for russisk politikk tidligere har vært å forsøke å begrense andre aktørers spillerom i Sentral-Asia, at mange kommentatorer både i Vesten og Russland fortsatt ser på regionen som en arena for rivalisering mellom Russland og USA samt at viktige aktører innad i Russland ikke støttet Putin-regjeringens nye strategi i Sentral-Asia.

Geografisk har Jonson fulgt den sovjetiske tradisjonen og definert Kasakhstan ut av Sentral-Asia. Det er synd, siden man dermed går glipp av en diskusjon om hva Kasakhstans raskt stigende stjerne betyr for russisk utenrikspolitikk og for Usbekistans ambisjoner om å bli en regional hegemon. Samtidig er det selvfølgelig grenser for hvor mye man kan ta for seg i én enkelt bok.

Boken er delt i fire hoveddeler med til sammen åtte underkapitler. Hoveddelene tar for seg henholdsvis den historiske bakgrunnen, endringen i russisk politikk overfor Sentral-Asia under Vladimir Putin, faktorer som virker inn på russisk utenrikspolitikk og noen konkluderende argumenter om hvorfor russisk politikk overfor Sentral-Asia endret seg. De åtte underkapitlene favner vidt, herunder bl.a. teorier om politikkendring og sikkerhetisering, det russiske imperiets erobring av Sentral-Asia, konflikten i Tsjetsjenia, historiske skoler innenfor sentralasiatisk islam, den minkende russiske innflytelsen under Boris Jeltsin og den postsovjetiske utviklingen i de enkelte land i Sentral-Asia. Boken dekker dermed et ganske vidt spekter av temaer, men disse trekkes godt sammen og det er sjeldent Jonson spører av. Et unntak er drøftingen av forholdet mellom Russland og USA i sammenheng med krigen i Irak. Denne virker litt påhengt, noe som ytterligere understrekkes av at den kommer mot slutten av boken, etter at mange av hovedargumentene allerede er oppsummert.

Utrølig nok har Jonson greid det kunststykke å være både vidtfavnende og empirisk detaljert på samme tid. Dette gjør at boken kan fungere utmerket som en uttømmende katalog over de siste års begivenheter i regionen. Om noen trenger et grundig oversiktsverk om russisk utenrikspolitikk og utviklingen i Sentral-Asia til et universitetskurs, eller et oppslagsverk til bruk for sine egne analyser, er denne boken i begge tilfeller et godt valg. Den korte oversikten over sovjetisk/russisk utenrikspolitikk under Gorbatsjov, Jeltsin og Putin er så treffsikker at den godt kunne publiseres separat.

Jonson tar et utgangspunkt i Aleksandr Gortsjakovs (1788–1883) pragmatiske reorientering av russisk utenrikspolitikk etter nederlaget i Krimkrigen. Hun beskriver Gortsjakov som premissleverandør til dagens russiske utenrikspolitiske debatt, men benytter også selv Gortsjakov som et referansepunkt for å forstå nyere kursendringer. Det er forfriskende å lese en grundig analyse som lykkes i å fremstille utviklingen i før- og postsovjetisk tid i et enhetlig perspektiv. Fraværet av den intervenerende sovjetperioden fungerer også som en vaksine mot overfokusering på transisjonsbegrepet. I stedet blir nyere russisk politikk overfor Sentral-Asia presentert i et langsiktig historisk perspektiv. Det at Jonson samtidig greier å unngå å falle i «Great Game»-fellen og pøse ut overflatisk geopolitisk og geoøkonomisk synsing og referanser til Rudyard Kipling er imponerende.

En del steder blir det riktignok en noe overdreven oppramsning av begivenheter, institusjoner og aktører. Et av de verste eksemplene på oppramsning er siste del av avsnittet «The strategic situation and the Russian response» (s. 49), som mer er en serie kulepunkter som renner ut i sanden enn en fullverdig avslutning på et interessant avsnitt.

Detaljrikdommen gjør boken til et potensielt meget nyttig oppslagsverk om russisk utenrikspolitikk og Sentral-Asia. I en slik sammenheng blir imidlertid stikkordlisten altfor mangelfull. Den er på bare en drøy side og dekker utelukkende personer, land og noen utvalgte stedsnavn. Det er ikke så nyttig å få listet opp de mer enn 40 sidetallene hvor Kirgisistan er nevnt – det sier seg selv at Kirgisistan nevnes mange ganger i en bok om russisk politikk overfor Sentral-Asia. I stedet ville det ha vært langt nyttigere å kunne slå opp ord som «gass», «OSSE» eller «markotika».

Jonson har et interessant poeng om at Russland både i den postsovjetiske og tidligere perioder har brukt Sentral-Asia som en utenrikspolitisk arena å falle tilbake på når ting ikke går så bra på vestfronten. Dette er ideen om Sentral-Asia som en slags reserveløs-

ning i tilfelle den peneste kandidaten ikke skulle la seg invitere på ballet likevel. Men Jonson tar ikke opp det viktige underliggende spørsmålet om det russiske utenrikspolitiske establishment – for ikke å snakke om det russiske samfunn for øvrig – egentlig er grunnleggende interessert i Sentral-Asia på lengre sikt.

Dette er også potensielt et metodologisk problem: Når man fokuserer på russiske kilder, meninger og debatter om Russlands rolle i Sentral-Asia, slik en Sentral-Asia-ekspert naturligvis gjør, er det selvfølgelig ingen mangel på data. Men dette betyr ikke nødvendigvis at Sentral-Asia er så viktig i en bredere utenrikspolitisk kontekst. Det skal for eksempel ikke mye lesning til før man oppdager kontrasten mellom det russiske statsapparatets tilnærming til de russiske minoritetene i Baltikum og den i Turkmenistan. At russiske diplomater og politikere velger å bruke enhver anledning til å klage høylytt over situasjonen til russerne i Baltikum, samtidig som de har ofret rettighetene til russerne i Turkmenistan på Gazproms alter, sier en del om de utenrikspolitiske prioriteringene i en bredere kontekst.

Det er likevel vanskelig å komme på noen annen forsker i Norden som kunne ha produsert et verk av en slik standard om Sentral-Asia. Også globalt må dette kunne sies å være et nøkkelbidrag på området. Jonson er svært velinformert og står støtt både hva gjelder Russland og Sentral-Asia. Ofte virker den postsovjetiske grenen av Sentral-Asia-studier, som Lena Jonson tilhører, overflatisk sammenliknet med den grenen av Sentral-Asia-forskningen som nærmer seg regionen sørfra (f.eks. Olivier Roy, med sine tyrkisk- og persisk-kunnskaper). Men i dette tilfellet har Lena Jonson sørget for at vi postsovjetiske Sentral-Asia-ekspertene ikke har noe å skamme oss over. Med sin balanserte og nyanserte fremstilling unngår hun også de kategoriske, noen ganger bombastiske, påstandene til forskere som Martha Brill-Olcott. Jonsons balanserte utgangspunkt og fraværet av politiske agendaer gjør det mulig å trenge inn i psykologien til forskjellige aktører, for eksempel i beskrivelsen av hvordan Putin grep anledningen som terrorangrepene 11. september 2001 bød på til å forbedre forholdet til USA (s. 86).

Alt i alt er dette en original, balansert og grundig bok, av og til tung i sitt fokus på detaljer, men uten tvil noe av det beste som er skrevet av en nordisk forsker om det postsovjetiske området.

Centralasien: Västturkestan. Nationsbyggande under sovjet-ekologi och islameideologi?

Thomas Lundén (red.)

YMER vol. 125

Stockholm: Svenska sällskapet för geografi och antropologi 2005

254 s., ISSN 00440477

Omtalt av **Arne Haugen** [dr.art., avhandling om opprettelsen av nasjonale sovjetrepublikker i Sentral-Asia, rådgiver ved Senter for internasjonalisering av høyere utdanning]

Ikke noe sted i det tidligere Sovjetunionen fant man en så stor motvilje mot å oppløse unionen som i republikkene i Sentral-Asia. Holdningene var åpenbart basert på en erkjennelse av de store utfordringene selvstendighet ville medføre. Det er forskjellige aspekter ved disse postsovjetiske utfordringene denne årboka fra Svenska sällskapet for antropologi og geografi primært handler om. Kulturelt, politisk og økonomisk har de fem nye statene i Sentral-Asia måttet finne nye veier, samtidig som arven fra Sovjetunionen på mange områder har utgjort en til dels katastrofal begrensning.

Geografisk er «Vestturkestan» eller det tidligere russiske/sovjetiske Sentral-Asia rammen for boka. Som ventelig kan være i en årbok, er det stor spennvidde mellom artiklene både tematisk og på andre måter. Her finnes både forskningsbidrag og mer populariserte oversiktsframstillinger. Bokas 13 artikler er hovedsakelig skrevet av svenske forskere og studenter.

I forordet blir det sagt at Sentral-Asia er et tørt navn på et tørt område. Nettopp vann har til alle tider vært en kritisk ressurs i regionen, og tilgangen på vann har vært en helt sentral dimensjon i regionens sosiale, økonomiske og politiske utvikling. Åpningsartikkelen, som gir en introduksjon til Vestturkestans geografi, er framfor alt rettet mot vann og vanntilførsel. Sentral-Asia er en fascinerende og spennende region på mange måter, ikke minst gjelder det naturen. Artikkelforfatterne slår fast at den store forekomsten av saltsjøer spredt over nesten hele regionen gjør at området må være paradis for en paleoklimatologisk forsker.

Vannets avgjørende betydning er også et sentralt utgangspunkt for Torgny Hinnemos artikkel om sentralasiatisk politikk. Tilgangen til vann har lagt grunnen for det sosioøkonomiske skillet som i så stor grad har preget regionen gjennom historien, nemlig skillet mellom den bofaste og jordbruksdrivende befolkningen nær oasene og nomadene som flyttet i pakt med årstidenes endringer. Artikkelen er for øvrig først og fremst en generell og relativt overflatisk

framstilling av den politiske situasjonen i de fem landene siden opplösningen av Sovjetunionen. Denne teksten vil dermed primært kunne tjene som en nyttig innføring for leser med lite kjennskap til regionen i utgangspunktet.

Et annerledes bidrag er artikkelen «Bukhara & Samarkand: bilder ur historien». Her gjengis en rekke fotografier fra samlingen til den svenske oppdagelsesreisende Sven Hedin (1865–1952). Fotografiene ledsages delvis av en beretning om Hedins opplevelser, delvis av en utlegning om folkegrupper og kongedømmer som har preget deler av regionen gjennom årtusener. Det er særlig det førstnevnte som vekker interessen. Som for eksempel når Hedin i 1895 befinner seg i det øde Pamir i et ingenmannsland på grensen mellom russiske og britiske styrker. Her åpenbarer det seg et 18-manns russisk musikkorps, kasinotelt på begge sider og god tilgang på vin, sjampanje og gåseleverpostei. Hedins reaksjon var at hans enkle påkledning stakk seg ut blant offiserenes prektige paradeuniformer, og han lover seg selv ikke å gjenta denne utstyrsmessige tabben. Vi skulle gjerne fått et enda dypere innblikk i den oppdagelsesreisendes opplevelser i og av Sentral-Asia.

Utgangspunktet for Birgit Schlüters artikkel om språk og politikk er Sentral-Asias enorme kulturelle kompleksitet og regionen som en smeltedigel så vel språklig og kulturelt som politisk. Artikkelen viser hvordan sovjetisk språkpolitikk endret språkforholdene radikalt og hvordan situasjonen igjen ble grunnleggende forandret med statenes suverenitet. For alle statenes vedkommende gjelder at betydningen av russisk språk reduseres, selv om både praktiske og politiske hensyn kan tjene som en viss motkraft. Det er verd å merke seg at de mest radikale avrussifiseringsstrategiene har hatt begrenset gjennomslag. Språklig endring berører også i høyeste grad enkeltmenneskets kulturelle identifikasjon. Språkendring er derfor en sammensatt og langsiktig prosess.

Vår kunnskap om islams posisjon i Sentral-Asia i sovjetperioden var temmelig begrenset, og ofte basert på anti-sovjetisk ønsketenkning. Sofie Bedfords artikkel om islam tar utgangspunkt i forestillingen om et «offisielt» og et «folklig» eller «alternativt» islam. Et slikt skille er fortsatt relevant. Statsledere i Sentral-Asia har i stor grad drevet balansegang i sin holdning til islam og hatt sterke ønsker om kontroll. Artikkelen viser imidlertid at vi trenger mer kunnskap på dette feltet. Beskyldninger om ekstremisme tjener åpenbart politiske formål, og kan trolig bidra til å støtte opp om det de angivelig skal motvirke. Men hva som egentlig skjuler seg bak navn som Hizb-ut-Tahrir, IMU og «wahhabisme», er likevel ikke klart.

To av artiklene i boka handler om minoriteter i Sentral-Asia: uighurer og koreanere, og særlig den sistnevnte er interessant. Der den første langt på vei betrakter uighur som en statisk størrelse, viser artikkelen om koreanerne i Sentral-Asia hvordan en helt ny identitet har blitt skapt.

Regionens økonomiske utfordringer har vært og er kolossale. Michael Gentiles artikkel om industribyer i Sentral-Asia viser hvordan arven fra sovjetsamfunnet krever store omstillinger i alt fra næringsstruktur til byplanlegging. Ikke minst er utfordringene store med tanke på økologi. Samtidig er ensidig næringsliv et hovedproblem. Sovjetperiodens industrialisering til tross vil jordbruket fortsatt være en nøkkelfaktor i en region der enkelte av landene har 40 prosent av arbeidsstokken sysselsatt innenfor denne sektoren. Camilla Erikssons artikkel om Kirgisistans nye jordbrukslandskap tar for seg forandringer i kjølvannet av avkollektivisering og privatisering. Basert på feltarbeid i området drøfter artikkelen oppløsningen av kollektivbruket Pobeda og sosiale og økonomiske følger av eksponeringen for markedsøkonomi. Bøndene opplever en stor grad av usikkerhet særlig knyttet til prisutvikling på råvarene, noe som trekker i retning av mer selvbergingsdrift og økt importbehov for byene.

Da Sentral-Asia ble delt opp i nasjonale republikker i 1920-årene, klagde enkelte over at den tadsjikiske republikken var lite annet enn høye fjelltopper. Det var likevel først med oppløsningen av Sovjetunionen befolkningen for alvor fikk føle konsekvensene av dette. Trolle Carlsson skriver om samfunnsutvikling og økonomisk livsgrunnlag i en isolert fjellandsby i Pamir. Utvikling av økoturisme kan være en måte å gjøre fjelltoppene i landet mer innbringende på, men perspektivet er langsiktig.

Økologi står i sentrum for de to siste artiklene som begge er knyttet til økokatastrofen Aralsjøen, en av de sørgetligste sidene ved sovjetarven. Det er åpenbart et langt stykke å gå før man er i stand til å ta de nødvendige grepene som skal til for å bøte på effektene av denne katastrofen.

Det er ikke nødvendigvis noen enkel oppgave å finne en dekkende og sammenfattende tittel på en årbok av denne typen. Mens økologi er et sentralt tema, kan det samme ikke sies om islamsk ideologi. Ikke desto mindre retter boka økologien mot mange av de fundamentale utfordringene som vil prege regionen i overskuelig framtid. Og ikke minst gir samlingen anledning til å stifte bekjentskap med ulike disipliner og felt i studiet av Sentral-Asia.

Putins Rusland – Når magt korrumperer

Anna Politkovskaja

Oversætter: Jan Hansen

København: Høst & Søn 2005

384 s., ISBN 8763801353

Recenserad av **Vilhelm Konnander** [ordförande, Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien]

«Det her er mine følelsesmæssige reaktioner, griflet ned i marginen på den tilværelse, der leves i Rusland i dag. – Jeg lever i suet og skriver blot om det, jeg ser.» Denna programförklaring inleder Anna Politkovskajas *Putins Rusland – Når magt korrumperer*. Det är en viktig och angelägen bok Politkovskaja skrivit, där hennes ohejdade subjektivitet är såväl en styrka som en svaghet. Hennes sätt att skriva ställer därmed läsaren på prov att hantera sin egen subjektivitet inför dagens ryska samhälle. Ett förhållningssätt är att läsa boken som Politkovskajas *Rusland* snarare än *Putins Rusland*. Den som söker Putin lär dessutom bli besviken.

Politkovskaja är en ikon i internationell mediebevakning av Ryssland. Det är svårt att inte sälla sig till hyllningskören. Genom sin nya bok tar hon ett kvalitativt steg uppåt i jämförelse med de båda tidigare böckerna om Tjetjenienkonflikten. Boken är fascinerande och förförande läsning om den cancersvulst som, enligt Politkovskaja, ohejdat växer i den ryska samhällskroppen. Därmed utvecklar hon tematiken från tidigare alster, om än på ett bredare plan.

Hur skildrar boken *Putins Ryssland*? Författaren slår tidigt fast att: «Denne bog er ikke en analyse af Putins politik.» Istället riktas blicken mot enskilda människoöden och händelseförlöpp. Men är Politkovskajas fall representativa för dagens Ryssland? Och om så, återges de korrekt? Frågorna måste ställas, då fallen formar en anklagelseakt mot Putin, med höjdpunkt i bokens avslutande kärärsmod av denne vår tids «Akakij Akakijevitj». Politkovskaja vill utkräva ansvar och näjer sig inte med presidenten som symptom på sjukan i samhällskroppen. Tjetjenien, Dubrovka, Beslan – allt detta hade räckt mer än nog. Istället framstår Politkovskajas Putin som både effekt av och orsak till Rysslands moraliska förfall – från övergrepp och orättvisor till korruption och rövarkapitalism. Putin är skyldig, om inte annat, för att han låter det ske. Han symboliseras den represiva maktens fortbestånd – nomenklaturans och «nyrysarnas» symbios i en hybrid av gammalt och nytt. Putin står för

det människoföraktande systemets kontinuitet, är Politkovskajas budskap. Samtidigt lyser Putin med sin frånvaro. Han är en bifigur som ändå till slut ska ta på sig all skuld för att «Han foragter os». Känslorna är dock ömsesidiga. Politkovskaja hyser ett illa dolt förakt för Putin, kanske främst för att han av en «tilfældighet har opnået denne position i samfundets top». Putin är inte makten värdig. Detta helgerån tycks vara ett brott i sig.

Verkligheten då – de enskilda fallen som ska belägga Putins skuld? Soldatmoderns tröstlösa kamp mot systemet för att återfå stoftet efter sin stupade son Pavel kontrasteras till samma systems vedermödor att frikänna «krigshjälten» Jurij Budanov från krigsförbrytelser. Medan skildringen av fallet «Pavel» är både autentiskt och karakteristiskt, bör frågas om fallet «Budanov» är lika representativt. Bland annat framhålls psykiatrin som systemets sista halmstrå att bortförklara Budanovs brott. Den parallell till sovjetens politiska psykologi Politkovskaja därmed drar har dock liten förankring i dagens verklighet. Enskildheter motsvaras inte av systematik, hur gärna man än vill det.

Tillståndet i armén är ändemot ett område Politkovskaja behärsar. Med precision för hon sitt budskap: Människan är noll och intet värd gentemot det dehumaniserade militära systemet. De lojala och hederliga ignoreras eller mals sönder av systemet. Man möter ubåtskommendörens dagliga kamp för sin egen och familjens överlevnad samtidigt som han troget tjänar det vapenslag han vigt sitt liv åt. Den gamle veteranen Ivanov, återfinns död, fastfrusen vid golvet i sin lägenhet. Staten och militären har aldrig brytt sig om dem. Människorna utgör endast kuggar i ett maskineri från vagga till grav. Jeltsin kapitulerade inför generalerna och Putin har aldrig ens försökt reformera armén, hävdar Politkovskaja. Om kulturen har hon rätt, men i politiken är hon naiv. Putins mål är makt och kontroll över den armé han – som gammal tjekist – i grunden misstror. Detta är kamp, inte kapitulation.

Med exemplet Jekaterinburg illustrerar Politkovskaja hur systemet förenar kapitalism och kriminalitet, rättsväsende och politik i allomfattande korruption. Jekaterinburg är visserligen ökänt, men även om extremen dras fram, så är temat välbekant. Symbiosen mellan makt och pengar på lokalt och nationellt plan är inget som får läsaren att höja på ögonbrynen. Denna bild av Ryssland finns redan där. Så länge marknaden inte stör makten får den agera i fred.

Det är dock när man trär in i den ryska vardagen, som Politkovskaja är som bäst. Man möts av den gamla grannen Tanja, som slagit sig loss från sin man och blivit en lika framgångsrik

som hänsynslös affärskvinna. Denna medelmåtta har härdats och överlevt. I andra ändan återfinns begåvningen Misja som gått från alkohol till hustrumord, från fängelse till ortodoxi, för att slutligen kasta sig framför metron som en sista uppgiven gest mot ingen. Det är i dessa partier som samhällets och människornas inre förfall och liknöjdhet framträder i klarast dager.

Att *Putins Rusland* fångslar innebär inte att man ska vara okritisk till den bild Politkovskaja målar upp. Vreden, indignationen och temperamentet känns igen från förr och slår här ut i full blom. Hon rasar mot missförhållanden och maktmissbruk, mot mänskor och moral. Det stör att hon inte söker alternativa förklaringar, inga försonande drag. Världen delas i härskare och undersåte, förövare och offer, svart och vitt. Politkovskaja tar ställning. Det är inget fel med det. Hon gör det dock inte bara som person utan även som journalist. Därför måste man fråga: Är *Putins Rusland* god journalistik? Svaret torde bli såväl ja som nej. Politkovskajas sociala och politiskt engagerade journalistik har gått förlorad i väst. Hennes brutala uppriktighet kan jämföras med amerikanskt trettioårs fråna realism och «muckraking».

Politkovskaja serverar «snapshots» – ögonblicksbilder. Omslaget talar sitt tydliga språk: Fjärmad från folkets verklighet anas Putin bara bakom maktens jalusier. Stilistiskt skriker texten av språkliga disharmonier som endast motsvaras av den verklighet som skildras. Tyvärr beskriver hon den – med den förfördelades nit – alltför detaljerat och omfängsrikt. Stringensen saknas. Hur källorna hanteras är även problematiskt. Vad är första-, andra- och tredjehandsuppgifter? Hur värderas de? Återges de korrekt och i rätt sammanhang? Kan de kontrolleras? Researcharbetet är enormt och materialet är det inget fel på. Allt är mycket trovärdigt men samtidigt ställer subjektiviteten extra höga krav på Politkovskaja. Att tro på henne är inte nog. Hade någon annan kunnat skriva detta och hade slutsatserna i så fall blivit desamma? Att Politkovskaja är ett barn av sovjetisk journalistik framgår också klart av att hon sällan låter läsaren dra egna slutsatser: Man måste tala om vad folket ska tycka.

Slutligen, vem appellerar Politkovskaja till? Den ryska publiken når hon inte. Boken ges inte ut i Ryssland. En västlig publik står i centrum, men Politkovskaja är desillusionerad om att kunna påverka västs Rysslandspolitik. Hon vädjar inte heller till makten utan föraktar den. Någon högre makt, som ställer allt tillräätta, tror hon inte på. Svaret är kanske så enkelt som «lyss den som vill!» Politkovskaja förtjänar också att lyssnas till. *Putins Rusland* är en övertygande skildring med ett angeläget budskap för såväl specialister som en

bredare publik. «Så slemt kan det vel heller ikke være», frågas man inledningsvis. När sista bladet vänts är det med känslan att det är mycket värre.

The Transitions of Local Administration Culture in Russia

Anna-Liisa Heusala

Helsingfors: Kikimora Publications 2005

375 s., ISBN 952102528X

Recenserad av **Peter Söderlund** [pol.lic., doktorand vid Åbo Akademi]

Anna-Liisa Heusala har i sin doktorsavhandling riktat uppmärksamheten på förändringar i den administrativa kulturen på den lokala nivån i Ryssland sett ur ett historiskt tidsperspektiv. Administrativ kultur förutsätts vara produkten av (1) den politisk-institutionella strukturen och (2) procedurer och traditioner inom det sociala systemet. Frågan är i vilken grad strukturella reformer har konvergerat med den administrativa kultur som formats under tidigare institutionella arrangemang. Saken är att formella strukturer kan omdanás i rask takt, medan det tar längre tid för aktörers värderingar och handlingsmönster att förenhetligas med formella förordningar. Vilka gamla karaktärsdrag bibehålls och vilka nya finner fotfäste i och med omvälvande strukturella förändringar i statsstrukturen?

I studien görs en djuplodande beskrivning av den politiska utvecklingen under fyra tidsperioder: Tsarryssland 1870–1916, Sovjetunionen 1917–38 och 1986–91 samt Ryssland från och med 1991 fram till 2000-talet. Vartdera av de fyra empiriska kapitlen är uppdelade i tre avsnitt som beskriver den politiska ideologin bakom administrativa reformer, utfallet av de strukturella reformerna i statsbyggnadsprocessen och en utvärdering av den nya administrativa kulturen som uppkommit efter reformerna.

I syfte att evaluera förändringar i den lokala administrativa kulturen tas åtta dimensioner relaterade till den liberal-demokratiska idealmodellen i beaktande. Dessa dimensioner hänför sig till: ekonomiska förutsättningar och befogenheter, maktfördelning, lagar och förordningar, politisk organisation, öppenhet med hänsyn till information och möjlighet att göra sin röst hörd, villkor för exekutiva ledare, villkor för tjänstemännen verksamma inom lokalförvaltningen samt möjligheter för kunder och medborgare att få sin röst hörd. Detta utgör i mitt tycke utmärkta bedömningsgrunder för att analysera den administrativa kulturens utveckling.

En serie tabeller i avslutningskapitlet sammanfattar de iakttagelser som gjorts i de tidigare kapitlen med hänsyn till ovannämnda dimensioner, varmed en analys av förändringar över tid kan göras. Resultaten av denna analys är föga förvånande: som bekant var den lokala administrationens oberoende starkt begränsat under tsartiden och under den kommunistiska epoken, medan en positiv utveckling kunde skönjas efter Sovjetunionens sammanbrott. Men det främsta målet med studien var ju ändå att se hur väl man lyckades skapa den typ av administration och administrativ kultur man hade förutsatt sig göra i och med de strukturella reformerna.

För undertecknads del är utvecklingen i Ryssland efter Sovjetunionens fall av särskilt intresse. Under stora delen av historien har man kunnat betrakta den lokala administrationen som statsmakten förlängda arm, men under 1990-talet skapades förutsättningar för en mer oberoende lokal administrativ nivå. Många hinder har dock funnits på vägen. I många regioner struntade till exempel regionala myndigheter i att utveckla och institutionalisera maktstrukturer på lokal nivå. Lokala aktörer hade allt som oftast också svårt att hävda sig mot det politiska etablissemansen på den högre förvaltningsnivån (det vill säga den regionala). Och sist men inte minst har bristen på ekonomiska medel bidragit till begränsningar i verksamheten på lokal nivå.

De politiska styrkeförhållandena på lokal nivå har återspeglat styrkeförhållandena på nationell och regional nivå. Makten har koncentrerats till den exekutiva ledaren på bekostnad av de legislativa maktorganen. Således fick de folkvalda borgmästarna stort inflytande på lokal nivå. Detta har urholkat principen om isärhållande av makt mellan exekutiva och legislativa organ. Frågan är vad som händer i framtiden. Från och med år 2006 träder en ny lag i kraft som reglerar det politiska livet i kommunerna. På pappret kommer de förtroendevalda att få mer att säga till om och kommunerna att bli mer självständiga. Kommer vi därmed att se få en positiv utveckling, även om centralmakten eftersträvar högre grad av centralisering? Här finns skäl till att följa upp utvecklingen. Ur den synvinkeln blir Heusalas studie ett utmärkt underlag för framtidiga studier.

Ett stort plus med boken är att man får en djup historisk inblick. Den politiska utvecklingen på nationell, regional och lokal nivå beskrivs ur ett generellt perspektiv. Författaren är nögd att göra så i och med att det inte är möjligt att betrakta administration som en ren och skär lokal angelägenhet. Man måste nämligen vara medveten om att lokal administration även inbegriper de funktioner

som ombesörjts gemensamt mellan olika förvaltningsnivåer, varmed den lokala administrationen har fungerat som centralmaktens förlängda arm.

Det bör dock påpekas att studien blir lite väl generell. Visserligen finns en fallstudie som beskriver den lokala administrationen i en region, Murmansk, där intervjuer med anställda inom lokalförvaltningen har genomförts vid två tidpunkter (1993 och 2000). Här är dock nackdelen att perspektivet blir väl smalt. Faktum är ju att Ryssland består av en mångfald av regioner där graden av demokrati och medborgerlig aktivism varierar kraftigt mellan regionerna. Ett ytterligare minus är att någon egentlig motivering till varför just Murmansk av Rysslands alla 89 regioner är värd att analyseras inte ges.

På det stora hela är emellertid forskningsansatsen intressant och beundransvärd i och med att administrationen på lokal nivå i Ryssland fått relativt liten uppmärksamhet, i motsats till de åtskilliga analyserna av förvecklingarna på den nationella och regionala nivån.

Åh Tjetjenien. Den uendelige krig i Europa

Vibeke Sperling

København: Gyldendal 2004

198 s., ISBN 8702031248

Omtalt av Heidi Furustøl [MSc i Russian and Post-Soviet Studies fra LSE. Har bl.a. jobbet med norsk fengselssamarbeid med Russland og i Østersjørådet]

Den danske journalisten Vibeke Sperling har med *Åh Tjetjenien. Den uendelige krig i Europa* skrevet en lettlest og personlig bok om den lengstvarende menneskerettighetskatastrofe i Europa i nyere tid. På knappe 200 sider gir Sperling en innføring i bakgrunnen for dagens krig i Tsjetsjenia, som hun hevder er del av en 300 år lang tsjetsjensk avkoloniseringskamp. Sperling er tidligere korrespondent i Moskva, og boken er krydret med hennes personlige møter med aktører og analytikere i det russisk-tsjetsjenske drama.

Utgangspunktet for boken er den hittil mest grufulle gisselaksjonen i den russisk-tsjetsjenske konflikten. Den 1. september 2004, på årets første skoledag, ble over 1300 skoleelever, lærere og foreldre tatt som gisler i Beslan, Nord-Ossetia. Kravet til terroristene var at Russland skulle trekke sine styrker ut av Tsjetsjenia, et krav som ble kontant avvist. Før gisseltakerne ble nedkjempet, ble mer enn 350

personer drept og over 700 såret. I kjølvannet av Beslan-tragedien mente mange vestlige kommentatorer at tsjetsjenerne nå hadde mistet siste rest av sympati. Unntaket var den nederlandske utenriksminister som på vegne av EU-formannskapet riktig nok fordømte terroristene og uttrykte EUs medfølelse overfor Russland, men som også forlangte en forklaring på hvorfor gisselaksjonen i det hele tatt kunne finne sted. Utspillet kom på et uheldig tidspunkt og skapte en diplomatisk skandale, men som Sperling sier: «Moskvas reaktion viste imidlertid, at der for den russiske ledelse ikke er noget rigtigt tidspunkt at stille spørsgsmål om Ruslands medskyld i terrorisme» (s. 95). Sperling vil ikke akseptere dette. Samtidig som hun gjør det klinkende klart at tsjetsjenske terrorister ikke kan fordømmes hardt nok for å ha tatt uskyldige russiske og tsjetsjenske liv, er Sperlings bok et viktig forsøk på å stille Russland til ansvar for de grove krigsforbrytelser og krenkelser av menneskerettighetene som har blitt begått mot den tsjetsjenske sivilbefolkingen.

Det er ingen tvil om at utenlandske terrorister utnytter situasjonen både i Tsjetsjenia og i Nord-Kaukasus og at de har klart å rekrytere mange unge til «hellig krig». Men like lite som den islamske verden i sin helhet kan anklages for islamisk terror, like lite kan Russland anklage det tsjetsjenske folk for terrorisme. Sperling sier at Russlands militærmakt og manglende oppgjør med Stalins forbrytelser har skapt grobunn for konflikten i Tsjetsjenia. Et russisk samfunn som hadde tatt et oppgjør med fortidens forbrytelser slik det skjedde i det postnazistiske Tyskland, ville neppe valgt militærmakt mot Tsjetsjenia, hevder Sperling (s. 16). Her har hun et viktig poeng som jeg gjerne hadde sett hun hadde utdypet. Mens flere postsovjetiske stater har foretatt en form for oppgjør med kommunismen og Stalins herjinger, har Russland så langt unngått dette. Det har på mange måter vært vanskeligere for russerne å ta et oppgjør med den sovjetiske arven siden russisk og sovjetisk identitet var så nær forbundet i sovjetperioden. Uavhengig av russernes manglende oppgjør med fortiden har det imidlertid også skjedd en radikalisering blant tsjetsjenske opprørere som har ført til at det i dag er få moderate aktører som man kunne innledet forhandlinger med. Dette må de tsjetsjenske opprørerne ta sin del av ansvaret for.

I motsetning til under den første tsjetsjenske krigen har det internasjonale samfunn glimret med sitt fravær i Tsjetsjenia. Russland anses som alliert i kampen mot internasjonal terrorisme, en kamp som nå også utkjempes i Tsjetsjenia. Under Beslan-tragedien brakte Putin saken inn for FNs sikkerhetsråd, men rådet ga ikke Russland medhold i at gisselaksjonen var al-Qaidas verk. Sperling påpeker

at det var første gang Russland ba om internasjonalt engasjement i forbindelse med Tsjetsjenia-konflikten og at det i fremtiden vil bli vanskeligere å holde krigen vekk fra den internasjonale dagsorden under henvisning til at Tsjetsjenia er et russisk indre anliggende. Dette gjenstår å se.

Sperling har imidlertid helt rett når hun sier at krigen i Tsjetsjenia ikke handler om et stykke jord i Nord-Kaukasus, men om Russlands mulighet for å utvikle seg til en moderne og demokratisk stat. Sperling siterer den kjente russiske journalisten Anna Politkovskaja som sier at «fred i Tjetjenien er en forudsætning for, at Rusland kan utvikle seg normalt. Kreml søger at fremstille Tjetjenien som et marginalt problem. Vi må ikke tale og skrive om det, men alt handler om Tjetjenien. Krigen har militariseret hele samfundet» (s. 138). Det bør derfor være i det internasjonale samfunns egen interesse å sørge for utviklingen av et demokratisk Russland. Dette er bokens viktigste budskap.

Sperling hevder videre at konfliktens kjerne ikke er religion, men en avkoloniseringskonflikt. Jeg er enig med Sperling i at religion ikke er hovedkilden til konflikten. De radikale tsjetsjenske opprørerne praktiserer en form for islam som er svært forskjellig fra tsjetsjenernes moderate sufi-versjon. Men jeg stiller meg tvilende til om konfliktens kjerne kun kan beskrives som en over 300 år lang konflikt hvor tsjetsjenerne har kjempet mot den russiske koloniseringen av Nord-Kaukasus. For det første er det ikke bare tsjetsjenerne som har motsatt seg det russiske og sovjetiske imperiet. Tsjetsjenerne har ved tidligere forsøk på å løsrive seg alltid alliert seg med sine naboer, spesielt ingusjeterne. For det andre rammet Stalins tvangskollektivisering på 1930-tallet ikke bare tsjetsjenerne, men alle sovjetiske folkeslag. For det tredje var ikke tsjetsjenerne alene om å bli deportert under den andre verdenskrig. Selv om denne nasjonale tragedien har blitt brukt som en forklaring på hvorfor Tsjetsjenia så sterkt ønsker å løsrive seg fra Russland, har ikke øvrige folkeslag som ble deportert vist en tilsvarende vilje til løsrivelse. Og for det fjerde var det flere andre republikker, slik som Tatarstan og Basjkortostan, som på begynnelsen av 1990-tallet ønsket selvstendighet uten at dette endte i væpnet konflikt. På tross av at det dermed er flere folkeslag som deler tsjetsjenernes erfaringer på et eller flere områder, var det kun i Tsjetsjenia det endte med krig. Jeg skulle ønske Sperling også kunne problematisert disse forholdene i stedet for ensidig å fokusere på avkoloniseringskonflikten.

I bokens siste kapittel har Sperling laget en kronologi kalt «Århundreders krige», som starter med Peter den stores erobring av

Dagestan i 1722 og avsluttes med å følge den andre tsjetsjenske krig frem til 1. september 2004. Kronologien gir en spesielt fyldig oversikt over hendelser i den første tsjetsjenske krig (1994–99), mellomkrigsperioden og den andre tsjetsjenske krig (1999–) som er nyttig for den interesserte leser. Men hvorfor nevner ikke Sperling de lange periodene med fred mellom Russland og Tsjetsjenia? Skal Tsjetsjenia noen gang få et normalisert forhold til Russland tror jeg det er viktig å fokusere på erfaringene med fredelig sameksistens, som tross alt var virkeligheten i lange perioder før 1994. Ved å fokusere ensidig på konfliktdimensjonen er jeg redd Sperling ikke bidrar til forsoning mellom russere og tsjetsjenere, men at konflikten forsterkes ytterligere.

Sperling har valgt *Den uendelige krig i Europa* som undertittel. Tittelen kan lett fremstå som noe fatalistisk: Tsjetsjenias skjebne er forutbestemt, og krigen vil fortsette uavhengig av hvilken innsats som gjøres. Jeg tolker likevel Sperling dit hen at hun mener krigen vil fortsette i det uendelige dersom ikke det internasjonale samfunn snart griper inn. I så måte er boken et viktig bidrag til å øke opinionens oppmerksomhet rundt Tsjetsjenia-konflikten og kravet om at det internasjonale samfunn må etterforske og rettsforfölge krigsforbrytelser i Tsjetsjenia. Bare på den måten kan konflikten løses med politiske midler.

Nye bøker i Norden

DANMARK:

Abrutytè, Neringa (red.)

Mens jeg venter på blikkenslager: Tekster og essays fra det ny Litauen

Oversat fra litauisk af Sotiris Souliotis

København: Politisk Revy 2005
166 s. ISBN 8773782610

Beevor, Antony & Ljuba Vinogradova (red.)

Grossman-dagbøgerne 1941–1945: Front mod tyskernes terror i Rusland

Oversat fra engelsk og russisk af Ole Steen Hansen *et al.*

Valby: Borgen 2005
457 s. ISBN 8721026734

Dahlberg, Rasmus

1983: Den Kolde Krigs højdepunkt

København: Aschehoug 2005
301 s. ISBN 8711118016

Gospodinov, Georgi

En naturlig roman

Oversat fra bulgarsk af Helle Dalgaard

Århus: Husets Forlag 2006
145 s. ISBN 8774835386

Leifer, Tore

Livet på spil: Dirigenten Tamás

Vetös erindringer

København: Lindhardt og Ringhof
2005.

255 s. ISBN 8759523263

Wessendorf, Kathrin (red.)

An Indigenous Parliament? Realities and Perspectives in Russia and the Circumpolar North

IWIGIA Document No. 116

København: IWIGIA 2005

225 s. ISBN 8791563100

FINLAND:

Bélinki, Karmela

Det Gröna Apoteket: Judiska öden i Baltikum

Otalampi: Sahlgren 2005

121 s. ISBN 9519016422

Hellevig, Jon, Artem Usov & Tauno Tiusanen

The Russian Tax Reform Paving Way for Investments

Northern Dimension Research Centre No 21

Lappeenranta: Lappeenranta University of Technology 2005

69 s. ISBN 9522141275

MacDonald, Morag

A Study of the Health Care

Provision, Existing Drug Servi-

ces and Strategies Operating in Prisons in Ten Countries from Central and Eastern Europe

European Institute for Crime Prevention and Control No 45
Helsinki: Heuni 2005
189 s. ISBN 952533323X

Mäntylä, Sari (red.)

Rituals and Relations: Studies on the Society and Material Culture of the Baltic Finns

Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, Humaniora, 336
Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters 2005
262 s. ISBN 9514109716

Pekkarinen, Olli

Northwest Russian Transport Logistics Cluster: Finnish Perspective

Northern Dimension Research Centre No. 14
Lappeenranta: Lappeenranta University of Technology 2005
122 s. ISBN 9522140333

Rosenholm, Arja & Sari Autio-Sarasto (red.)

Understanding Russian Nature: Representations, Values and Concepts

Helsinki: Aleksanteri Institute 2005
370 s. ISBN 9521025980

Ruokonen, Inkeri

Estonian and Finnish Gifted Children in their Learning Environments

Research Report No. 260
Helsinki: Department of Applied

Sciences of Education, University of Helsinki 2005
181 s. ISBN 9521020008

Söderström, Tage
Med segelbåt till Sibirien

Esbo: Schildt 2005
210 s. ISBN 9515015111

NORGE:

Angell, Henrik A.

Gjennem Montenegro paa ski

Modernisert utgave
Oslo: Agave Books 2005
130 s. ISBN 8299709628

Fasting, Kari & Nadezda Knorre

Women in Sport in the Czech Republic: The Experiences of Female Athletes

Oslo: Norwegian School of Sport Sciences 2005
55 s. ISBN 8023957236

Flikke, Geir

The Failure of a Movement: The Rise and Decline

Oslo: Faculty of Humanities, University of Oslo 2006
296 s. ISSN 08063222

Holm-Hansen, Jørn

The Transferability of Policy Instruments: How New Environmental Policy Instruments Strike Roots in Russia and Latvia

Oslo: Faculty of Social Sciences, University of Oslo
252 s. [uten ISBN]

- Montefiore, Simon Sebag*
Stalin: den røde tsarens hoff
Oversatt av Jorunn og Arne-Carsten Carlsen
Oslo: Cappelen 2006
820 s. ISBN 978820224088
- Sachnowitz, Herman & Arnold Jacoby*
Det angår også deg
Oslo: Holm & Tangen 2005
190 s. ISBN 8281450037
- Strand, Morten & Irina Kosareva*
St. Petersburg-historier: om tsarenes storslåtte hovedstad, om Gogol og Dostojevskij, Rasputin og Lenin, Stravinskij og Sjostakovitsj, Brodsky og Putin, om byen som fødte revolusjoner og betalte for det
Tiden pocket
Oslo: Tiden 2005
223 s. ISBN 8205345058
- Swain, Henry*
Tilbake til Murmansk
Oversatt av Karin Elisabeth Ellefsen
Oslo: Pegasus 2005
251 s. ISBN 8244200146
- SVERIGE:**
Brinck, Veronica
I fredens tjänst: KS 10 i Kosovo juni-december 2004
Östervåla: Elander Tofters 2005
159 s. [uten ISBN]
- Dulic, Tomislav*
Utopias of Nation: Local Mass Killing in Bosnia and Herzegovina, 1941–42
Studia Historica Upsaliensis 218
Uppsala: Acta Universitatis Upsali-
- ensis 2005
402 s. ISBN 9155463029
- Hedin, Tora*
Changing Identities: Language Variation on Czech Television
Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis/ Almqvist & Wiksell 2005
217 s. ISBN 9185445150
- Holmberg, Cina*
Enkel resa med retur
Foto: Dan Sköld
Bjärnum: Bokpro 2005
153 s. ISBN 9189336291
- Pallin, Carolina Vendil*
Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making
Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) 2005
274 s. ISBN 8246409700
- Sliavaite, Kristina*
From Pioneers to Target Groups: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community
Lund Monographs in Social Anthropology 16
Lund: Dept. of Sociology, Lund University 2005
206 s. ISBN 9172672021
- Szulc, Artur*
Röster som aldrig tystnar: tredje rikets offer berättar
Stockholm: Prisma 2005
208 s. ISBN 9151844141

Törnquist-Plewa, Barbara (red.)
**History, Language and Society
in the Borderlands of Europe:
Ukraine and Belarus in Focus**
Malmö: Sekel 2005
233 s. ISBN 9197522325

Summaries

Human Rights as a Normative Standard in the Chechen Secessionist Question

Arnild Lein

Does Chechnya have a legitimate claim to sovereign statehood from a normative perspective? This article argues that this is not the case. The conclusion is based on a two-step discussion. The first step seeks a theoretical ground on which we can decide whether a region should be granted independence or not. Here two arguments are explored and weighted against each other. The first holds that if the existing state does not adhere to certain basic principles of human rights, it loses its legitimate claim to territorial integrity. The second argument focuses on the issue of viability of a future state. The concept of a «failed state» and its defining criteria are applied to decide whether a region is likely to end up as a viable state after a potential secession. The second part of the article analyses the Chechen case along the lines of these theoretical arguments. It is claimed that Russia has not been able to protect the basic human rights of the Chechen population. It is also argued that, on the basis of historical experiences from the period of *de facto* independence 1996–99, a future Chechen state has slim chances of developing viable statehood. A non-viable state is unlikely to be able to build state institutions and secure the rights of its citizens. This is why secession of the Chechen Republic from the Russian Federation, despite the human rights violations, cannot be recommended from a normative perspective.

Nordisk Øst-forum | 20 [1] 2006: 5–26

Polen under Kaczynski'ism – On the Law and Justice Party

Søren Riishøj

In the autumn 2005 elections in Poland, the Law and Justice Party (PiS) surprisingly won both the parliamentary and the presidential elections. At the same time, electoral support for the formerly ruling Democratic Left Alliance (SLD) dropped from 42% to 11%. This article traces the rise of the Law and Justice Party, focusing on the main cleavages in post-1989 Polish politics and the in-fighting within the descendants of the Solidarity movement. It explores the situation leading up to the establishment of PiS, the party's programme and political profile, as well as developments in the first few months after the election.

The 2005 elections marked a watershed in Polish politics, as the major cleavage no longer ran between the (post-communist) left and the right, but between a «liberal Poland» (represented by the Civic Platform) and a «solidaric Poland» (represented by PiS). After the elections, attempts to form a majority coalition failed due to lack of elite cohesion as well as programmatic disagreements. And although the political scene seemed to grow more stable in early 2006 when PiS signed a stabilisation pact with the League of Polish Families and Self-Defence, the threat of a parliamentary crisis and early elections still loom. On the basis of a discussion of political developments in the first few months under the new IV Republic introduced by PiS, the author claims that although democracy in Poland is not threatened as such, it is becoming distorted.

Nordisk Øst-forum | 20 [1] 2006: 27–44

Administrative Reform in Russia

Geir Hønneland and Jørgen Holten Jørgensen

Upon his re-election in 2004, Russia's president Vladimir Putin initiated a comprehensive reform to overhaul and streamline the entire government apparatus in the Russian Federation. Bureaucratic structures were to be organized according to a three-tiered structure where ministries (*ministerstva*) were made responsible for formulating policy within their sphere of competence; federal agencies (*agentstva*) were to take charge of relevant policy implementation; and services (*sluzhby*) were to control and monitor the others' work. The main rationale was to keep the policy-formulating, implementing and controlling tasks separate from each other, in an attempt to

clarify roles and combat corruption. In addition, the reform aimed at reducing the number of ministries and sub-entities, as well as the number of staff in the federal bureaucracy.

After describing the general outlines of the reform, the article presents two case studies of the implementation – from the fishery and environmental protection sectors. The changes that the reform has brought to the management of these sectors are identified, and an assessment of how the reform has been implemented is given. Although the reform did provide the government apparatus with a new face, it is argued that the reform so far has failed to deliver on important tasks such as combating corruption or reducing the number of civil servants. Moreover, since old habits die hard, operational procedures appear to have survived, despite the new formal organisational relations conceived by the reform.

Nordisk Øst-forum | 20 [1] 2006: 45–62

When the Satiric Jaroslav Hašek Assisted Lenin's Secret Police

Valerij Jegorov

The author of this article is currently working at the General Military Procurator's Office in Russia. Since 1954, one of the tasks of this organisation has been to rehabilitate victims of Stalinist repression – and since 1991, also victims of repression pre-dating the Stalin era. In connection with his work the author came across the case files of two ethnic Germans, Georg Vyrvikh and Alfred Garikh, who worked for Danish and Swedish Red Cross in Siberia during the Czech Revolt and the ensuing Civil War in Russia. Both men were sentenced to forced labour on charges of espionage. When the sentence was handed down, substantial weight was given to an expert affidavit by Jaroslav Hašek, the famous author of *The Fateful Adventures of the Good Soldier Svejk During the World War*. Apparently Hašek, while working with the Political Department of the 5th Army, had investigated the employees of the Danish and Swedish Red Cross, as he suspected them of espionage. The author of this article has been involved in the decision to rehabilitate Georg Vyrvikh and Alfred Garikh, and questions Hasek's integrity in the case. The article builds solely on materials kept at the Central Archive of the FSB.

Nordisk Øst-forum | 20 [1] 2006: 63–72

